

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

16 – 17NCİ YÜZYIL OSMANLI DEVLETİ VE
GÜNÜMÜZ AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
EYALET SİSTEMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

VOLKAN KIVIRCIK

147192

147192

ANABİLİM DALI : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
PROGRAM : Yönetim Bilimleri

TEZ DANIŞMANI: Yrd. Doç. Dr. Hamza ATEŞ

KOCAELİ, 2004

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

16 – 17NCİ YÜZYIL OSMANLI DEVLETİ VE
GÜNÜMÜZ AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
EYALET SİSTEMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

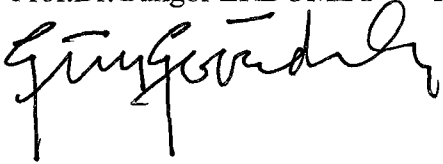
Tezi Hazırlayan : Volkan KIVIRCIK

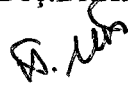
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Tarih ve No :23.06.2004,2004/14

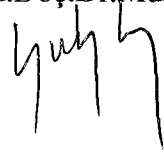
Prof.Dr.Güngör ERDÜMLÜ

Yrd.Doç.Dr.Hamza ATEŞ

Yrd.Doç.Dr.Muharrem ES

KOCAELİ, 2004

TEŞEKKÜR

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde amacı, "öğrencinin bilimsel araştırma yaparak bilgilere erişme, bilgiyi değerlendirme ve yorumlama yeteneği kazanmasını sağlamak" olarak belirlenen tezli yüksek lisans eğitiminin son aşamasında kendi adıma bu amacın gerçekleştiğini düşünüyorum. Kişisel bir fikir yürütme ve teorik araştırma çalışmasını sonuna kadar götürebildiğimi kendime kanıtlamış bulunuyorum ve bu benim için gerçekten çok önemli.

İlk özgün çalışmam olarak değerlendirdiğim yüksek lisans tezimin bu bölümünde, öncelikle Yönetim Bilimleri konusunda aldığım derslerin değerli öğretim üyelerine; bana çalışmamın her safhasında yakın ilgi gösteren ve önerileriyle beni yönlendiren danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Hamza ATEŞ'e; basım aşaması öncesi sabırla baştan sona tezimi okuyarak fikir ve önerileriyle tezime çok önemli katkılar sağlayan Dz.Kur.Kd.Alb. Soner POLAT'a; kendimi geliştirme çabalarımnda her zaman teşvik ve desteğini gördüğüm Sayın Komutanım Koramiral Lütfü SANCAR'a; özellikle okulda olmam gereken zamanlarda benim görevlerimi de yüklenerek yokluğumu aratmayan mesai arkadaşım Yalçın AKÇAY'a; ve son olarak ebedi sponsorum babam Metin KIVIRCIK'a tezim ile ilgili olarak katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Volkan KIVIRCIK

18 Mayıs 2004

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
TEZ ÖZETİ.....	VI
ABSTRACT.....	VII
GİRİŞ	1
ÇALIŞMANIN KAPSAMI.....	8
ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ.....	8
ÇALIŞMADA SINIRLAMA.....	9

BİRİNCİ BÖLÜM

1. FEDERALİZM, EYALET SİSTEMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE GÜNÜMÜZDEKİ UYGULAMALARI.....	10
1.1. GİRİŞ	10
1.2. FEDERALİZM.....	11
1.2.1. Federalist Sistemlerin Ortak Özellikleri.....	13
13. EYALET SİSTEMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	16
1.3.1. Sasani İmparatorluğu'nda Eyalet İdaresi.....	17
1.3.2. Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu'nda Eyalet İdaresi	18
1.3.3. İslam Devletlerinde Eyalet İdaresi.....	19
1.3.4. Anadolu Selçukluları'nda Eyalet Örgütü.....	21
1.3.5. Günümüzde Mevcut Eyalet Sistemi Uygulamaları.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

2.	OSMANLI DEVLETİ'NDE YÖNETİM	28
2.1.	GİRİŞ	28
2.2.	TARİHÇE	32
2.3.	OSMANLI DEVLETİ'NDE YASAMA, YARGI VE YÜRÜTME.....	41
2.3.1.	Osmanlı Devleti'nde Yasama	42
2.3.2.	Osmanlı Devleti'nde Yargı	45
2.3.3.	Osmanlı Devleti'nde Yürütme	47
2.4.	OSMANLI DEVLETİ'NDE EYALET YÖNETİMİ	49
2.4.1.	Osmanlı Eyalet Sisteminde Örgütlenme	52
2.4.2.	Eyalet Yönetimi ve Tımar Sistemi	56
2.4.3.	Bir Yönetim Kurumu Olarak Tımar Sistemi	58
2.4.4.	Osmanlı Eyalet Sisteminin Başarılı Olmasının Nedenleri	60
2.4.4.1.	<i>Osmanlı Toprak Düzeni</i>	60
2.4.4.2.	<i>Toprak Düzeniyle Ordunun Uyumu</i>	63
2.4.4.3.	<i>Ekonomik Düzenin Sosyal ve Devletçi Niteliği</i>	65
2.4.4.4.	<i>Transit Yolları Ve Dış Ticaret</i>	70
2.4.4.5.	<i>Hem Merkeziyetçi Hem Adem-i Merkeziyetçi Devlet</i>	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.	AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE YÖNETİM	74
3.1.	GİRİŞ	74
3.2.	TARİHÇE	77
3.2.1.	Eyalet Anayasaları	84
3.2.2.	Konfederasyon Maddeleri	85

3.2.3.	Kurucu Meclis.....	86
3.3.	ABD'DE YASAMA, YARGI VE YÜRÜTME	95
3.3.1.	Yasama	96
3.3.1.1.	<i>Yasama Süreci</i>	97
3.3.1.2.	<i>Senato</i>	100
3.3.1.3.	<i>Temsilciler Meclisi</i>	101
3.3.2.	Yargı.....	102
3.3.2.1.	<i>Mahkemelerin Seçim Sistemindeki Rolü</i>	104
3.3.3.	Yürütme (<i>Executive</i>)	105
3.3.3.1.	<i>Federal Yönetim</i>	107
3.3.3.1.1.	<i>Başkanlık Örgütü</i>	107
3.3.3.1.2.	<i>Bakanlıklar ve Bakanlık Statüsünde Olmayan Kuruluşlar ile Bağımsız Düzenleyici Kurullar</i>	109
3.3.3.1.3.	<i>ABD Kamu Görevlileri Düzeni</i>	110
3.4.	ABD'DE EYALET YÖNETİMİ	111
3.4.1.	ABD'de Eyalet Yönetimlerinin Üstlendikleri Görevler	112
3.4.2.	ABD'de Eyaletlerin Mali Durumu	113
3.4.3.	Yerel Yönetimler.....	114

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.	OSMANLI DEVLETİ İLE ABD'NİN TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE İLİŞKİLERİ, BENZERLİKLERİ VE FARKLILIKLARI.....	116
4.1.	GİRİŞ	116
4.2.	OSMANLI DEVLETİ İLE ABD'NİN TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE İLİŞKİLERİ	118

4.3. OSMANLI DEVLETİ VE ABD EYALET SİSTEMLERİ ARASINDAKİ BENZERLİK VE FARKLILIKLAR	128
SONUÇ.....	143
EKLER.....	146
EK-1. OSMANLI DEVLETİ İLE ABD SİYASAL SİSTEMLERİ ARASINDAKİ FARKLILIKLAR TABLOSU.....	146
EK-2. OSMANLI DEVLETİ İLE ABD SİYASAL SİSTEMLERİ ARASINDAKİ BENZERLİKLER TABLOSU.....	148
EK-3. OSMANLI DEVLETİ VE ABD EYALET SİSTEMİ ÖRGÜTÜ KARŞILAŞTIRMA TABLOSU.....	150
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	151

**16 – 17 NCI YÜZYIL OSMANLI DEVLETİ VE
GÜNÜMÜZ AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
EYALET SİSTEMLERİ**

ÖZET

Osmanlı Devleti, 1590'dan Tanzimat'a kadar (16-17 nci yüzyıllar arasında) eyalet sistemini uygulamıştır. Eyalet sistemi ABD'de hâlâ uygulanan yönetim sistemidir.

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum bu çalışmada bu iki devletin farklı dönemlerde uyguladığı yönetim biçimleri arasındaki benzerlikleri, farklılıkları ve etkileşimleri karşılaştırma yoluyla araştırdım.

Çalışmanın sonunda ise; Osmanlı Devleti ve ABD'nin eyalet yönetim sistemlerinin, kesin çizgilerle örtüştüğünü ileri sürmenin fazla gerçekçi bir değerlendirme olmayacağı; ancak, iki sistem arasında bazı benzerliklerin de mevcut olduğu ve diğer taraftan, özellikle 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren başlayan ikili ilişkiler nedeniyle, iki devlet arasında bazı özel etkileşim alanlarının ortaya çıktığı saptanmıştır.

**THE STATE SYSTEMS IN
16 – 17th CENTURIES OTTOMAN EMPIRE AND
TODAY'S UNITED STATES OF AMERICA**

ABSTRACT

Ottoman Empire used the state system from 1590 until the Reforms (between 16 – 17th centuries). The state system is still the current administrative system In the USA.

In this master thesis, I investigate the administrative systems of these two countries which were used in different times by comparing their similarities, differences and interactions.

The present study has revealed that it would not be realistic to suggest on exact overlap between the state systems of these two countries. However, it is found that two systems have similarities, as well. It is observed that there are some interaction areas between two countries, especially with the advancement of the realitionships between two countries in the last quarter of 18th century.

GİRİŞ

İlkokul döneminde geçmişe yönelik merakın ilk filizlendiği kitaplar resimli romanlardır. Çünkü, en sevdiğimiz kahramanlar olan *Çelik Blek*, *Tommiks*, *Kinova* Amerikan tarihine aittirler ve yaklaşık yüz yıl öncesinin dünyasındadırlar.¹ Ata binerler, posta arabalarıyla uzak diyarlara giderler, ağaçtan yapılmış çiftlik evlerinde yaşarlar, maceradan maceraya koşarlar, vahşi Kızılderililere ve sömürgeci İngiliz askerlerine karşı kahramanca dövüşürler, bütün haydutların hakkından gelirlerdi. Oysa, bizim atalarımız öyle miydi? Resimli roman merakının ötesinde atalarımıza ilişkin edindiğimiz ilk bilgiler hiç de umut verici değildir. Onlarla gurur duyacağımız herhangi bir şey olmadığı gibi, miras olarak sadece utanç dolu bir geçmiş bırakmışlar ve yeni bir ülke kurarken onlardan ancak, kovarak kurtulabilmiştik. Oysa Amerikalılar ne şanslıydı, kahramanlıklarını ispat etmiş insanların torunlarıydılar. Yüzbaşı Tommiks'in her yeni macerasını okuduğumuzda, onun kahramanlıkları karşısında, yanlış ataların çocukları olduğumuz duygusu ile Amerika'da doğmadığımızı hayıflanırdık.

Orta okul çağlarında ise; geçmişimizin sadece Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne intikal eden o kısacık dönemden ibaret olmadığını gördük. Ayrıca, tarihin her döneminde büyük işler başarmış olmakla birlikte doğrusu en önemlilerini Osmanlı Devleti döneminde yapmış görünüyorduk. Artık Amerikalılar'ın atalarımız olmadığına eskisi kadar aldırnamaya başladık; çünkü cesaret, ataklık, gözüpeklik ve yüreklilik gözümüzle gördüğümüz farklı bir tarihe, üstelik bizim olan bir tarihe dönüşmüştü.

“Amerika'nın siyasi yapılanmasında *Osmanlı'nın eyalet sistemi* modelinden yararlandığı söylenir.”² Özel sohbetlerde olsun, yazılı literatürde olsun Amerika ile Osmanlı arasında özellikle, “*çok geniş bir coğrafya ile onun üzerinde farklı dil, din, irklarda, çok çeşitli etnik kökenden insanlar*” bağlamında kurulan benzerlikler nedeniyle bu iddia hep gündeme gelir. Yüksek lisans tezim için daha önce

¹ M.Naci Bostancı, “Zihin Coğrafyamızdaki Osmanlı”, <http://www.dergi@net/edebiyat>, bilim, kültür ve sanat içerikli sanal dergi/13.sayı/2104 yasam-naci bostanci, s2, (02.01.2004).

² İsmail Kul, “*ATİB'in Osmanlı Modeli Teklifi ve Endişelerimiz*”, 10 Mayıs 2003 tarihli Zaman Gazetesi, <http://www.eurozaman.com-10.11.2003>.

çalışılmamış, ilginç bir konu arayışındayken, bu ve bunun gibi benzetmeler seçimimde etkili oldu. Doğal olarak, iki devletin yaşadıkları dönemler arasındaki tarihsel süreç farkı ve birbirinden çok farklı yönetim biçimleri başlangıçta benzerlikler bulma konusunda endişelenmeme sebep oldu. Doğrusu, Osmanlı'yı Bizans'la yada devrinin başka imparatorlukları ile; aynı şekilde Amerika Birleşik Devletlerini de kendi devrinin devletleri ile karşılaştırıp, başkanlık, yarı başkanlık sistemlerini incelemek daha doğru bir seçim olabilirdi. Ancak, bu konular yeterince incelenmişti ve benim ilave edebileceğim fazla bir şey yoktu.

Bu çalışmada eyalet sisteminin Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri'ndeki uygulamaları ve tarihsel süreç içindeki ilişkileri incelenerek, benzerlikler ve farklılıklar araştırılmıştır. Bu nedenle hem Osmanlı Devleti'nin hem de ABD'nin kuruluşlarından itibaren kısa bir tarihçelerine yer verilmesi gerekli görülmüştür.

ABD tarihi olmadığı için bizde çok kişi tarafından hor görülür.³ Bu haklı bir değerlendirme olsa bile unutulmamalıdır ki; ABD halkı kısa tarihini çok yoğun yaşamıştır. ABD dış politikası, yüzyıllara sığabilecek gelişmeleri ve değişiklikleri birkaç yıla sığdırmıştır. Gerçekten de, ABD ile ilişkilerin ne ölçüde gelişip bugünlere geldiği hepimizce malumdur. Ancak, Türkiye'de Amerikan tarihi de, edebiyatı, sinema dışında sanatı da ilgi görmez. Oysa, dünyanın en mükemmel anayasası sayılan, Amerika'nın bugünkü dünyada üstünlüğünün en önemli üst yapı nedeni sayılan *Amerikan Anayasası* hakkında çalışmalar yok denecek kadar azdır.⁴

Hem yerli hem de yabancı tarihçiler Osmanlı Devleti'ni bir çok bakımdan ele almışlardır;

Prof. Halil İncalcık İngilizce olarak kaleme aldığı ve "*The Otoman Empire, The Classical Age, 1300-1600*" başlıklı eserinde, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve klasik dönem resmi kuruluşlarını 250 sayfada özetlemiş ve Osmanlı Devleti'nde uygulanan eyalet sisteminin 1590'dan sonra genişlikleri sınırlandırılan Beylerbeyiliklerin, o tarihten sonra "*eyalet*" diye adlandırılması ile başladığını ve

³ Arslan Başer Kafaoğlu, *Amerikan İç Savaşı ve ABD'nin Kuruluşu*, Bilim ve Ütopya Dergisi, Temmuz 2003 sayısı, s.12.

⁴ Arslan Başer Kafaoğlu, a.g.e. (*Amerikan İç ...*), s.13.

devletin kendi yasa ve yönetimini yeterince yerleştirebildiği bölgelerde tımar sistemi ile bir arada uygulandığını belirtir.⁵

Prof. Ömer Lütfü Barkan da, Osmanlı Devleti'nde eyalet sistemini tımar sistemi ile ilişkilendirir ve bu sistemin fethedilen topraklarda yapılan “*arazi tahrirleri*” ile geliştirildiğini ve tımarla ilgili şu tarifi verir: “Osmanlı İmparatorluğu’nda geçimlerini veya hizmetlerine ait masrafları karşılamak üzere bir kısım asker ve memurlara, muayyen bölgelerden kendi nam ve hesaplarına tahsili selahiyeti ile birlikte tahsis edilmiş olan vergi kaynakları ile senelik geliri 20.000 akçeye kadar olan askeri dirliklere verilen isimdir.”⁶

Prof. Taner Timur ise, feodal batının aksine, Osmanlı Devleti’nde de, Bizans’ta olduğu gibi köylerin şehirlere değil, şehirlerin köylere hakim olduğunu, bunun somut bir biçimde anlaşılabilmesi için Osmanlı Devleti’nin taşra örgütlenmesinin incelenmesi gerektiğine dikkat çekiyor ve şöyle devam ediyor: “Osmanlı düzeninin taşradaki örgütlenme birimlerini ‘*sancak*’ lar oluşturuyordu. Sınırlar büyüdükçe sancakların sayısı arttı ve I.Murat devrinde bunların üstünde bir ‘*beylerbeyliği*’ kuruldu. I. Beyazıt döneminde de beylerbeyliği sayısı önce ikiye, sonra da üçe çıktı. Bu suretle oluşan idari örgütlenme Bizans’ın ‘*themes*’(*beylerbeyliği*) ve ‘*turmes*’ (*sancak beyliği*) yapısına benziyordu.”⁷

Muzaffer Sencer de, Osmanlı toplum yapısını hem resmi hem de dinci-milliyetçi ve Türk-İslam sentezci ideolojilerin yaklaşımlarını eleştirdiği “*Osmanlı Toplum Yapısı*” isimli eserinde; “Osmanlı Devleti’nin toprağı devletleştirerek belli bir sisteme bağladığını, toprağın eski sahibini de bir çeşit devlete bağlı memur haline getirdiğini, böylelikle de tımar sistemiyle devletin, bir yandan güçlü bir orduya sahip olup, aynı zamanda da yeni derebeylerinin ortaya çıkmasını engellediğini belirtirken, bu tür toprakların yani gelirleri dirliklere ayrılmış toprakların içinde olduğu eyaletlere “*salyanesiz*” (*yıllıksız*) *eyaletler* dendiğini ve bunların çoğunlukta olmakla birlikte “*salyaneli*” (*yıllıklı*) *eyaletlerin* de bulunduğunu, bunların gelirlerinin

⁵ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev: Ruşen Sezer, 4.Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004, s.109.

⁶ Ö.L.Barkan, “tımar”, *İslam Ansiklopedisi*, s.287.

⁷ Taner Timur, *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, 4.Baskı, Ankara:İmge Kitabevi, 2001, s.246.

“*has*”⁸, “*zeamet*”⁹ ve “*tımara*”^{10*} ayrılmayarak yılda bir kez alınan vergiye bağlanmış olduklarını söyler.¹¹

Özetle, metotlarının doğal sonucu olarak tarihçiler Osmanlı Devleti’nin somut görünüşleri ve kendine özgü nitelikleri üzerinde durarak kendi dönemindeki diğer toplumlardan ayrıldığı yönleri ortaya koymaya çalışmışlar ve onun çağdaşı batılı toplumlar gibi feodal olmadığını öne sürmüşlerdir.¹²

Bu yüzden genel olarak tarihçilerimiz, Osmanlı Devleti’nde merkezi bir devlet yapısıyla toprakta devlet mülkiyetinin varlığı ve bir aristokratik hiyerarşinin olmayışı, sipahinin senyörden çok memura, reayanın ise serften çok hür köylüye benzemesinden hareketle, Osmanlı Devleti’nin zamandaşı batı feodalizminden farklı olduğu yargısına varmışlardır.

Diğer yandan, Behice Boran, Kurthan Fişek ve Muzaffer Erdost gibi soruna sosyal bilimlerin metoduyla yaklaşanlar ise, Osmanlı Devleti’nin ana nitelik bakımından feodal toplumlarla aynı yapıda olduklarından feodal sayılması gerektiği görüşünü benimsemişlerdir. Örneğin, Behice Boran bilimsel bir yaklaşımla feodal tipin kategorileri olan “*toprak mülkiyeti*”, “*toprak rantı*” ve “*servaj sistemi*” açısından çözümlediği Osmanlı toplum yapısını feodalite tipine sokarken, Kurthan Fişek de Behice Boran’a paralel bir tutumla, bir sosyal yapının belirlenmesi sırasında temel niteliğin ele alınması gerektiği düşüncesiyle yalnızca toprak mülkiyetinin devlet elinde oluşuna bakarak, toprak-kulu, toprak-soylu çelişkisinin olmadığını söylemenin yanıltıcı olduğu iddiasındadır. Aynı metodolojik doğrultuda Osmanlı toplumunun yapısını feodal olarak niteleyen Muzaffer Erdost, üretim ilişkileri açısından Osmanlı Devlet yönetiminin aslında merkezi feodal devlet niteliğinin bir belirtisi olduğu kanısındadır.¹³

⁸ *Has*: Padişah beratıyla bağlanan ve 100.000 akçenin üzerindeki vergi geliri.

⁹ *Zeamet*: Padişah beratıyla subaşılıktaki tımarlı sipahilerin komutanına bağlanan gelir, genel olarak 20 000 ile 100 000 akçe arasındadır.

¹⁰ *Tımar*: Padişah beratıyla bağlanan ve genellikle düzenli askerlik hizmeti vermek karşılığında devlet vergilerini toplama hakkı. Bu vergilerin miktarı da geleneksel olarak 20 000 akçenin altında olurdu.

* Muzaffer Sencer, *Osmanlı Toplum Yapısı, Eleştirel Bir Yaklaşım*, 2 nci bas., İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999, s.195-212.

¹¹ Muzaffer Sencer, a.g.e., s.29-38.

¹² Muzaffer Sencer, a.g.e., s.29-38.

¹³ Muzaffer Sencer, a.g.e., s.33

ABD siyasal sistemi, yaklaşık iki yüz yılı aşkın bir süreden beri, kendisine özgü *Başkanlık Rejim* modeli ile, dünya siyasal rejimleri içinde ayrı bir yere sahiptir. Bu model ABD dışındaki ülkelerde başarılı bir uygulama olanağı bulamamıştır.¹⁴ Başkanlık rejimi, “*sınırlı monarşinin cumhuriyete dönüştürülmüş biçimi*”¹⁵ olarak ifade edilmektedir. Bunun nedeni, Amerika Birleşik Devletleri’nin kurucu meclisi tarafından 1787 Anayasası oluşturulurken ülkede, ana vatan olarak görülen İngiltere ve de diğer Avrupa devletlerindeki gibi bir kralın bulunmaması ve bu eksikliğin bir başkan ile doldurulmasıdır. Monarka alternatif olarak başkanlık kurumunun benimsenmesi diğer taraftan da İngiliz Parlamentosunun kolonilere karşı sert uygulamaları nedeniyle yasama organına olan güvensizlik nedeniyle yasama ve yürütme arasında denge kurma gereğini doğurmuş ve bunun sonucu olarak “*kontrol ve dengeler*” (*checks and balances*) kuramı yerleşmiştir.

Başkanlık rejiminde, başkan doğrudan halk tarafından seçilmekte, yasama ve yürütme organlarının başı olmaktadır¹⁶. Yürütme organı ve yasama organı karşılıklı olarak birbirlerinin hukuki varlığına son verme yetkisinden mahrumdurlar. Bu bakımdan, iki erkin birbirinden kesin bir şekilde ayrıldığı görülmektedir. Bu sistemde yürütme yetkisi tek bir organa ve de tek bir kişiye aittir. Belirttiğimiz özelliklerinden dolayı monist yani tekçi bir yürütme söz konusudur¹⁷.

Giovanni Sartori’ye göre, bir sistemin başkanlık sistemi olarak adlandırılabilmesi için; başkanın halk oyu ile seçilmesi, önceden belirlenmiş görev süresi içinde parlamentonun oyuyla görevden uzaklaştırılmaması ve atadığı hükümetlere başkanlık etmesi veya onları başka şekillerde yönlendirmesi¹⁸ zorunludur. Ayrıca yazar, başkanın doğrudan veya doğrudana benzer bir seçimle seçilmesi üzerinde durmakta ve bu kriterlerin tam olarak mevcut bulunduğu 20 civarında Latin Amerika ülkesi ve sistemin en iyi işlediği ABD’yi saymaktadır.

¹⁴ Esen Dereli, *Karşılaştırmalı Bir Bakışla ABD ve Fransa Siyasal Sistemleri*, 2nci bas., İstanbul: Der Yayınevi, 2001, s.10

¹⁵ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, 5nci bas., İstanbul: 1998, s. 423.

¹⁶ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 6ncı bas., Ankara: 2000, s.28.

¹⁷ Ergun Özbudun, a.g.e., s.305.

¹⁸ Giovanni Sartori, *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği*, Çev: Ergun Özbudun, Ankara, 1997, s.115.

ABD'nin Anayasa hukukuna ve klasik demokrasiye kazandırdığı bir çok prensipler ve müesseseler (Başkanlık Hükümet sistemi, Federal Devlet şekli, Kuvvetler ayrılığı, seçim esnasında çift meclis seçimi, vb.) vardır.¹⁹

17. yüzyılın başlarında İngiltere'den Amerika kıtasına ilk göç hareketlerinin başladığı tarihlerden, 18. yüzyılın sonlarında Amerika kıtasına yerleşen kolonilerin İngiltere'ye karşı ayaklanması ile başlayan sürecin Anayasal yapının özgünlüğüne önemli katkıları olmuştur.

İlk Hazırlanan 1781 Anayasası ile 13 koloni 13 devlet halini alır ve koloniler *Konfederasyon* şeklinde birleşirler, 1787 tarihinde Phiedelphia'da toplanan Kongrede de Washington'un büyük gayretleriyle konfederasyon sisteminin yetersizliği kabul edilerek daha sıkı ve daha kuvvetli bir teşkilat hazırlığına girişilir.

Nüfus bakımından küçük olan devletler, her ne kadar böyle bir teşkilatın kurulması ile teşkilat içindeki önemlerinin azalacağını ve ezileceklerini ileri sürerek bu teşebbüsü durdurmaya çalışırsalar da çözüm olarak benzer şekilde çok uluslu bir devlet yapısı olan *Osmanlı Devleti'nin* uyguladığı *Osmanlı "millet sistemi"*²⁰ örnek alınır. Çünkü, Osmanlı Devleti de tıpkı onlar gibi çok sayıda farklı etnik kökenden farklı kültüre sahip insanların bir arada barış içinde yaşadıkları bir toplumsal yapıya sahipti. Müslüman, Hıristiyan ve Musevi toplulukların, bu sistem sayesinde çatışmadan bir arada yaşayarak kendi dillerini, dinlerini ve kültürel kimliklerini muhafaza ettikleri bilinmekteydi. Sonuçta, Osmanlı İmparatorluğu'nda dini ve kültürel hoşgörünün, zamanın birçok Avrupa ülkesinden ileri olduğu dönemi ve Kanuni Sultan Süleyman'a ait Kanunnameyi incelerler ve bu çalışmaların sonunda ortaya yepyeni bir devlet şekli yani "*Federalizm*" ortaya çıkar.²¹

Florida Eyalet Üniversitesi tarih öğretim üyesi, *Prof. Richard BARTLETT*'te "*Who's The Public In Public Interest Politics?*" başlıklı makalesinde ABD'nin

¹⁹ Maurice Duverger, *Constraction and Institutions Politics*, 1955, s., 140-147

²⁰ "*Millet sistemi*" Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan değişik kökenden halkların dinlerine göre sınıflandırılmasına dayanmaktaydı. Örneğin, "Müslüman milleti", "Ortodoks milleti", "Katolik Milleti", "Musevi Milleti" ve 19. Yüzyıl'ın ortalarından itibaren de "Protestan Milleti" Her millet içerisinde değişik etnik ve ulusal kökenden halklar yer almaktaydı. Örneğin Ortodoks Rum milleti içerisinde Ortodoks Yunanlılar, Bulgarlar, Sırpalar, Arnavutlar ve diğer uluslardan Osmanlı tebaları bulunmaktaydı.

²¹ George. H Sabine, *A History of Political Theory*, 1952, s. 129-131

kuruluş aşamasında, hukuka dayalı anayasacı yönetim anlayışına Osmanlı Devleti'nin "adalet" anlayışından yola çıkarak geldiğini şu sözleri ile belirtir:²²

*“ Benjamin Franklin ve arkadaşları kitadan ayrılırken yenedünyaya yeni fikirlerle gelmeliydiler. Onlar salt özgürlük ve liberal düşünce filizleri için ortamı İngiliz mutlak egemenliğini yıktıktan sonra kavuşacaklarını biliyorlardı. Keşfedilmesi onlarca yılı alacak bir coğrafyada merkezîyetçilik ve mutlakîyetçilikten söz etmek liberal düşünceli kolonistlere göre değildi. Ama bir yönetim ve yönetimin gücü uygulanması gerektiği muhakkaktı. O halde başvurulacak değer Machiavelist öğretiyeye kısmen dayanmalıydı. Göçmenlerin büyük bir kısmı Avrupa'dan kovulmuş veya düzene saldırmış, tutuklanmış kaçaklar, eski mahkûmlar olduğuna göre; “yurttaşlık bilinci” ni ön plana çıkarmalıydılar. Tıpkı Machiavelin Prensinde buyurduğu gibi. Bu yeterli olmayabilirdi ticaret burjuvazisinin aradığı özgürlükler kısılmamalıydı; o halde daha çok “ılımlı aristokrasi” en önemlisi “adalet ve hukuka dayalı bir anayasacılık” gündeme gelmeliydi. Bütün bu yönleriyle Fransız Rousseau ve Montesque onları etkilemişti. Adalet ve hukukta çoklu yapıyı unsurları güçlü bir şekilde elinde tutan ama dini ve yapısı farklı şark örneklerine de bakmayı ihmal etmediler. Onlara göre kilise kıta için vazgeçilmezdi ama aradıkları farklı uluslara göre bir dindi o yeni din adalet olmalıydı, tıpkı **Magnificent Süleyman**'ın uyguladığı gibi..”*

Dünyanın süper güçlerinden ve dünya tarihine yön veren ülkelerden biri olan Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş dönemine rastlayan çağ ve yıllarda yeni dünya olarak adlandırılan Amerika kıtasında bir ülke 20. yüzyılın süper gücü olmak üzere doğar. Biri çökerken diğeri doğan bu iki süper gücün her ikisi de siyasi yapılanmada “*eyalet sistemini*” bir yerel yönetim biçimi olarak uygular. Kuşkusuz ortaya çıkış nedenlerindeki büyük farktan dolayı, her şeyden önce var oluş amaçları farklıdır. Ancak, acaba bir etkileşim olmuş mudur? Benzerlikler, farklılıklar nelerdir? Var ise bu benzerlik ve farklılıkların sebepleri nelerdir?

Bu çalışmada öncelikle şu sorunun cevabı aranmıştır; “Osmanlı Devleti'nde 16 ve 17. yüzyıllarda uygulanan eyalet sistemi ile ABD'de halen uygulanmakta olan

²² Richard Bartlet, “Who's The Public in Public Interest Politics?”, *The Wilson Quarterly Winter 1978*, Woodrow Wilson International Center for Scholars Smithsonian Institution Building, Washington D.C., Volume 4, Number I, s. 148-150

eyalet sistemi arasında benzerlikler ve etkileşimler var mıdır? Var ise, bu benzerlikler hangi boyuttadır? ABD siyasi yapılanmasında Osmanlı Devleti'nin tecrübesinden yararlanmış mıdır?"

ÇALIŞMANIN KAPSAMI

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, "*Federalizm, Başkanlık Sistemi ve Osmanlılara Kadar Eyalet Sisteminin Tarihsel Gelişimi*" temel başlığı altında ele alınmıştır. Bu başlık altında federalizm ve başkanlık sisteminin dünyada mevcut diğer yönetim sistemleri arasındaki yeri ve eyalet sisteminin tarihsel gelişimi açıklanarak teorik kavramsallaşma sağlanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölüm, "*Osmanlı Devletinde Yönetim*" başlığı altında toplanmaktadır. Bu bölümde Osmanlı Devleti'nin kuruluştan itibaren kısa bir tarihçesi ile Osmanlı Devleti'nin eyalet sistemi incelenmiştir. Ancak, eyalet sistemini daha iyi açıklayabilmek için, merkez ve taşra teşkilatı ile onun bazı kurum ve aktörlerine, siyasal yönetimin dayandığı *toprak düzeni, ekonomik düzen ve ordu düzeni* ile bunların birbirleriyle uyumlarına, *kulluk sistemi, millet sistemi, tımar sistemi*, vb. gibi Osmanlı yönetim ve toplum düzeninin temel taşları olan konu ve kavramlara da değinilmiştir.

Üçüncü bölümde, "*Amerika Birleşik Devletlerinde Yönetim*" başlığı altında ikinci bölümdeki formata benzer şekilde, ABD'nin kısa bir tarihçesi ile eyalet sistemi açıklanacaktır.

Dördüncü bölümde ise, "*Osmanlı Devleti ile ABD'nin Tarihsel Süreç İçinde Siyasi ve Ticari İlişkileri*" başlığı altında her iki devletin tarihsel olarak siyasi ve ekonomik ilişkilerine, beşinci bölümde de "*Osmanlı Devleti ile ABD Eyalet Sistemlerinin Karşılaştırılması*" başlığı altında benzerlikler ile farklılıklar tartışılmış, her iki devletin eyalet sistemlerinin olduğu tarihsel koşullar ile sosyo-ekonomik, kültürel ve ideolojik ortam incelenmiştir.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Yararlanılan Kaynaklar bölümünde belirtilen konuyla ilgili dokümanlar "*Literatür Taraması*" türünde bir araştırma yapılarak incelenmiştir. Buna ilaveten

internette, medyada ve dergilerde çıkan makalelerden yararlanılmıştır. Elde edilen tüm bilgiler, şahsi fikir ve yorumlarla yoğrularak, her iki devletin Eyalet Sistemleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

ÇALIŞMADA SINIRLAMA

Osmanlı Devleti'nde merkezi yönetimin taşradaki uzantısı olarak esas itibariyle sancaklar ve sancaklardan oluşan eyaletler mülki idareyi meydana getiriyordu. Büyük Reşit Paşa sadaretinde 3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayun'u Devlet yönetiminde önemli değişiklikleri gündeme getirmiştir. Tanzimat'tan önce Osmanlı Devleti'nin taşra yönetimi "*eyalet sistemine*" dayanırken, bu dönemle birlikte taşra örgütlenmesinde Fransa'dan örnek alınan "*il sistemine*" geçilmiştir.²³ Bu nedenle çalışmada, Osmanlı Devleti incelenirken Osmanlı Devleti'nde eyalet sisteminin geçerli olduğu 1590 ile 1839 tarihleri arasındaki dönem göz önünde tutulmuştur. ABD'de ise sistem hala geçerli olduğundan böyle bir sınırlama getirilmemiştir.

²³ Bekir Parlak, *Osmanlı Devleti'nin Son Yüzylında Taşra Yönetimine İlişkin Anayasal – Yasal Gelişmeler ve Cumhuriyet'e Yansımalar* , <http://www.google.com/tarih/makaleler/osmanlieyalet>, (18.10.2003).

BİRİNCİ BÖLÜM

1. FEDERALİZM, EYALET SİSTEMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE GÜNÜMÜZDEKİ UYGULAMALARI

1.1. GİRİŞ

Federalizm kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için diğer siyasal yapılardaki farklılıkların belirtilmesi gerekmektedir. Bu farklı siyasal yapılar;

- i. *Üniter Devlet* (Türkiye, Fransa, İngiltere, Yunanistan vb.),
- ii. *Federasyon* (Amerika, İsviçre, F.Almanya vb.) ve
- iii. *Konfederasyon*'dur.

Bu üç kavram siyasal egemenliğin yerleşme biçimine göre farklı şekillerde açıklanır. Üniter bir rejimde egemenlik bütünüyle ulusal meclisin elindedir ve egemenliği siyasi iktidar temsil eder. Yerel yönetimler üniter yapıdaki devletlerde birer kamu tüzel kişiliğidir. Yerel yönetimlere değişik ölçülerde özerklik verilebilir. Bu özerklik yetki devri veya yetki genişliği şeklinde olabilir. Üniter yapıdaki devletlere örnek olarak *Türkiye, Fransa, İngiltere, Yunanistan, Bulgaristan* gösterilebilir.

Federasyon ise uluslararası kişiliği olmayan federe devletlerin oluşturdukları bir devlet şeklidir. Federalizm, dar anlamda politik sistemlerin sürekliliğini sağlayan siyasal entegrasyonu ifade ederken, geniş anlamda siyasal bir hareket tarzıdır. Bu hareket tarzı, herhangi bir politik sistemi canlandıran belli şekillerdeki ortaklaşa ilişkileri gerektirir.²⁴ Diğer bir deyişle federalizm; otoritenin anayasa tarafından yönetsel yetkilerle merkezi ve alt yönetsel birimlere ayrıldığı ve her ikisinin de asli yetkilerle donatıldığı bir bütündür.²⁵ Federal devletlerde, federe devletler içinde yer alan yerel yönetimler, geniş ölçüde federe devletlere yada eyaletlere bağımlıdır.

²⁴ Daniel J. Elazar, *American Federalism: a View From the States*, 2ed. Ed., Thomas y. Crowell, 1984, s. 2.

²⁵ J. W. Peltason, *Anayasanın 200. Yılı*, Birleşik Devletler Savunma Dairesi, The World Book Encyclopedia Inc., 1986, s. 17

Federal devletlerde, eyaletlerin yasama ve yargı konularında bağımsızlıkları olmasına karşın yerel yönetimler hiçbir zaman bu haktan faydalanamazlar. Çünkü, bu erkler gerek federal, gerekse üniter devlet düzenlerinde, egemenlik hakkına sahip bulunan üst organlarca kullanılır. Bunlar ise federal devlet yada eyaletlerdir. Yerel yönetimler, yalnızca egemen bir devletin, yada yarı egemen eyaletin, belli bir alanda yaşayanlara kamu hizmeti sağlayan ve egemenlik hakkı bulunmayan alt coğrafi birimleridir. Bağımsız karar alma ve yetkiler sadece belli konular için sağlanmıştır ve mutlak bir karar alma sürecini ifade etmez. Bu paylaşım yönetimler arasında bazı düzenlemeleri gerekli kıldığı gibi yapılacak işlerde koordinasyonu gerektirir.²⁶ Üniter devletlerde yasama ve yargı güçleri sadece merkezi yönetim tarafından kullanılırken, federal devletlerdeki üye devletler, yasama ve yargı konusunda haklara sahiptir. Federasyonlara *ABD, İsviçre, Almanya, Hindistan* örnek olarak gösterilebilir.

Devletler birliği olan konfederasyon, uygulamada hemen hemen kalmamıştır. Çoğu kez ortak savunma amacıyla bir araya gelen bağımsız devletler topluluğu vardır. Buna örnek olarak Sovyetler Birliğinin dağılması sonucu oluşan *Bağımsız Devletler Topluluğu* gösterilebilir.

1.2. FEDERALİZM

Birden çok eyaletin yada başka siyasal birimin, her biri kendi siyasal bütünlüğünü koruyarak, tek bir merkez altında birleştiği siyasal örgütlenme biçimi “*federalizm*” olarak anılır.²⁷ Federal sistemlerde bu bütünlük temel politikaların görüşmeler yoluyla oluşturulması, yürütülmesi ve böylece bütün üyelerin kararların alınması ve uygulanmasında söz sahibi olmasıyla sağlanır.

Federalizm ya bir bütünleşme yada ayrılma sonucu oluşur. *ABD* ve *İsviçre* gibi kimi federal devletler, daha önce birbirinden bağımsız ve ayrı ayrı egemen olan devletlerin yakınlaşmalarından, birleşmelerinden doğmuştur.²⁸ Kendi içlerinde olduğu gibi, uluslar arası alanda da yetkilerini daha önceleri serbestçe kullanabilen devletler, belli bir dönemin zorlamaları ve başka nedenlerle belirli yetkilerin

²⁶ Daniel J. Elazar, a.g.e., s. 1

²⁷ Federalizm, *Ana Britanicca*, C. 8, s. 482-484

²⁸ Tamer Özel, *Amerika Birleşik Devletleri: Madalyonun Öbür Yüzü*, İnkılap Kitabevi, İSTANBUL: 1992, s.33

kullanılmasını daha üst düzeydeki bir kuruluşa, federal bir örgüte bırakmayı uygun bulurlar. Devletlerin belirli yetkilerini üst düzeydeki federal örgüte terk etmesine yol açan değişik etkenler vardır. Bunlar genellikle, bir askeri tehdidin varlığı, daha geniş bir ekonomik pazarın oluşturulması, iç kargaşayı giderme yada devletlerin bir sosyal düzeni ortaklaşa gerçekleştirme isteğidir.

Federal devletlerin bir bölümü, bazı bölge yada eyaletlerin daha önce yer aldıkları devlet yapısı içinden ayrılmalarıyla oluşmuştur. Kendi içindeki bölge yada eyaletlerin tek yapılı devleti bölmesi etnik, kültürel ve dinsel etkenlerin baskısıyla ortaya çıkar. Tek yapılı devlette uygulanan politikanın bu farklılıkları ezdiği gerekçesiyle, bölgeler yada eyaletler, bağımsız bir devlete dönüşmeksizin, belli bir özerkliğe sahip olma isteğinde bulunurlar. Böylece merkezi tek yapılı devletin çöküşü, yeni örgütlenme biçimi olan federal yapı ile frenlenerek dağılma önlenmiş olur. Bu yolla oluşan federalizme örnek olarak eski SSCB gösterilebilir.

Üniter devlet sisteminde örgütlenme, merkezi idare ve mahalli idareler olmak üzere iki şekilde ortaya çıkarken; federal sistemde, merkezi idare ve mahalli idareler arasında bir başka idari kademe daha vardır ki, o da “*eyalet yönetimidir*”.²⁹

Federalizmin örgütsel ifadesi çok merkezliktir. Eyaletler de merkezi hükümet gibi, otoritesini doğrudan halktan alır. Eyaletler, yapısal olarak merkezi hükümetin müdahalesine karşı korunmuştur. Fonksiyonel olarak ise, bir çok faaliyeti federal hükümet ile birlikte yürütürler. Ancak bu işbirliği, onların politika yapma rollerini ve karar alma güçlerini ortadan kaldırmaz.

Federalizmde önemli olan husus, federal ve federe devlet arasındaki iktidar bölüşümünün anayasa ile yapılmış olması nedeniyle, iktidar bölüşümünde her hangi bir değişikliğin yasalarla değil, anayasa üzerinde yapılacak düzeltmelerle mümkün olabilmesidir.³⁰ Federalizm, büyük (federal) ve küçük (federe) devletlerin sağladığı avantajları bir araya getiren bir sistem görüntüsündedir.³¹

²⁹ Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, İstanbul: Erkam Matbaası, 2001, s. 68

³⁰ Esat Çam, *Devlet Sistemleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No.381, İstanbul: Güryay Matbaası, 1976, s.93

³¹ Alexis Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, Çev:Taner Timur, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları Siyasi İlimler Serisi: 4, İstanbul: Yenilik Basımevi, 1962

Federal yönetim biçimi, geniş coğrafi alana sahip ülkelerle, kültürel yönden homojen olmayan ve sosyo-ekonomik farklılıkları bulunan devletlere daha uygun düşmektedir. Federal devleti ortaya çıkaran unsurlar içinde coğrafi alanın büyüklüğü, dil, din ve etnik yapıdaki farklılıktan daha az öneme sahiptir. Nitekim, ABD gibi çok geniş coğrafi alana sahip federal devletler olduğu gibi, İsviçre gibi çok küçük yüzölçümüne sahip olanlar da vardır.

1.2.1. Federal Sistemlerin Ortak Özellikleri

Kendilerini federal olarak niteleyen çeşitli siyasal sistemler bir çok bakımdan farklılık gösterir. Ama gerçek federal sistemlerin belirli ortak özellikleri ve ilkeleri vardır:

Yazılı anayasa; ilk olarak, federal ilişki sürekli bir birlik sözleşmesiyle kurulur yada onaylanır. Bu sözleşme iktidarın bölünmesi yada paylaşılması koşullarını ortaya koyan, genellikle yazılı bir anayasada somutlaşır; anayasa ancak olağanüstü yöntemlerle değiştirilebilir. Federal anayasalar, yalnızca yönetenlerle yönetilenler arasındaki basit bir sözleşme olarak görülemez; bunlar her şeyden önce ulusa, federal hükümete ve federal birliği oluşturan federal devletlere yada eyaletlere ilişkin hükümleriyle diğer anayasalardan ayrılırlar.

Merkeziyetçi olmama; ikinci olarak siyasal sistem iktidarın anayasaya uygun olarak büyük ölçüde kendi kendine yeterli bir çok merkez arasında bölündüğü merkeziyetçi olmayan bir nitelik taşımaktadır. Böylece uygulamada, siyasal gücün kullanılmasına katılma yetkisinin herkesin onayı olmaksızın federal hükümet yada eyalet hükümetlerinden geri alınamayacağı güvenceye bağlanır.

İktidarın bu biçimde dağılması “*ademi merkeziyetçilik*” ten farklıdır. Ademi merkeziyetçilik, merkezi yönetimin belirli yetkileri koşullu olarak yerel yönetimlere dağıtmasıdır ve bu yetkiler tek yanlı kararlarla geri alınabilir. Federal bir devlette görülen durum, merkezi hükümetin ulusal alt birimlere, geri alınamayan yetkileri tek taraflı olarak vermesinden de farklıdır.

Federal hükümet, bütün ülkeye egemen merkeziyetçi devlet otoritesiyle, her devletin egemenlik ve bağımsızlığını koruyabildiği ve sadece dış işleriyle askeri

sahada yetki ve sorumlulukların devredildiği konfederasyon arasında orta yolu temsil etmektedir.³²

Federal birliği oluşturan eyaletlerin federal anayasa hükümleri çerçevesinde sahip oldukları yönetsel hak ve yetkiler eyalet hakları olarak bilinir. *ABD*, *İsviçre* ve *Avustralya*'da bu yetkiler, merkezi devlete ait yetkilerin dışında kalanlardır. Buna karşılık *Kanada*'da her iki düzeyin yetkileri özel anayasa hükümleriyle tanımlanmıştır.

Federal birliğe üye federe devlet yada eyaletlerin fiilen elinde ne kadar yetki kaldığı her devlette farklıdır. Örneğin, *ABD*'de en üst düzeyde iken, yetkilerin çoğunun federal hükümette toplandığı ve eyaletlerin yerel yönetim temsilcilikleri olmanın ötesine geçemedikleri *Meksika* ve *Brezilya*'da en alt düzeydedir.

İktidarın bölgesel bölünüşü; Federal sistemin bir başka temel ögesi bölgesel demokrasidir. Bölgesel bölünmeler, çeşitli grup ve çıkarların hükümette temsil edilmesinde tarafsızlık ve eşitliği güvence altına almak ve aynı sivil toplumdaki farklı gruplar için yerel özerklik ve temsil olanağı sağlamak için kullanılır. Görünüşte birbiriyle çelişen bu iki ilke, federalizmin amacıyla yakından ilişkilidir ve sık sık aynı federal sistemin içinde bir arada yer alır. Bölgesel tarafsızlığın değişmekte olan toplumlarda oldukça yararlı olduğu anlaşılmıştır. Bu sistemde görece eşit bölgesel birimlerde yapılan seçimlerde yeni çıkarların güçleriyle orantılı olarak temsil edilmesine olanak sağlanır. Aynı zamanda, aralarında temelli farklılıklar olan değişik gruplara kendilerine ait bölgesel iktidar alanları sağlayarak, bir yandan demokratik yönetim korunurken öte yandan federal sistemin siyasal bütünleşmenin aracı olarak işleyebilmesi sağlanır. İktidarın bölgesel bölümüne örnek olarak, Fransız asıllıların çoğunlukta olduğu *Quebec* eyaletinin bulunduğu *Kanada* gösterilebilir.

Birliği koruyan öğeler; çağdaş federal sistemler genellikle ülkenin yurttaş kütlesiyle federal hükümet ve eyalet hükümetleri arasında doğrudan iletişim kanalları yaratır. Halk genellikle her iki düzeydeki hükümet organlarına temsilciler

³² Esat Çam,a.g.e., s.91

seçebilir ve bu iki düzeydeki hükümetler de yurttaşlara doğrudan hizmet veren yönetsel çalışmaları yürütürler.

Bu tür doğrudan iletişim kanallarının varlığı, federasyonları birlik yada konfederasyonlardan ayıran özelliklerden biridir. Federasyonlar genel olarak üye devletleri ve halkları bir araya getiren ortak ulus bilincine dayanır. *Almanya* gibi kimi ülkelerde bu ulus bilinci geçmişten gelen bir miras üzerine gelişirken, *ABD*, *Arjantin* ve *Avustralya*'da büyük ölçüde yeniden yaratılmak zorundaydı.

Coğrafi koşulların yol açtığı zorunlu gereksinimler federal sistem içinde birliğin korunmasını kolaylaştırıcı önemli bir rol oynar. ABD'de *Missisipi Vadisi*, İsviçre'de *Alp Dağları*, Avustralya'nın bir *ada ülkesi* olması ve Brezilya'yı çevreleyen *dağ ve ormanlar* buna örnek gösterilebilir.

Merkeziyetçi olmayan yapının sürmesini sağlayan öğeler; federal bir sistemde federe devletlerin nüfus ve zenginliği az çok eşit olmalı, varsa eşitsizlikler coğrafi yada sayısal olarak dengelenmelidir. ABD'de her coğrafi bölgede hem küçük hem de büyük eyaletler bulunur. Kanada'da, en büyük ve en zengin iki eyalet arasındaki etnik farklılıklar bunların öteki eyaletlere karşı birleşmesini engellemiştir. İsviçre federalizmi, farklı büyüklükte ve farklı din ve dil kökenlerinden kanton gruplarının varlığı ile ayakta durur.

Başarılı federal rejimlerin ayırt edici özelliklerinden biri de bu ülkelerin iç sınırlarının devamlılığıdır. Sınır değişikliği olabilir, ama bu tür değişiklikler ancak konuyla ilgili federe devletlerin onayı ile gerçekleştirilir ve olağan üstü durumlar dışında bundan kaçınılır.

Merkeziyetçi olmama ilkesi, federe devletlerin farklı hukuk sistemlerinin anayasal güvence altına alınması ile de güçlendirilmiştir. Örneğin ABD'de, eyaletler arası nitelikteki federal yasa, yalnızca 50 eyaletin yasalarını birbirine bağlama işlevi görür.

Merkeziyetçi olmayan federal yapının korunmasında tek başına en önemli öğe, bu esasa uygun bir parti sisteminin varlığıdır. Merkeziyetçi olmayan partiler başlangıçta, birliği kuran sözleşmedeki anayasal düzenlemelerden kaynaklanır; daha

sonra da, ademi merkezîyetçi bir rol oynarlar. ABD'deki iki parti sisteminde, partiler gerçekte eyalet partilerinin bir koalisyonudur. Partilerin parasal desteği ve karar mekanizması eyalet örgütleri arasında yada ülke ölçeğinde, oldukça farklı hizipler arasında dağılmıştır. Daha az gelişmiş parti sistemlerine sahip federal ülkelerde parti sisteminin merkezîyetçi olmayan yapısı genellikle, Latin Amerikalıların *caudillismo* olarak adlandırdıkları, yetkinin güçlü yerel liderler arasında dağıtılması ile sağlanır. Bu tür uygulamaya örnek *Nijerya* ve *Malezya* gösterilebilir.

Federalizm ilkesini koruyan öğeler: federalizmin sürdürülebilmesi, ülke ve üye devletlerin her birinin büyük ölçüde kendilerine ait yönetim kurumlarına sahip olmalarını ve federal birliğin sınırları içinde bu kurumlarda tek yanlı değişiklik yapabilmelerini gerektirir. Ayrı yasama ve yürütme kurumlarının varlığı zorunludur. Bu, bütün yönetim etkinliklerinin her düzeyde ayrı kurumlarda yürütülmesini gerektirmez.

Kamu sorumluluklarının birlik sözleşmesine dayalı olarak hükümetler arasında paylaşımı federalizmin temel özelliğidir. Geniş anlamıyla paylaşım karar almada, mali sorunlarda ve yönetimde ortak katılımı içerir. Paylaşım resmi yada gayri resmi olabilir; ama federal sistemlerde bu genellikle sözleşmeyle belirlenmiştir. Sözleşme farklı düzeylerdeki hükümetlerin, bir yandan bağımsız birer yapı olarak kalırken öbür yandan ortak hareket edebilmelerini sağlayan hukuksal bir araçtır.

1.3. EYALET SİSTEMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Ortadoğu bölgesi, tarihe yön veren büyük imparatorlukların yurdu olmuştur. Bu imparatorluklar, daima dinler ve diller mozayîği üzerinde hüküm sürmüşlerdir; bu önemli ve hakim bir özelliktir. Kültürel etkileşim ve benzeşmenin bu denli güçlü olduğu bir bölge daha yoktur.³³ Yeniçağların başında doğan ve geleneksel imparatorlukların sonuncusu olan Osmanlı İmparatorluğu'nu kavramak ve son asırlarında onun endüstrileşen batı karşısında geçirdiği değişimi anlayabilmek için

³³ İlber Ortaylı, *Türkiye İdare Tarihine Giriş*, 2nci bas., Ankara:Turhan Kitabevi, 2000, s. 1

bölgenin tarihinin ve özellikle idari kurumları ile geleneklerinin incelenmesi gereklidir.

Ortaçağların başında Doğu Akdeniz ve Ortadoğu bölgesinde iki büyük imparatorluk görüyoruz; Doğu Roma ve Sasani İmparatorlukları; bunların ardında birkaç bin yıllık bir idari teşkilatlanma mirası vardı ve kendi yapılarını da bölgedeki haleflerine devrettiler. Bu ikisini, İslam İmparatorluğu izler. Nihayet, 10-12. yüzyıllarda bu coğrafyaya giren Türkler'in imparatorluğunu ve onun eski dünya ile benzeşme ve uyum sağlamasını Selçuklu tarihinde gözlemlemek mümkündür. Hem Osmanlı İmparatorluğu'nun hem de Türkiye'nin köklerinde bu dönem yatmaktadır. Bu iki imparatorluğun örgütlenmesinde mali, idari kontrol görevi ve hatta bayındırlık ve ulaştırma gibi hizmetler, kıtalar çapında örgütlenen bir merkez tarafından değil, önemli bir ölçüde küçük birimler tarafından yerine getirilmektedir.

İdari örgütlenme, insan toplumunun en ilginç ve köklü olayıdır. Yönetim aygıtının, büyük göçebe toplulukları kadar, günümüzün sanayi toplumlarında da ilginç boyutları vardır. Toplumun yöneten ve yönetilen diye ikiye ayırımı; üretimin kontrolü, savaşın yönetimi gibi temel faaliyetlerin geliştirdiği bir kutuplaşmadır.

1.3.1. Sasani İmparatorluğu'nda Eyalet İdaresi

Eski İran'ın bölgedeki imparatorluklara model teşkil eden ve modern merkezîyetçi döneme geçerken bile, Ortadoğu devletlerinde esasları gözlenen bir kurum “*eyalet örgütü*”dür. İlk asırlarda imparatorluk askeri ihtiyaca göre “*padhgos*” denilen dört askeri idari bölgeye ayrılır. Bunlar: *Avahtar* (kuzey), *Horasan* (doğu), *Nimruz* (güney), *Hvarvaran* (batı) dır.³⁴

Sasani hükümdarı “*ehenşah*” ünvanını taşır, eyaletlerin yöneticilerine ise “*marzban*” denir. Marzbanlıklar merkeze uzakta olan padhgosların bölünmesinden meydana gelir. Bu vali ve kumandanlar bir uc beyi gibidirler.³⁵ Zamanla marzbanlıklar eyalet yönetiminin temel birimi haline geldiler. Bu, merkezi kontrolün küçük birimler üzerinde daha kolayca kurulabileceği düşüncesiyle yapılmış olmalıdır. Eyaletler, “*istan*” denen birimlere (Osmanlı'nın sancağı gibi) ayrılır.

³⁴ İlber Ortaylı, a.g.e., s. 16

³⁵ Clemente Huart, *Ancient Persia and Iranian Civilization*, Routledge and Kegan, London: 1972, s.142

Bunların başında “*istandar*” denilen bir soylu, komutan ve yönetici olarak atanırdı.³⁶ Marzbanların başında bulunduğu eyaletin idri hiyerarşide en alt basamağında ise “*azat*” denilen yerel şövalyeler ve “*dihkan*” denilen yerli köy reisleri yer alırdı. Marzbanların dışında; istandarların ve her vilayetin kendi asillerinin çeşitli görevlere getirilmesi, kahin, rahip gibi din adamları hiyerarşisine dokunulmaması Sasani İmparatorluğu’nda yerel kurum ve adetlerin devamını, uyum ve barışı sağlamıştır.

1.3.2. Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu’nda Eyalet İdaresi

Bizans eyalet yönetimi de, tarih içinde değişen şartlara uyarak bazı gelişmeler gösterir. Buna eyalet taksimatında ve görevli memurların sayı ve yetkilerindeki değişiklikler diye özetleyebiliriz. İmparatorluk, ilk önceleri *Oriens* (Küçük Asya-Mezopotamya, Suriye) ve *Illyricum* (Balkanlar) olarak iki bölüme ayrılmıştı. Eyaletlerin başında, “*praefectus*” denen bir sivil vali ve “*magister militia*” denen bir kumandan bulunuyordu. Praefectus, adli konularda da yetki sahibi idi. Maliye, gene merkezden tayin edilen memurlara verilmişti. İlk başlarda, bütün imparatorluğun bürokratik kadrosu on binden fazla değildi.³⁷ Zamanla, harpler ve ani savunma gereksiniminden dolayı sivil ve askeri yetkiler tek bir kişide birleştirilecektir. Isauria Hanedanı ve nihayet Makedonya hanedanı devrinde sistem genelleştirildi. İmparatorluk daha küçük parçalara ayrılarak, askeri valiler tayin edildi. Buna, “*thema sistemi*” deniyor. 9. yüzyılda *yirmi beş tane* thema varken, Makedonya sülalesi devrinde, 10. yüzyılda, bunların sayısı *otuz sekize* çıktı. Baştaki askeri valiye “*strategus*” deniyordu.

Thema sistemi, ünlü bizantinist *P.Lemerle*’nin de dediği gibi, Helenizm ve Roma devrinden beri süregelen sulh ortamının bitişine paralel olarak; *askeri ve mülki otoritenin arasındaki ayrımın bitışı*, yani iki kuvvetin de tek elde toplanmasıyla ortaya çıkmıştır. Bir başka deyişle, Bizans eyalet idaresi 7. yüzyıldan itibaren askerileşmekteydi. Bu, klasik Roma’da olmayan yeni bir idari bünye ve sistemdir. Lemerle de, bu sistemin aynı zaruret dolayısıyla İran’dan alınmış olabileceğini

³⁶ İlber Ortaylı, a.g.e., s. 16’dan Arthur Christensen, *L’Iran sous les Sassanides*, Copenhague: 1944, s. 139

³⁷ İlber Ortaylı, a.g.e.(Türkiye İdare Tarihine Giriş), s. 33’den Runciman, *Byzantina Civilization*, s. 70.

söyler.³⁸ Thema, Yunanca bir kelime olup, ordu birlikleri için kullanılır. Anadolu'da, başkent Konstantinopolis bölgesinde, Trakya'da ve bugünkü Yunanistan'da Bulgarlar ve Araplarla savaşlar dolayısıyla oluşturulan bu askeri- mülki idare bölgeleri, sistemin çekirdeğini oluşturdu ve yayıldı.

Thema'lar, ticaret yollarının değişimi, orduların yer değiştirmesi gibi olaylarla sık sık sınır değişikliğine uğramıştır. Baştaki hükümdar naibi derecesindeki yönetici (*strategos*), doğrudan imparatora bağlıydı ve *merkezdeki teşkilatın bir kopyası* (maliye, yargı) burada da vardı.

Themalar, “*thurma*” lara bölünmüştü. Bir thema'nın valisi, piskoposlar ve merkezden gönderilen casuslarca denetlenirdi. Valinin yanındaki ve onun astı durumunda olan maliye ve yargı ile görevli yüksek memur da, doğrudan imparatorla yazışabilirdi. Böylece, otorite bir yerde bölünmüş ve kontrol altına alınmış oluyordu.

1.3.3. İslam Devletlerinde Eyalet İdaresi

İslam imparatorluğunun idari taksimatı da, eski Sasani ve Bizans İmparatorlukları'na göre büyük fark göstermez. Eski eyalet sınırları, fiziki taksimat ve idare merkezleri çoğunlukla aynı kalmıştır. Hatta, ünlü coğrafyacı *Mesudi* Irak bölgesi için; “Bu idari bölgeler bugün de eskisinin aynıdır”³⁹ diye durumu ifade eder.

İslam devletinin ani genişlemesi, uzak bölgelerde halife adına, niyabetle görevli bir valinin tayinini gerektirdi. Nitekim, ilk dört halife ve Emevi devrinde valilik, tam yetkili bir görevdi. Askeri işler, mali konular, vergi toplamak, memur ve hatta, kadıların ve kolluk görevlisinin tayini valinin görevi idi. Vali, tıpkı halife gibi, dini yönden de cemaatin imamı idi. Hatta, önemli bir görevi de, İslam'a giren bir gayri Arabı, eski Arap kabile geleneğine uygun olarak kendi kabilesinin himayesine almasıdır. Böyle bir himayeye girene “*mavla*” (mevali) denir. Vali, bulunduğu eyaletteki Müslüman olanlara bu himayeyi gösterirdi. Sonraki asırda bu adet kalktı.⁴⁰

³⁸ İlber Ortaylı, a.g.e. (Türkiye İdare Tarihine Giriş), s. 34'den Paul Lemerle, *Histoire de Byzance*, PUF, Paris 1975, s. 71-72.

³⁹ İlber Ortaylı, a.g.e. (Türkiye İdare Tarihine Giriş), s. 49'dan M.G. Morony, *Iraq after the Muslim Conquest*, Princeton 1984, s. 125, *Mesudi'nin Tanbih* adlı eserinden naklen.

⁴⁰ İlber Ortaylı, a.g.e. (Türkiye İdare Tarihine Giriş), s. 59'dan M.Watt, *Islamic Political Thought*, s. 223.

Abbasi devrinde valilerin yanına, merkez tarafından atanan kadılar ve maliye memurları geldi. Bu üçlü denge, muhtemelen geç devir Sasani sisteminin taklidi ve geliştirilmişiydi. Bununla beraber, Abbasi devri İslam devletinin bu merkezleşmiş görünen yapısını abartmamak gerekir. Pratikte, çağın teknik yapısından ileri gelen yetersizlikler nedeniyle, merkezi hükümet eyaletleri kontrol edememiş ve valiler askeri, mali, idari ve kazai konularda özerk durumlarını korumuştur. Bunlar, zamanla baş kaldırıp, halifeye vergi vererek yarı müstakil hale gelmişlerdir. Bu vergi, bir tür “iltizam” (ihale) idi. Nitekim, Kuzey Afrika’da *Ağlebi*’ler, Horasan’da *Tahiri*’ler, Mısır’da *Tüluni*’ler, zamanla bağımsızlıklarını elde eden bu çeşit valilerin kurduğu hanedanlardı.⁴¹ Aslında, valilerin başından beri adeta yarı bağımsız olmalarının nedeni, bürokratik örgütün ve mali sistemin niteliklerine dayanır. Bir vali, bulunduğu eyaletin haraç, cizye vs. gibi gelirlerini mültezimler aracılığıyla toplatır ve bu gelirden; mültezim payını alır, vali, asker ve memur maaşını öder, bayındırlık harcamaları yapılır ve artan meblağ merkeze gönderilirdi. Ancak, ne sistemli bir hesap kontrolü yapılabilirdi, ne de vali ve mültezimin yolsuzluk ve soygunu kolayca önlenebilirdi. Bu hal önlenememişti ve zamanla halifeler valilerden belli bir yıllık meblağ almaya razı olarak, iktidarı tamamen onlara bırakmışlardı.

İslam ülkesinin bir bölgesini istila edip, hükümlanlık kuran Müslüman aşiret hanedanı halifenin vasali sayılırdı. Halifeyi “*süzeren*” olarak tanıdığı, yani onun adına hutbe okutup, para bastırıldığı takdirde hükümdarlığı tasdik edilir, menşur gönderilirdi. Irak’da *Buveyhi*’ler, Mısır ve Suriye’de *Eyyubi*’ler ve *Memluk*’lar, Horasan ve Afganistan’da *Gazneli*’ler bu gibi hükümdarlardı. Bunları artık vali olarak düşünmek mümkün değildir.

Valilik, zamanla bir arpalık halini aldı. Abbasi devrinde, bazı hanedan üyeleri ve emirler, vali olarak tayin edildikleri vilayete gitmeyip, bir vekil gönderirlerdi.⁴² Bu ise, bir tür iltizam sisteminin başlangıcıydı, suistimalin artması ile sonuçlandı.

Eyalet yönetimi, İslam devletinin tarihi açısından çok önemli bir olgudur. Çünkü Müslüman fatihler, daha Hicret’in ilk otuz yılında, anavatanlarından farklı eski uygarlık merkezlerine hükmettiler. Burada, kendilerine dilce yakın olan Sami

⁴¹ Corci Zeydan, İslam Medeniyeti Tarihi, C II, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1972, s. 84.

⁴² B. Üçok, *Emeviler Abbasiler*, A.Ü. İlah. Fak., Ankara: 1968, s.127; Corci Zeydan, C I’den naklen.

ırtan halkların dinleri farklıydı. İranlılar ise, ari bir kavim olup, eski bir imparatorluğun kalıntısıydı. Suriye, Filistin ve Mısır'ın valileri bazen merkezdeki Halifeden daha büyük meselelerle karşılaşlıyordu. İslam tarihinin becerikli komutan ve yöneticileri bu bölgede sivrildiler ve bunlardan biri olan *Muaviye* bir müddet sonra Şam'da halife oldu. Gelen fatihlerin din ve adetiyle yerli Hıristiyanlar bazen alay ediyor, bazen münazaraya giriyordu.

Eski bürokrasinin devralınması, geliştirilmesi, şartlara uyulması, farklı bölgedeki kavimlerin asayışı, vergilendirilmesi gibi meseleler, İslam devletinin eyalet düzeyinde çözümlendiği meselelerdi. Bu nedenle, İslam devletinde eyalet yönetimi Ortadoğu imparatorluklarını tanımayı gerektiren, halen çözülememiş tarihçilik sorunları içeren bir daldır.⁴³

1.3.4. Anadolu Selçuklularında Eyalet Örgütü

Bir Büyük Selçuklu vassalı olarak; Anadolu Selçukluları'nda eyalet yönetimi ve bütün bu yapıyı oluşturan insan unsuru, yani bürokratlar İran'dan gelmedir. Bu nedenle, Anadolu devletinin esas unsuru ve görevlileri *büyük devletin bir izdüşümüdür*. Hiç değilse II. Kılıçarslan ve halefleri, artık kendileri için “*melik*” ünvanını değil, “*Sultan-ı Rum*”, yani “*Sultan*” ünvanını kullanırlar.

Selçuklu sarayında, *hacib-ül hüccab* (protokol şefi), *emir candar*, *emir-i silah* (Osmanlı'da, silahdar ağa), *emir-i alem*, *camedar* (Osmanlı'da, esvabcıbaşı), *şarabdar-ı has*, *emir çasnigir*, *emir-i ahur*, *serhengha-i çavuş* gibi; İran, Osmanlı ve Bizans saraylarında bulunan memurlarla aynı fonksiyonlara sahip bir görevli kadrosu vardı.⁴⁴ Bu görevlilerin Orta sya ve İran kökenli olup, Osmanlı'lar tarafından tevarüs edildiği ileri sürülüyorsa da; Ortaçağlar boyu Bizans ve Ortadoğu devletlerinde de bulunduğu görülmektedir. Selçuklu sarayında, Sultan'ın emirlerini ulaştırın zümre, *çavuş* (serheng-durbaş) adını alır. Bu tabirin, Bizans'taki “*tsavisios*” denen memurdan geldiği ileri sürülmüştür. Fuat Köprülü ise, İlhanlı Devleti'ndeki “*durbaş*” denen memuru ileri sürerek kurumun Bizans menşeyini reddeder. Böyle bir memur bütün monarşilerde vardır; fakat unvan ve ses benzerliği ilginçtir.

⁴³ İlber Ortaylı, a.g.e. (Türkiye İdare Tarihine Giriş), s. 60

⁴⁴ İlber Ortaylı, a.g.e. (Türkiye İdare Tarihine Giriş), s. 164

Teorik olarak, Anadolu Selçuklu Sultanı, İnan Selçuki'lerinin vassalı ise de, pratikte tamamen bağımsız idi. Halife kendisine bir menşur göndererek hakimiyetini tasdik ediyordu. Ama Sultan, Müslümanlar kadar bütün gayrimüslim tebanın da lideridir. Geleneğe göre saltanat, hükümdar ailesinin müşterek malıydı. Bu yüzden kesinleşmiş bir veraset sisteminden söz edilemez. Selçuklu tarihinde kanlı taht kavgaları pek yaygındır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde *Büyük Divan* (divan-ı a'la)'a Sultan başkanlık ediyor; Vezir, Selçuklu başveziri (hace-i buzurg) gibi kendi ofisine (divan) sahipti ve devlet işleri merkezi hükümette her biri bir (ofis) karşılığı olan divanlarda görülürdü. İsim olarak Abbasi geleneğinin devamı olan bu divanlardan, *Divan-ı Saltanat* (divan-ı a'la), bazen hükümdarın, bazen "*Sahib-i Azam*" denen vezirin başkanlığında toplanırdı ve en büyük karar ve müzakere organıydı. Devletin esas divanları (yani bakanlık gibi) ise şunlardı;

- 1- *Divan-ı istivfa*; "Maliye ofisi" dir. Başkanı, maliye nazırı olan müstevfi'dir.
- 2- *Divan-ı pervane*; bu divanın reisi pervane olup, Osmanlı'lardaki nişancılık gibi; arazi tahrir ve ikta defterlerini saklayan ve bununla ilgili muameleleri yürüten ofistir.
- 3- *Divan-ı ariz*; onruhuh yevasıl ve layi i
- 4- *Divan-ı Tuğra*; tuğrai denen bir reisi vardır. Bu ofis hükümdar adına yazışma işlerini yürütürdü.
- 5- *Divan-ı işraf*; devletin mali, idari işlerini denetleyen ofistir.

Bunlardan başka, emniyet işleri için divan-ı mezalim'e de başkanlık eden Emir-i dad vardı. Selçuklu merkezi idaresinin bu önemli memurları yanında, eyalet kadılarının tayin ve terfi işleriyle uğraşan görevli; ilmiyeden olan *kadi-ül-kudat* dı.

Selçuklu vezirinin askeri yetkileri de vardı. Bir kumandandı. Başarı gösteren memurları taltif etmek, hatta elçilerle görüşmek gibi görevleri vardı. Kuşkusuz, devletin bütün görevleri üzerinde mutlak bir üstünlüğü vardı ve hükümdarın vekiliydi. Selçuklu vezirlerinin, özellikle 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonraki karanlık dönemde, saltanat makamı aleyhine Tebriz'deki İlhanlı idaresiyle aracı temas ve nüfuz geliştirme durumları da oldu.

Eyalet idaresinde, hanedana mensup prenslerin ön planda yer aldığı görülüyor. Bunlar, ülkenin muhtelif bölgelerini yönetirler ve yanlarında "*atabeg*" ler

bulunurdu. Her vilayetin kadısı ve “*muhasıl*” denen mali görevlisi vardı. Bir de, haraç muhasılları denen ve gayrimüslimlerden haraç toplayan memurlar görülüyor. Vilayetlerin idari, askeri işleri emir “*sipahsalar*” denen, Osmanlı’lardaki “*Beylerbeyi*” benzeri görevlilere bırakılmıştı. Nihayet, “*subaşı*” veya “*serleşger*” denen daha küçük görevliler, alt kademedeki idari birimlerin başında idiler.

Anadolu Eyaletleri, Selçuklu *ikta sistemi* sayesinde, hanedan mensubu olan melik-ül ümera rütbeli prenslerin idaresi altında; sözünü ettiğimiz memurlar tarafından yönetiliyordu. 12. asrın ilk yarısında, merkezin ağırlığını hissettirdiği bu sistem, Moğol hakimiyeti ve sonrasında aksine, parçalanmanın hızlanmasını sağlamıştır.

1.3.5. Günümüzde Mevcut Eyalet Sistemi Uygulamaları

Başta ABD olmak üzere, özellikle federal sistemin geçerli olduğu bir çok ülkenin siyasi yapılanmasında eyalet sistemi uygulamalarını görüyoruz. Bunların bir kısmı, Avusturya, Almanya, Avustralya, Hindistan Cumhuriyeti, vb. başarılı olarak değerlendirilebilecek eyalet sistemi uygulamaları sergilerken; Arjantin, Brezilya, Meksika, vb. Latin Amerika ülkelerinde eyalet sisteminin çok da iyi çalıştığı söylenemez.

1920 Anayasasına göre demokratik bir cumhuriyet olan *Avusturya* federal bir devlettir ve kendi kendini yöneten *dokuz eyaletten* oluşur: Burgenland, Karnten, Aşağı Avusturya, Yukarı Avusturya, Salzburg, Steiermark, Tirol, Vorarlberg ve Viyana. Dokuz eyaletin her birini, bir valinin başkanlık ettiği hükümetler yönetir. Yerel yönetimlerde her belediye bir belediye başkanı ve bir kent meclisi seçer. Hem belediye hem de eyalet olan Viyana’nın durumu özeldir; belediye başkanı aynı zamanda valilik görevini de üstlenir.⁴⁵

Almanya Federal Cumhuriyeti ‘nde ise parlamenter yönetim biçimi İngiliz sisteminin bir çok özelliğini taşımakla beraber, ABD’den ve öteki federal hükümet modellerinden de önemli siyasi yapılar aktarmıştır. Nazi dönemine tepki olarak eyaletlere (yada federe devletlere) önemli ölçüde özerklik tanınmıştır. İki meclisli parlamento, Federal Konsey ile Federal Meclisten oluşur. Eyaletleri de ilgilendiren

⁴⁵ Ana Britanicca, C. 3, s. 50.

yasalar mutlaka Federal Konseyin de onayından geçer. Federal Meclis ile Eyalet Meclislerinin yetkileri titizlikle dengelenmiştir. Federal Meclis genellikle çerçeve yasalar çıkarır, Eyalet Meclisleri ise bu yasalar uyarınca kendi özel durum ve gereksinimlerine göre yasama etkinliğini sürdürür. Önemli konularda Federal Meclisin yönlendirme ve onayı ilke olarak zorunlu olmakla birlikte, eyalet meclisleri de kendilerini ilgilendiren alanlarda özgürce karar alabilir. Özellikle eğitim, maliye ve güvenlik konularında eyaletlerin özerkliği çok geniştir. Yargı sistemi de diğer federal devletlerden farklıdır. Tüm duruşma ve temyiz mahkemeleri eyaletler düzeyinde, nihai yargı mercileri ise federal düzeydedir. Federal mahkemeler eyalet mahkemelerinin birbirine uygunluğunu sağlar.⁴⁶

Avustralya anayasasının da kabaca İngiliz ve Amerikan Anayasalarının bir karışımı olduğu söylenebilir. Avustralya, resmen İngiliz kral ya da kraliçesine bağlı bir anayasal monarşidir. Gerek Uluslar Topluluğu gerek eyalet hükümetleri, seçimleri kazanan partiler tarafından kurulur. Avustralya aynı zamanda ABD'ye benzeyen bir federasyon yapısına sahiptir; federal yönetimin görevleri ve iktidarın Uluslar Topluluğu ile eyaletler arasında nasıl bölüneceği anayasada yazılıdır. Avustralya 6 eyaletten oluşur: New South Wales, Victoria, Queensland, South Australia, Tasmania, Western Australia. Bunların dışında 2 tane de ayrı bağımlı eyalet vardır: Australian Capital Territory ve Northern Territory. İngiliz hükümdarının Avustralya üzerindeki egemenliği semboliktir. Hükümdarı Camberra'daki federal başkentte oturan genel vali ile eyalet valileri temsil eder. Ülkede üç kademeli bir yönetim sistemi uygulanmaktadır: Merkezi yönetim, Eyalet yönetimi ve Yerel yönetim. Teamül gereği yürütmenin başı olarak başbakan kabul edilir. Anayasaya göre federal yönetimin başlıca görevleri savunma, dış politika, göç, gümrük ve posta hizmetleri gibi alanları kapsar. Anayasada sayılmayan öteki görev ve yetkiler, 19. yüzyılda kurulmuş koloni hükümetlerinin birer uzantısı olan eyalet yönetimlerine bırakılmıştır.⁴⁷

Bir eyaletler birliği olan Hindistan, Parlamenter Hükümet sistemi ile Bağımsız, Laik ve Demokratik bir Cumhuriyettir.⁴⁸ İngiliz Uluslar Topluluğu'nun

⁴⁶ Ana Britanicca, C. 1, s. 464.

⁴⁷ Ana Britanicca, C. 3, s. 33.

⁴⁸ <http://www.İndembassy.Org.tr/html/sayfa7/htm>, (22.06.2004)

bir üyesi olan Hindistan'ın 26 Kasım 1949'da Kurucu Meclisçe kabul edilen ve 26 Kasım 1950'de uygulamaya konan anayasası dünyanın en uzun yazılı anayasasıdır. Anayasası bölünmez ve tek bir devlet yapısı öngörmesine karşın, ikincil düzeyde federal özelliklere yer verdiği için yarı federal bir sisteme dayanır. Temelde İngiliz parlamenter yönetim anlayışının ve ABD yönetim kurumlarının etkisini taşır. Öte yandan yarı federal örgütlenme bakımından Kanada Anayasasını, düzenleyici ilkeler bakımından İrlanda Anayasasını örnek almıştır. Savunma, dış ilişkiler, para basma ve yüksek yargı yönetimi gibi konular merkezi yönetimin yetki alanı içine girer. Eyaletlerin yetki alanı ise kolluk işleri, genel sağlık, eğitim, ormanların bakımı ve benzeri yerel konuları kapsar. Cumhurbaşkanı, Birlik Yönetiminin anayasal başkanıdır. Gerçek yönetim gücü ise Başbakan başkanlığındaki Bakanlar Konseyi'ndedir. Anayasa Cumhurbaşkanı'na yardım etmek ve tavsiyelerde bulunmak üzere bir Bakanlar Konseyi bulunmasını ve Cumhurbaşkanı'nın çalışmalarında bu konseyin tavsiyelerine göre hareket etmesi gerektiğini öngörür. Yasama yetkisini Halk Meclisi ile Eyaletler Meclisi'nden oluşan parlamento kullanır. Merkezi yönetim düzeyinde yürütme gücü cumhurbaşkanı, cumhurbaşkanı yardımcısı ve Bakanlar Konseyi'nin elindedir.⁴⁹ Eyaletlerde yönetimin başı, Cumhurbaşkanının temsilcisi olarak Validir. Ancak gerçek yönetim gücü Bakanlar Konseyine başkanlık eden Başbakan'dadır. Bir eyaletin Bakanlar Konseyi tümüyle eyaletin seçilmiş yasal meclisine karşı sorumludur. Eyaletlerdeki hükümet sistemi Birlik hükümetine çok benzer. Ülkede 25 eyalet ve 7 birlik bölgesi bulunmaktadır.

22 eyaletten, Tierra del Fuego Toprakları ve federal başkentten oluşan bir cumhuriyet olan *Arjantin*, uzun mücadeleler sonucunda federal yönetim biçimine kavuşmuş olmakla birlikte çok da başarılı bir uygulama sergileyememiştir. Federal yönetim biçiminin temelindeki 1853 Anayasası, ABD Anayasası örnek alınarak hazırlanmıştır. Yönetim biçimi en azından kağıt üzerinde cumhuriyetçi, temsili ve federal özelliklere sahiptir. Yürütme erkini, başkan ve yardımcısı kullanır. Ulusal Kongre, her eyaletten ve başkentten gelen üçer temsilcinin oluşturduğu Senato ile, eyaletlerin nüfuslarına oranla temsil edildiği Millet Meclisi'nden oluşur. Her eyaletin, federal hükümet yapısını örnek alan bir hükümeti vardır. Arjantin'in siyasal

⁴⁹ Ana Britanicca, C. 11, s. 70.

yaşamında hep önemli rol oynamış olan silahlı kuvvetler, 1976'daki son askeri müdahalesi sonrasında saygınlığını büyük ölçüde yitirmiştir.⁵⁰

Bayrağındaki sarının topraklarından bol miktarda çıkartılan altını, mavinin denizi ve yeşil ormanları temsil ettiği *Brezilya da* eyalet sisteminin iyi işlemediği ülkelerden sayılabilir. 1500 yılında Portekizli denizci Pedro Alvares Cabral tarafından keşfedilen Brezilya, önce bir *Portekiz kolonisi* iken 1822 yılında bağımsızlık ilanından sonra *Brezilya İmparatorluğu* ve 1889 yılında başkanlık sistemiyle yönetilen *Brezilya Federe Cumhuriyeti* şekline dönüştü.⁵¹ 1889 sonrası 14 ay süren askeri diktatörlük döneminde, siyasal ve toplumsal yaşamda önemli değişiklikler gerçekleşmiştir. Devlet ve kilise birbirinden ayrılmış, ABD Anayasası örnek alınarak yeni bir anayasa hazırlanmıştır. Ancak, 1891'de kabul edilen yeni anayasanın yürürlüğe girmesi uzun bir süre aldı. Askeri ayaklanmalar ve karışıklıklar yüzyılın sonuna kadar sürdü. Güçlü bir merkezi yönetimin oluşturulmasında seçimle gelen başkanlar çok başarılı olamadılar. 1891 Anayasası ile oluşturulan federal sistem, eyaletler temelinde örgütlenen yerel güçlerin siyasal düzeyde ağırlığını koymasına olanak tanıyordu. 1930 darbesi ile başa geçen Vargas, yine bir darbe ile 1945'te iktidardan uzaklaşmak zorunda kaldı. 1946'da kabul edilen yeni bir anayasa ile çok partili döneme geçildi. 1964 darbesi ile yeniden askeri yönetim kuruldu ve bu dönemde 1946 Anayasası yürürlükten kaldırılmaksızın kararnamelerle anayasada değişiklikler yapıldı. Değişikliklerin tamamına yakını kişisel özgürlükler aleyhine ve devlet başkanının yetkilerinin genişletilmesi lehineydi. 1964 seçimleri ile siviller yönetime geçtiyse de özellikle ekonomik sorunlar nedeniyle 1987'de IMF ve bankalara borçlarının faiz ödemelerinin durdurulması kararı ile belirsiz bir döneme girilmiştir.⁵² 110 milyon seçmenin katıldığı 2002 yılı seçimlerinde tüm bölgelerde elektronik seçim sandıkları kullanılmıştır. Resmi dili Portekizce olan Brezilya'da başkan, milletvekilleri, senatörler, valiler, belediye başkanları, eyalet ve şehir meclisleri üyeleri dört senede bir yapılan seçimlerle belirlenir. Nüfusunun %81'i Katolik, %18'i Protestan, %1'i ise Müslüman ve Musevidir. 1 milyonun üzerinde nüfuslu on üç şehri olan Brezilya'nın en büyük şehirleri São Paulo (10 milyon) ve Rio de Janeiro'dur (5,6 milyon).

⁵⁰ Ana Britanicca, C. 2, s. 179.

⁵¹ Brezilya, www.bonjourbresil.com.br/, (22.06.2004)

⁵² Ana Britanicca, C. 4, s. 600-608.

Eski bir İspanyol sömürgesi olan *Meksika* da yönetim biçimi federal cumhuriyet olan ülkelerden birisidir. 1917'den beri yürürlükte olan anayasa yürütme, yasama ve yargı erkleri arasında güçler ayrılığı ilkesine dayanır. Kişi hak ve özgürlüklerini güvence altına alan anayasada temel ekonomik ve siyasal ilkeler de yer alır. Devlet ve hükümetin başı konumunda olan başkan, yalnızca bir dönem için altı yılda bir doğrudan halk tarafından seçilir. Geniş yetkilerle donatılmış olan başkan, Bakanlar Kurulu üyelerinin yanı sıra Federal Bölge Valisini, başsavcıyı, yüksek rütbeli subayları ve yüksek mahkeme yargıçlarını atar. Başkanın belirli ekonomik ve mali konularda yasa gücünde kararnameler çıkarma, yasaları ve eyalet valilerini veto etme yetkisi de vardır. Yasama organı Temsilciler Meclisi ile Senatodan oluşur. Ülke genelinde seçilen 500 üyenin yer aldığı Temsilciler Meclisi'nin görev süresi üç yıldır. Federal bölge ile 31 eyaletin ikişer üye ile temsil edildiği 64 üyeli Senato ise altı yıllık bir dönem için görev yapar. Federal yönetimin yetkisi dışında kalan bütün hizmet ve işler eyaletlerin seçilmiş organlarınca yerine getirilir. Bununla birlikte gelir kaynaklarının sınırlılığı eyaletlerin gücünü önemli ölçüde sınırlar. Eyalet valileri altı, tek meclisli yasama organları da üç yıl görev yaparlar. Yargı sisteminin başında Yüksek Adalet Mahkemesi yer alır. Eyaletlerin de üst mahkemeleri vardır. Ordu öteden beri siyasetin dışında tutulmuştur.⁵³

Örnek verilen ülkelerin bir çoğunda eyalet sisteminin tercih edilmesi farklı nedenlerden kaynaklanmakla birlikte; görüldüğü gibi ülkelerdeki demokrasi kültürünün oturmuşluğu, ekonomik güç gibi unsurlar sistemin iyi çalışmasında etkili olmakta ve demokrasi kültürü başta olmak üzere yeterli alt yapı unsurları sağlanmadan ve ekonomik güç ile desteklenemeyen ülkelerde sistem başarılı olamamakta; ABD veya diğer gelişmiş ülkelerden örnek alınan anayasalar ile uygulanmaya çalışıldığında da ancak şekil olarak uygulanabilmekte, sistemin gerekleri kağıt üzerinde yasalarda kalmaktadır.

⁵³ Ana Britanicca, C. 15, s. 518-526.

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE YÖNETİM

2.1. GİRİŞ

Osmanlı toplumu belirli bir dönemin en ileri, en medeni, en insancıl devletini kurmuştur. Osmanlı yönetimi, İslam kültürüyle Türklerin devlet kurma alışkanlık ve yeteneklerini birleştirmiş, Kuran'a dayanan kurumlarla kavramları çok akılcı bir şekilde yorumlayarak kendi gerçekleriyle bağdaştırmış, çağının en güçlü devletini meydana getirmiştir.⁵⁴

Osmanlı Devleti'nin bünyesinden yirmiye yakın devlet çıkmıştır. Bunların hepsi geriliklerinin açıklamasını ve ulusal kimlik arayışlarını, "Osmanlı despotizmi" olgusunun eleştirisine dayandırmışlardır. Osmanlı Devleti'ni benimseyen ve öven tek ulus biz Türkler olmuşuzdur.⁵⁵

Cumhuriyetin ilk yıllarında bizde bile Osmanlı Devleti, milletin haklarını tanımayan, bir istibdat rejimi olarak tanıtılmış, Osmanlı sultanları Türk milletini devlet idaresinden dışlayan, milletin gelişimini, medeniyette ilerlemelerini engelleyen, mutaassıp, zalim, geri kişiler olarak öğretilmişti. Çünkü, yeni doğan millî devletin ideolojisi, imparatorluk ideolojisine taban tabana karşıtı. Bütün Balkan milletleri için de aynı tutum doğaldı. Osmanlı'nın kendi egemenlik iddiası dışında bu milletler için istediği ortak bir din , dil, kültür iddiası olmamıştır; milli devlet, imparatorluk rejiminin tam bir anti-tezidir.⁵⁶

Evet, Osmanlı rejimi, hanedan egemenliğine dayanan bir devletti, *Max Weber*'in terimiyle "*patrimonyal*" bir devleti temsil ediyordu. Ülke içinde her şey, hükümdarın babadan kalma mülkü gibi algılanırdı. Ama, onun egemenlik şemsiyesi altında toplanan milletlerin her biri, kendi kilisesi, özel hukuku, dili, özel yaşam

⁵⁴ İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, 14ncü bas., İstanbul: Can Yayınları, 1999, s. 55.

⁵⁵ Taner Timur, *Osmanlı Çalışmaları İkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine*, 3.Baskı, Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 1998, s. 7.

⁵⁶ Halil İnalçık, "Osmanlı Tarihi, En Çok Saptırılmış, Tek Yanlı Yorumlanmış Tarihtir", *Cogito19-1999 Osmanlılar Özel Sayısı*, 6.baskı, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık A.Ş., 2004, s.38.

stilini korumuştur. Eğer Balkanlar'da Hıristiyan kavimlerde İslamlaşma olmuş ise, bu süreç zorlama, yahut bir devlet politikası sonucu değildir.⁵⁷

Osmanlıyı kendinden önce gelenler, çağdaşı olanlar ve mümkünse sonrakilerle karşılaştırmalı olarak ele almak gerekir. Osmanlı devleti tarihin çok önemli bir devrinde ortaya çıkmıştır. 1300 ve 1900 yılları insanlığın tarihinde 10 bin yıldan beri en büyük köklü değişmelerin olduğu bir dönemdir. Osmanlılar; böyle önemli bir dönemde yaşamıştır. Buna rağmen, tarihin en uzun yaşayan siyasi yapılarından birini oluşturmuşlardır. Osmanlılar kendisinden önceki Müslüman Türk Devletleri ve bölgedeki öteki devletlerle karşılaştırıldığında uzun yaşama bakımından rekor denebilecek bir konumdadır. Osmanlılardan daha uzun yaşayan devlet ise bilindiği gibi Bizans'tır. Ancak, Bizans'ın yaşadığı dönem M.S. 5. yüzyıl ve 15. yüzyıl arası bir dönemdir ve bu dönem, Osmanlı'nın doğduktan sonraki son 6., 7. yüzyılın tanıdığı ölçüde büyük köklü değişmelerin olmadığı bir dönemdir. Bizans İmparatorluğu'nun yaşadığı dönemde çok önemli teknolojik köklü değişmeler olmamıştır. Çünkü, ziraat toplumu içinde doğmuş ve ölmüştür.⁵⁸

Prof. Gilles Veinstein, Osmanlı Devleti'nin başarısını o dönem için modern olarak nitelendirilebilecek *merkeziyetçi devlet düzenine* bağlamış, ve bu değerlendirmesini de şu şekilde ifade etmiştir:⁵⁹

“Bir de her şeyin dayalı olduğu “*Osmanlı devlet düzeni*” var. Bunu da Osmanlı'ya ait bir yetenek olarak saymalıyız. Özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda son derece çarpıcı, çünkü, bu dönemde bu devlet düzeni, idarî yapı, devlet örgütü zamanı için modern olarak nitelenebilir. Bu modernlikten anlamamız gereken “*merkeziyetçi devlet prensibi*”. Ancak, bunu abartmamak lâzım. Merkeziyetçilik ve bunun son derece başarılı uygulamaları, hükümet sisteminin ve yönetim mekanizmasının etkililiği biraz abartıldı .Bu yönde fazla ileri gitmeden, yine de gerçek büyük değerler olduğu göz ardı edilemez. Osmanlı tarihi üzerine yanlışların çoğunluğu nüans eksikliğinden kaynaklanıyor. Ya bir yönde, yada karşı yönde abartılıyor. Ya bize “*tarihin gelmiş geçmiş en başarılı devletidir*”, yada “*ne devleti tamamen bir*

⁵⁷ Halil İnalçık, a.g.e. *Cogito'nun Osmanlılar Özel Sayısı*, s.39.

⁵⁸ Mehmet Genç, “*Osmanlıda Devlet, Toplum ve Ekonomi*”, s. 4, www.biyografi.net, (17.12.2003).

⁵⁹ Gilles Veinstein, Osmanlı'nın 700. yılı kapsamında “*Prof. Gilles Veinstein ile söyleşi*”, www.filozof.tripod.com/osmanlı4.html, 17.12.2003, s.8.

*barbar topluluğundan ibarettir” diye gösterilmeye çalışılıyor. Ne biri ne de öbürü doğru, göreceli olarak bakmalıyız. Diğer devletlerle karşılaştığımız zaman Osmanlı devlet yapısının göreceli olarak daha merkezi bir yapıya sahip olduğunu ve daha üniformize olduğunu görüyoruz. Bunları doğal olarak, daha modern ve daha iyi işleyiş faktörleri olarak değerlendirebiliriz. Zaten o devrin batılı gözlemcileri, 16. yüzyıl gezginleri veya siyasal bilimler yazarları bu olguyu gayet iyi bir şekilde görmüşler ve analiz etmişlerdir. O zaman, Osmanlı devletinin gücünün bu merkezîyetçiliğe dayandığını ve devletin orduyu ve taşra idaresi gibi kurumları çok iyi bir şekilde elinde tuttuğunu anlamışlardı. Osmanlılar, 14. Yüzyıla kadar dayanan çok pratik bir idare sistemi kurmuşlar. Her şey vergiye bağlı ve insanlar dil, din, ırk, hiçbir farklılık olmadan o sistemin bir parçası olmuşlar. Osmanlılarda tolerans, hoşgörü, tahammül diyoruz. Bu Osmanlılarda en mühim olan şeydir ve sistemi korur. Bu sistemi korurken bir tarafta kuvvetli bir asker vardır, bir tarafta da o dönem için çok ilerlemiş bir hukuk düzeni vardır. O tarihte başka bir medeniyete baktığımız zaman bu sisteme en yakın Roma İmparatorluğu’nun ilk zamanları görünüyor. Tabii bu bir tesadüf değildir, hemen hemen aynı coğrafyada aynı problemlerle karşı karşıya kalmışlar. *Değişik dinleri, değişik insanları, vb. bunu bir sistem içinde yerleştiriyorsunuz. Bugüne bakarsanız Amerika geliyor akla ..!*”*

Prof. Lowry ise çalışmaları esnasında çok etkilendiğini belirttiği *Osmanlı'nın hak ve adalet anlayışını* çağın koşulları göz önüne alındığında gerçekten çok ilginç bir örnekle açıklıyor:⁶⁰

“ Bir zamanlar, Limni üstüne bir kitap yazdım. Orada 15-20 sene arayla tutulmuş 7 adet “*Tapu tahrir*” denilen kayıt defterlerinden vardır. 1481 tarihli ilk tapu tahrir defterinin kanunname kısmında bir şey görüyoruz. Halk o zaman yüzde yüz Ortodoks Rum. Bunların bir geleneği vardır adada. Halk sırayla sahildeki dağlarda, tepelerde bulunan kulelerin üzerinde düşman gemisi geliyor mu diye gemileri izler, bu hizmet karşılığında da bazı vergilerden muaf tutulurlardı. Osmanlılar 1461-67’de adaya geldikten sonra bu gelenek devam etmiş. Yüzyılın sonuna doğru bir subaşı gelmiş adaya ve bu usulsüz bir vergi muafiyeti demiş, bunun yerine “*oturak*” diye yeni bir vergi konulacağını söylemiş. Halk, aralarında bir heyet

⁶⁰Heath Lowry ,Osmanlı'nın 700. yılı kapsamında “*Prof. Heath Lowry ile söyleşi*”, www. filozof. tripod. com/osmanlı4.html, 17.12.2003, s. 1.

seçmiş ve İstanbul'a padişaha yollamış "Böyle böyle bir geleneğimiz var, biz bu hizmete karşı vergiden muafız" demişler. II. Bayezit' in cevabı; "haklısınız" olmuş, ve bu vergiyi geri aldirmişlar."

Söyleşinin devamında özellikle *vergi sistemi* olmak üzere hayranlığını gizlemediği büyük bir devlet sisteminden söz eden Prof. Lowry , sistemin adaletini vurguluyor:⁶¹

"15. yüzyılda böyle bir sistem, böyle bir hukuk, herkes tarafından kabul edilmiş, adaletli olduğuna inanılmış ve bunu en zenginden en fakire kadar herkes uyguluyor. Halk haklarını biliyor, vergi sisteminde bir adalet var, herkes ne vergi vereceğini biliyor. O kadar enteresandır ki, *aşamalı gelir vergisi* diyoruz, yani *gelirine göre artan vergi!* İnsanları gelir düzeyine göre üçe ayırmışlar; fakir, orta sınıf ve zenginler. Bunu bırakın, Limni' deki tahrir defterlerinden sosyal yükselme sistemini bile takip edebiliriz. Yani 1480'deki defterde vergi yükümlülüğü açısından fakir olan 30 sene sonraki defterde orta halli vergi dilimine giriyor. Yani , demek ki bu büyük bir devlet sistemi var."

Tartışmasız bir şekilde, Osmanlı rejiminin en önemli vasfı, belli bir kamu düzenini, belli bir iç barışı sağlamasıydı. Çünkü, bu günkü değerlerle belki son derece mükemmel bir düzen değildi, ama yine de o dönemdeki öteki devletlerle karşılaştırsak, çok sayıda ve birbirlerinden çok farklı etnik toplulukların ve dinlerin bir arada yaşayabilmelerini sağlamıştı. Buna rağmen, Osmanlı İmparatorluğu'nu doğru anlayabilmek için milliyetçilik kavramının daha ortaya çıkmadığı, milliyetçilik kavramının olmadığı bir dünyayı tahmin edebilmemiz gerekli. Osmanlıların en büyük başarıları en azından 19. yüzyıla kadar, milliyetçilik öncesi en iyi düzeni sağlayabilmiş olmalarıdır.

Gayrimüslimler konusunda *Prof. Lowry, günümüz Amerika'sıyla bir benzerlik kurarak*, Osmanlıların dil, din, ırk farklarını gözetmeksizin, kişilerin faydalı olup olmadıklarıyla ilgilendiklerini belirtiyor:⁶²

⁶¹ Heath Lowry, a.g.e. (*Prof. Heath Lowry ile söyleşi*), s. 3.

⁶² Heath Lowry, a.g.e. (*Prof. Heath Lowry ile söyleşi*), s. 5

“Osmanlı da yönetimin yakınında gayrimüslimleri görüyoruz. Bunun sebebini tahmin etmek o kadar zor değil. Bu insanların bazı önemli bilgileri, birikimleri vardır. Osmanlılarda bir şehrin idaresi, ticaret, gibi konular üstüne fazla bir bilgi olmaması lazımdır diye düşünüyorsunuz; ama bakmışlar ki *Saros* gibi işlerine yarayan adamlar var, bunları değerlendirmişler. Aşık Paşazade diyor ki; Bizanslılar Bursa’yı teslim ettikten sonra *Saros Orhan*’la bir anlaşma yapmış, ödenecek bir para karşılığı şehrin ileri gelenleri Gemlik’ten bir gemiyle İstanbul’a gitmişler. *Saros* kendi isteğiyle kalmış, bir süre sonra müslüman olmuş, onun gibi, *Kösemihal* gibi bazı insanlar zaman geçtikçe bayağı Türkleşmişler. Yani, bu ilk dönemde Roma veya *bugünkü Amerika gibi*, “kim yeni kurulan bu devlete bir hizmet yaparsa onun bir yeri ve rolü vardı.” Herhalde, Osmanlıların bir aşiretten bu kadar süratle bir dünya devleti haline gelmesinde bunun rolü vardı. Çok açık bir sistemde işe yarayan, ihtiyaç duyulan, faydalı olan, bir ustalığı ve niteliği olan herkesin dini ırkı ne olursa olsun değerlendirilmesi ve toplumda bir yeri olması, bu hızlı gelişmeyi sağlamıştır. Osmanlının oturduğu üç ana temel ortaya çıkıyor; bir askeri dehaları var, ikincisi ileri bir hukuk sistemi var, bir de adaleti adil bir şekilde dağıtıyorlar. Bütün bunların da sentezini oluşturan değişik kültür ve gruplardan insanların kabul görmesi, aynen *günümüz Amerika’sında olduğu gibi*. Bunu erime potası halinde rasyonel bir devlet politikası haline dönüştürmesi gibi.”

2.2. TARİHÇE

14.yüzyıl başında kuruluşu sırasında Osmanlı Devleti, İslam dünyasının sınırlarında kendini “*gaza*” ya, yani “*Hıristiyanlığa karşı kutsal savaş*” adanmış küçük bir beyliktir. Bu önemsiz sınır devleti, Anadolu ve Balkanlar’daki eski Bizans topraklarını adım adım alır ve 1517’de Arap ülkelerinin fethiyle de İslam dünyasının en güçlü devleti olur.

Orta Avrupa’dan Hint Denizi’ne uzanan bir alanda elde edilen sürekli askeri başarılar, Osmanlı İmparatorluğu’na, birinci Süleyman’ın saltanatı sırasında (1520-1566) bir *dünya gücü* konumu vermiştir. Ancak, 17.yüzyılın uzun savaşlarıyla denge Avrupa’dan yana döner ve Osmanlı gücü inişe geçer; 18.yüzyılda Batı üstünlüğünün kabulüyle de imparatorluk politik ve ekonomik olarak Avrupa’ya bağımlı hale gelir. İmparatorluğun varlığını sürdürmesi ve olası çöküşü, sonunda bir Avrupa politikası

sorunu, “*Doğu Sorunu*” olur ve Osmanlı politik yaşamı 1920’ye dek Avrupa’ya bağımlı olarak sürer.

İmparatorluğun yapısıyla kurumları, bu dönemlerin farklılaşan koşulları ile değişmiştir. İç yapısı ve politik gelişimindeki değişiklikler, 16.yüzyıl sonunda, sınır beyliğinden nasıl *Sasani*, özellikle de *Abbasi İmparatorluğu* gibi eski Ortadoğu devletleri geleneğinde bir imparatorluğa dönüştüğünü gösterir. 16.yüzyıl sonlarında Osmanlı İmparatorluğu, devlet ve hükümet gelenekleri, maliye politikaları, toprak düzeni ve askeri örgütüyle Ortadoğu imparatorluklarının en gelişmişiydi. Ancak, Avrupa’nın askeri ve ekonomik üstünlüğü, *Osmanlılara, Ortadoğu devlet geleneklerinin zamanının geçtiğini, bunların yeni çağa uygun olmadıklarını öğretti.*⁶³

Osmanlıların siyasal olarak ortaya çıkış nedenleri, güçsüzleşen iki imparatorluğun aralarında yer alması ile bağlantılıdır. Bir yanda, *Bizans* sürekli gerilerken, öte yanda, *Selçuklular* ve Selçuklular üzerinde denetim sahibi olan *İlhanlılar* çöküyordu. Böylece, ortada hem sahipsiz, hem güçsüz ,hem de *kamu düzenine susamış* bir bölge kalıyordu. Balkanlara olan yakınlık ve hemen buraya atlayış Beylikten İmparatorluğa geçişte önemli bir ögeydi. Ayrıca, Anadolu’nun tahıl üreten merkezleri ile Marmara’nın deniz kenarındaki ticaret kentleri arasındaki ekonomik bütünleşme gerekliliği, bölgenin tek bir siyasal güç altında örgütlenmesini gerektiriyordu. Akdeniz’den ve Anadolu’dan geçen ticaret yollarının güvenliği de buralardaki düzensizlikten olumsuz olarak etkilendiğinden, İmparatorluğun ortaya çıkışında yardımcı bir öge olmuştur.⁶⁴

Bir kurama göre; “*Marmara havzasının Rum halkı İslam’ı kabul ederek ve Müslümanlarla birleşerek Bizans İmparatorluğu’nu Müslüman bir devlet olarak diriltmiştir*” Günümüzde, bu kuram doğu tarihi kaynaklarını tanıyan bilim adamları tarafından temelden yoksun bir yaklaşım olarak görülmektedir. Bu tarihçiler, Osmanlı İmparatorluğu’nun kökenlerinin 13. ve 14. yüzyıllar Anadolu’sunun politik, kültürel ve demografik gelişmelerinde aranması gerektiğine inanıyor.⁶⁵ Prof. Timur bu konuda kesin bir değerlendirme yapıyor ve; “*Osmanlı devleti, Selçuklu devleti*

⁶³Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev: Ruşen Sezer, 4ncü bas., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004, s. 9.

⁶⁴ Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye*, 30uncu bas., İstanbul: Remzi Kitabevi, Mayıs 2002, s.16.

⁶⁵ Halil İnalçık,a.g.e. (*Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*) , s.11.

modeli üzerine kurulmuştur. Aslında, onu yeni bir devlet olarak görmekten ziyade, yeni bir hanedanın merkezi iktidarı tekrar sağlaması şeklinde nitelemek de mümkündür.” diyor.⁶⁶

Anadolu’da ortaya çıkan tüm beylikler tipik *patrimonyal* devletçiklerdir. Patrimonyal devlette, ülke ve reaya hanedan kurucusunun atadan mirası, mülkü gibi algılanır. Bu nedenle beylikler, kurucusunun adını almıştır. Osmanlı Devleti de kurucusunun adıyla *Osmanlı Beyliği* diye anılmıştır. O zaman Osman Gazi, *Kastamonu uc emiri Çobanoğulları*’nın emri altında Bizans’a karşı en uzak serhadda (ucda) savaşan bir bey idi.⁶⁷ Osman Gazi döneminde tüm Anadolu Türkmen beyleri, Selçuklu sultanının atadığı beyler, emirler durumundaydılar ve onlardan hiçbiri sultan ünvanını almaya cesaret edemezdi.⁶⁸ Böyle bir hareket, meşru hükümdara, Selçuk sultanına ve İlhan’a karşı isyan anlamına gelirdi. O zamanki hiyerarşiye göre; Osman Bey *Kastamonu emirine*, O da *Selçuklu Sultanına*, sultan da İran’daki *İlhan’a* bağımlı idi. Siyasi otorite, bu bağımlılık zinciri içinde meşruluk kazanırdı.

Osmanlı ve öteki sınır beyliklerinin kuruluşu, iki genel toplumsal ve kültürel temel üzerinde gerçekleşmiştir. *Gaza ve yerleşme*, bunlar Osmanlı fetihlerinin etkin öğeleriydi. Fethedilen yerlerde benimsenen yönetim ve kültür biçimleri ise, Ortadoğu uygarlığı ve politika geleneğinden kaynaklanır. Gerçekten, 14.yüzyıldaki fetihler kesif bir iskân hareketi ile beraber yürümüş, böylece Batı Anadolu ve Trakya süratle Türkleşmiştir.⁶⁹ Osmanlı yayılması, politik koşulların olduğu kadar toplumsal koşulların da yardımını görmüştür. Son araştırmalar, Bizans imparatorluğu ve ardılı Balkan devletlerinde merkezi gücün inişe geçişi ve feodalizmin doğuşunun eşzamanlı olduğunu gösteriyor. Vergi gelirleri askere ait, devlet denetimindeki

⁶⁶Taner Timur, *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, 3ncü bas., Ankara: İmge Kitabevi, Eylül 1994, s.101.

⁶⁷Halil İnalçık, *Osmanlı Uygarlığı*, Ankara Kültür Bakanlığı, İstanbul: Mas Matbacılık, Temmuz 2003, s.37.

⁶⁸Dr.Hikmet Kıvılcımlı, Osmanlıların neden “*Şah*” yerine “*Padişah*” terimini kullandıkları sorusuna şu şekilde açıklama getirmiştir: “Şah, bugünde bilindiği gibi, Pers hükümdarlarına verilen sıfattır. Selçuk hükümdarları, Acem kültür ve medeniyetinin etkisi altında kendilerini şah saymışlardı. Onların üzerlerine gelen İlhanlılar da, içlerinden hükümdarlık düzeyine çıkanlara şah dediler.Yani,Türk Selçuklular da, Tatar İlhanlılar da hükümdarlaştıkça şah gibi tutunmuş bir saltanat sıfatını benimsemişlerdir. Oysa, bir Türk boyu olan Kayı’lı Osmanlılar; yalnız ilk günlerde değil, imparatorluk döneminde dahi Selçuk Şahlığı’nın hegemonyasından ruhça olsun kurtulamadılar. Alçak gönüllü Göçebe Kayı Türkü kendisine uc beyliği veren Şah’larına bağlılığını ve saygısını Şahlık devlet olarak yıkıldıktan sonra bile unutmadı.”

(H.KIVILCIMLI, *Osmanlı Tarihinin Maddesi I*, s.67)

⁶⁹Halil İnalçık, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kültür ve Teşkilat”, Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı Teşkilat içi Eğitim Seminerleri 2001-2002, <http://www.ocak.ulkuocaklari.gov..> (07.12.2003).

pronoia topraklarının iyeliği, manastırlarla etkili kişilerin eline geçiyordu. Bunlar, devletten parasal ve yasal ayrıcalıklar kopararak bu toprakları yaşamları boyunca mülkleri gibi kullanıyorlardı. Ayrıca, köylüden istenen feodal yükümlülükleri keyfi olarak arttırabiliyorlardı.⁷⁰ Doğrudan doğruya Osmanlı yönetiminde olan bölgelerde bu gibi topraklar yeniden devlet denetimine giriyor, ya tımara dönüştürülüyor, ya da kara ordusunda gördükleri askeri hizmet karşılığında, Türk köylülerinden oluşan yayalara dağıtılıyordu.

Kanunların uygulama sorumluluğu, yerel askeri yetkililerden bağımsız çalışan *kadıya* yüklenmişti. Osmanlı rejimi, bu yolla *dağınık feodal yönetim yerine merkezi bir yönetim*, feodal beylerin kişisel yetkisinde olagelmış vergi ve ayrıcalıklar yerine de genel hükümler koyuyordu. Köylüleri yerel yetkililerin sömürüsüne karşı korumak, Osmanlı yönetiminin temel bir ilkesi idi. Osmanlılar, aynı zamanda, *Ortodoks Kilisesi'ni resmen tanıyarak Katolik Kilisesi'ni bütün ülkede, ilke olarak, yasaklamışlardı*. Osmanlıların Balkanlar'da yayılışının hızı ve kolaylığını ve köylünün Osmanlılara direnmekte, neden beylerine katılmadığını açıklamakta, bu etmenlerin hepsi önemlidir.⁷¹ Bunların yanı sıra, Osmanlılar kendilerini belli bir toplumsal inancın temsilcileri olarak görmüyorlardı. Hıristiyanlara karşı uzlaşmacı bir politika izleyerek ülkelerini büyütüp gelir kaynaklarını arttırmanın daha kolay olacağını biliyorlardı. Yerli soylulara ve askeri sınıfa hoşgörülü davranmak da yayılcı öğretilerinin bir parçası idi. Osmanlılar, kendilerine açıkça karşı çıkanların dışında askeri sınıf üyelerini kendi hizmetlerinde görevlendirirlerdi. Böylece, Bulgaristan, Sırbistan, Makedonya ve Tesalya'da, Slavca "*voynuk*" adıyla bilinen binlerce yerli savaşçıyı kendi askerlik hizmetinde tuttular. Bunlar, devlet topraklarının sabit bir bölümünden yararlanma hakkını ellerinde tuttıkları gibi, vergi yükümlüsü de değillerdi ve Osmanlı ordusunda savaş hizmeti görürlerdi. Sırbistan'ın Hıristiyan göçebeleri Eflaklar, sınır muhafızlığı ve akıncılık hizmetleri karşılığında belli vergilerden yükümlü tutulmazdı. Osmanlılar, üst bir sınıftan olan eski *pronoia* üyelerini tımarlı sipahi yaparlar, ama aynı zamanda feodal ayrıcalıklarına da son verirlerdi. *Haraçgözar* devletlerden toplanan askerlerin çoğu, İslam'ı kabul etmeksizin kendi bey ya da

⁷⁰ Halil İnalçık, a.g.e.(...*Klasik Çağ*), s.19'dan H.İnalçık, "*L'Empire otoman*", Cilt III, s. 80.

⁷¹ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, Cilt 1, 1300 – 1600*, Çev: Halil Berktaş, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000, s. 31.

başbuğları komutasında, Osmanlı ordusunda hizmet görürdü. Fethedilmiş bir bölgenin Osmanlılaştırılması, apansız köklü bir dönüşüm değil, adım adım ilerleyen doğal bir gelişim olmuştur.(*Tedrici fetih yöntemi*).⁷²

Siyasal örgütlenme bakımından, Osmanlı Devleti'nin en önemli iki toplumsal gücü askeri ilkelere göre I.Murat zamanında örgütlenmişlerdir. Bir yandan *Timarlı Sipahilik* geliştirilmiş, büyük ve küçük timarlar temel esaslara bağlanmışlar; diğer yandan da *merkezi hassa ordusu* devşirme yöntemiyle yeni bir ilkeye göre düzenlenmiştir.⁷³ *Avrupa'nın ilk daimi ordusu yeniçeriler*⁷⁴, Osmanlılara büyük bir üstünlük sağlıyordu.⁷⁵

Bayezit döneminde ise, sürdürülen hızlı ve sert ilhak politikası ile dayatmacı birlik politikası 1402'de çökmüşe neden olmakla birlikte ilerisi için bir çok önemli kurum ve kavram onun döneminde kurulmuş veya temelleri atılmıştır. Örneğin, içerde *gelişmiş maliye yöntemleri* ve *merkezi bir hazine* sayesinde ülkenin her tarafında devlet kontrolünü kurmaya çalışan bir bürokrasi onun zamanında gelişti. Eyaletlerde sultanın merkezi mutlak otoritesini kurmaya yardım eden "*kul (gulam) sistemi*", Bayezit zamanında üstün bir hale geldi. Ordu ve idare başındakiler saray içoğlanlarından seçildi, hatta eyaletlerde timarların çoğu kul sisteminden yetişenlere verildi. Kapıkulu askerleri yedi bine çıkarıldı. *Tahrir defterlerinin*⁷⁶ tutulması ve ona dayalı vergi sistemi geleneği onun döneminde başlamıştır. Gazi ananesini temsil eden anonim kronikler, bu padişahın devrini kul sistemini, maliye ve defter usullerini, merkezi hazine ve hükümdar istibdadını getirdiği için kötülerler. Arşiv

⁷² Halil İnalçık, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", Çeviren:Hamdi Can Tuncer, *Cogito19-1999(Osmanlılar Özel Sayısı)*, s. 115-135.

⁷³ Taner Timur, *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, s.113.

⁷⁴ I.Murat'ın emriyle, Gelibolu geçidinde *her beş esirden biri*, yahut esir beş değilse değerinin beşte biri "*pencik*"(*penc-i yek*) olarak toplanmaya başlandı. Çandarlı, devlet elinde toplanan çok sayıda pencik oğlanlarından sultan kapısında yeni bir asker, *yeniçeri* yapma fikrini buldu ve Oğlanların, Bursa civarında Türk köylerine gönderilip Türkçe'yi öğrenmeleri ve İslamlaşmaları sağlandı. Sonra bir kışlada toplanıp sultanın emrinde bir "*yoldaş*" ordu, yeniçeri ordusunu oluşturular.

(Halil İnalçık,a.g.e.(*Osmanlı Uygarlığı*), s. 67).

⁷⁵ Yeniçerilerin ortaya çıkması, sadece Osmanlılar için geçerli bir yenilik olmayıp, *evrensel nitelikte bir yeniliktir*. Gerçekten bu tür devlet yapılarında kölelerden oluşan ordular çok görülmekle beraber, Yeniçerilerle birlikte, *tarihte ilk defa* olarak *farklı etnik gruplardan devşirilen* çocukların özümленerek bir ordu yaratması durumuyla karşılaşmıştır.

(Taner Timur,Osmanlı Toplumsal Düzeni,s.114)

⁷⁶ *Tahrir*, hususî bir komisyon vasıtasıyla bir sancağın *gelir kaynaklarını ve bunların tahsiline ait adet ve usulleri* defterlerde *herkesin statüsü ve ödeyeceği vergiler uzun bir zaman için* tespit etmektir.Osmanlılar sonraları her sancağın defteri başına orada cari nizamları gösteren birer kararnâme koymuşlardır. (Halil İnalçık,a.g.e.(*....Kültür ve Teşkilat*), s.7)

kayıtlarından anlıyoruz ki, o mahalli aristokratlar yerine tımarları geniş ölçüde kendi kullarına veriyordu.⁷⁷

Aşırı merkeziyetçiliğin doğurduğu tepki Bayezit'in düşmesine sebep olan nedenlerin başındadır; fakat sonradan bu kullar, merkezi imparatorluğun ihyasında da büyük bir faktör olacaktır. Tımarlılar ve kapıkulu, şehzade çelebiler arasındaki taht mücadelesi yıllarında (*fetret devri*) yerlerinden emin olamazlardı. Onların kazanılmış eski hak ve mevkilerini ancak merkezi ve istikrarlı bir idare garanti edebilirdi. Onlar, devletin birliği için ucların bölücü eğilimlerine karşı sultanın merkezi ve mutlak otoritesini savundular.⁷⁸ Ankara bozgunundan sonra Osmanlı devleti tamamen parçalanabilirdi; fakat 1416'da Osmanlılar, Rumeli ve Anadolu'daki eski konumlarını elde etmişlerdi bile. Osmanlı İmparatorluğu'nun iç savaş, haçlı işgalleri ve başka bunalımlar yüzünden toptan yıkılma tehlikesiyle karşılaştığı bir zamanda bu şaşırtıcı kalkınışı başarması gerçekten çok önemli bir tarihsel gelişmedir.

Fatih Sultan Mehmet ise bildiğimiz esas özellikleriyle, *Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçek kurucusudur*. Başka bir deyimle Anadolu ve Rumeli'de merkeziyetçi mutlak imparatorluğu hakkıyla kurmaya O muvaffak olmuştur. Fatih, İstanbul'un fethiyle bir anda İslâm dünyasının en şanlı ve kudretli sultanı durumuna gelmekte ve ülkesinde son derece büyük bir nüfuz ve otorite kazanmış bulunmakta idi.⁷⁹ Fatih, imparatorluğun yalnız territorial bakımdan yaratıcısı değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nun *siyasi, sosyal kurumlarını geliştirerek kesin şekillerini veren* ve devletin gelecekteki siyasi gelişmelerini tayin eden de O'dur.⁸⁰ Fatih, bütün devlet yetkilerini elinde toplayan ve imparatorluğunu mutlak şekilde bir merkezden idare eden bir padişah örneğini yaratmak için, iktidarına karşı koyan ve koyabilecek tüm elemanları ortadan kaldırdı veya değiştirdi.⁸¹ Gerçekten de, İstanbul'un alınmasından hemen sonra güçlü Türk ailelerine karşı hücumla geçmiş ve ilk iş olarak Bizans'la mali işler içinde bulunan ve hakkında rüşvet aldığına dair rivayetler çıkarılan *Çandarlı Halil Paşa'yı öldürtmüştür*. Böylece dört nesilden beri vezir-i azamlığı

⁷⁷ Halil İncalcık, a.g.e.(...*Kültür ve Teşkilat*), s.8.

⁷⁸ Halil İncalcık,a.g.e.(*Osmanlı Uygurluğu*), s.77.

⁷⁹ Halil İncalcık,a.g.e., (...*Kültür ve Teşkilat*), s.16.

⁸⁰ Halil İncalcık, a.g.e., (*Osmanlı Uygurluğu*), s.87.

⁸¹ Halil İncalcık,a.g.e. (*Osmanlı Uygurluğu*), s.88.

ellerinde bulunduran Çandarlılar'ın siyasal gücü kırılmış ve Halil Paşa'nın 120 000 düka altınlık serveti de müsadere edilmiştir.⁸²

O her şeyden evvel bütün saltanatı boyunca İstanbul'u Balkanlar'ın ve Anadolu'nun gerçekten bir siyasi-dini merkezi haline sokmağa çalıştı. Bu maksatla her taraftan şehre Türk, Rum, Ermeni, Yahudi kolonileri getirip yerleştirdi. *Rum, Ermeni patrikleriyle Yahudi Hahambaşlığını* İstanbul'da O tesis etti. İtalyanlara ticaret imtiyazı tanıdı. O, şahsında İslâm, Türk ve Bizans hükümdarlık ananelerini mezc ederek klâsik Osmanlı padişahı tipini yarattı. 1463'de Çanakkale boğazında yaptırttığı kalelerle Boğazlarda tam hâkimiyet kurdu. İki kıtada bulunan Balkanlar ve Anadolu'yu birleştirerek dört asır dayanan imparatorluk çekirdeğini kurmuş oluyordu.⁸³ Fatih, fethettiği önemli kalelere garnizon olarak yeniçerileri yerleştirdi. Bunlar o bölgede valiye veya başka bir otoriteye tabi değillerdi ve yalnız merkezden emir alırlardı. Buldukları hisarlara kimse ayak atamazdı. Bu garnizonlar bu yerleri düşmandan korumakla kalmazlar şehirlerde Müslüman halktan gayri Müslimlere gelebilecek kötü hareketleri önler, orada padişahın emirlerinin uygulanmasını sağlardı. Bir kelimeyle, yeniçeriler eyaletlerde de padişah otoritesinin, merkezi otoritenin mümessilleri görevini üstlenmiş bulunuyorlardı.⁸⁴

Son derece tehlikeli koşullarda tahta çıkan *Selimşah*, yada yaygın adıyla *Yavuz Sultan Selim* imparatorluğu demir bir pençeyle tutmuş bir padişahı.⁸⁵ Onun saltanatı döneminde gerçekleşen *Çaldıran zaferi*, Anadolu tarihinde bir dönüm noktasıdır. Selim bu zaferin ardından Doğu Anadolu'yu tamamıyla ülkesine kattı. Doğu Anadolu yüksek yaylasının ilhaki, ilkin *stratejik bakımdan* önemliydi. Böylece doğudan gelecek istilalara karşı Anadolu güvence altına alınmaktaydı. Öbür yandan, 16.yüzyılda İran, Irak ve Kafkasya'daki fütuhât için bölgedeki *Erzurum, Van, Diyarbakır* başlıca üsler halinde kullanılacaktı. Bölgenin ilhaki, *ekonomik bakımdan* da çok önemliydi. Böylece Osmanlılar, *Tebriz-Halep ve Tebriz-Bursa ipek yolunun kontrolünü* tam olarak ele geçiriyordu. Bu iki yol üzerindeki zengin ticaret ve sanayi şehirleri, özellikle o zaman *Mezopotamya* ile *İran, Anadolu ve Halep* ticaret

⁸² Taner Timur,a.g.e.(*Osmanlı Toplumsal Düzeni*), s .136.

⁸³ Halil İnalçık,a.g.e.(*Osmanlı İmparatorluğu'nda Kültür ve Teşkilat*), s. 17.

⁸⁴ Halil İnalçık,a.g.e (*Osmanlı Uygarlığı*), s. 88.

⁸⁵ Halil İnalçık,a.g.e.(*Osmanlı Uygarlığı*), s.100.

yollarının birleştiği büyük ticaret merkezi *Diyarbakır*'ın zaptı (*Ekim 1515*), Osmanlı hazinesine büyük bir gelir kaynağı oldu.⁸⁶ Doğu Anadolu yaylalarındaki kalabalık *Türkmen* ve *Kürt* kabilelerini *iki ayrı ulus* halinde örgütleyen Osmanlı Devleti, Türkmenleri *Boz Ulus*, Kürtleri *Kara Ulus* adı altında birleştirdiler ve kendi idare tarzlarını bölge koşullarına uydurarak, normal Osmanlı sancak teşkilatını kurmakla beraber aşiretleri özel bir idareye tabi tuttular ve sekiz Kürt kabile beyi, irsi olarak kendi kabileleri üzerinde ve bölgelerinde *sancak beyi*, daha küçük olanlar “*zeamet*” tayin edildi.⁸⁷ Öte yandan beş Kürt kabilesi de “*hükümet*” adı altında devlet vergilerinden affedilmiş ayrı bir grup teşkil ediyordu. Fakat, bütün bu kabile beyleri, *Diyarbakır valisi emrinde* belli sayıda asker ile padişahın seferlerine katılmak zorundaydılar.

Yavuz Sultan Selim döneminin bir başka önemli olayı Arap ülkelerinin, özellikle de *Mekke ve Medine*'nin Osmanlı İmparatorluğu'na katılmalarıdır. Bu yeni bir çağın başlangıç noktasıdır. İmparatorluk artık *bir sınır devleti* değil, bir *İslam halifeliği*dir; Osmanlı sultanları da kendilerini artık yalnız sınırların değil, *bütün İslam dünyasının koruyucuları* sayıyordu. Bu yeni devlet kavramının politik ve ekonomik yararları, Selim'den sonraki dönemde belli olmuştur.⁸⁸

Kanuni devrine gelince, Osmanlı Devleti'nde kuruluşun itibaren merkezi iktidarın en güçlü olduğu, bizzat sultanın da devamlı at sırtında katıldığı seferlerle doludur. Selim'in fütuhata, imparatorluğu bir misli büyümüş ve Avrupa'da ümitsizlik doğurmuştu. Selim asıl maksadı olan batıya büyük bir sefer için daha 1515'te İstanbul'da büyük bir tersane inşasına başlamıştı. Batıda gazanın devam edebilmesi, Fatih'in durdurulduğu Akdeniz'in kapısı *Rodos* ile Orta Avrupa'nın kapısı *Belgrad*'ın alınmasına bağlıydı.⁸⁹

16. yüzyılın sonlarında, 17. yüzyılın başlarında büyük bunalımı hazırlayan önemli gelişmeler olarak, büyük nüfus artışı, Avrupa'da savaş teknolojisinin ve gümüş bolluğunun etkisi altında Osmanlı klâsik askerî ve mali düzeninin sarsılması,

⁸⁶ Diyarbakır Eyaleti geliri 1528'de 25 milyon akça ile bütün Balkanlar'dan alınan gelirin sekizde birine yükselmekteydi.

⁸⁷ Bu sancaklarda beylerin toprak ve kabile üzerinde hakları babadan oğula irsi geçtiğinden, “*ocaklık*” ve “*yurtluk*” denmekteydi.

⁸⁸ Halil İnalçık, a.g.e. (... *Klasik Çağ*), s.39.

⁸⁹ Halil İnalçık, a.g.e. (*Osmanlı Uygarlığı*), s.110.

Safaviler ve Habsburglarla uzun savaş dönemi ve onun doğurduğu mali bunalım sıralanabilir.⁹⁰ 16. yüzyılın ikinci yarısında, bir yandan Avrupa'da yayılma durakladı; yeni tımar olanakları kalmadı ve uc akıncı kurumu çöktü; öbür yandan, büyük nüfus artışı sebebiyle çorak Orta Anadolu yaylasında nüfus baskısı güçlendi.

Çağdaş Osmanlı bürokrat düşünürleri, çökmenin temel nedenini Kanuni döneminde en yüksek gelişme düzeyine ulaşmış olan klasik Osmanlı kurumlarının bozulmasına yorular. Bu görüşlerde, kuşkusuz büyük bir gerçek payı vardır. Modern tarih incelemeleri bu yorumları desteklemektedir. Ancak, bu Osmanlı düşünürleri, doğal olarak geleneksel devlet ve toplum felsefesi çerçevesinde yorum yaparlar; çok kez, gerçek nedenleri görmekten ve değişikliklerin gerçek anlamına inmekten uzaktırlar.⁹¹

Temel nedenler arasında saydığımız *nüfus artışı* dışında birbirine sıkı sıkıya bağlı *askeri ve mali değişiklikler* de çökme döneminin başlamasında çok büyük önem arz eder: 1578'de başlayıp fasılalarla 1639'a kadar sürmüş olan *İran savaşları* Osmanlı çöküşünün başlıca nedenlerinden biridir. 1578-90 yıllarında Azerbaycan ve Şirvan'ın ele geçirilmesi, yalnız Osmanlı askeri düzeni için değil, aynı zamanda Osmanlı maliyesi için de yıkıcı bir nitelik kazanmıştır. Memleket ahalişi kaçtığından veya direndiğinden oradaki işgal kuvvetlerini devamlı şekilde Anadolu'dan beslemek gerekiyordu. 1603'den sonra İranlılar bu kuvvetleri geri atınca, bunlar Anadolu'ya gelip döküldüler. Avusturya'ya açılan savaş (1593-1606) daha çok bu askerleri oyalamak ve dirlik bulmak amacını güdüyordu.⁹²

Yeni devrin en bariz özelliklerinden biri merkezî otoritenin *eyaletlerde* zayıflamış olmasının bir neticesi olarak, idarenin bu duruma intibak etmesi ve *desentralizasyonun* genişlemesidir.

Özetle, klasik Osmanlı İmparatorluğu'nun temel kurumları, hızla yükselen Avrupa'nın etkisiyle dağılmıştı; Osmanlılar kendilerini değişen koşullara uyduramıyordu. Osmanlı, modern ekonomik sorunları anlayamıyor, Ortadoğu devletinin geleneksel formüllerine bağlı kalıyordu. Çağdaş Avrupa güçlerinin

⁹⁰ Halil İnalçık, a.g.e. (*Osmanlı Uygarlığı*), s.131.

⁹¹ Halil İnalçık, a.g.e. (*Osmanlı İmparatorluğu'nda Kültür ve Teşkilat*), s.38.

⁹² Halil İnalçık, a.g.e. (*Osmanlı Uygarlığı*), s.133.

tersine Osmanlı devlet adamları serbest pazar politikasına bağlı idiler; temel sorunları, iç pazarda ihtiyaç maddelerinin bolluğunu sağlamaktı. İmparatorluk için kapsamlı bir ekonomi politikası düzenlemekten geri kalıp, kapitülasyonlarla pazarı Avrupalılara açmakta bir tehlike görmüyorlardı. Geleneksel anlayışa bağlı olan Osmanlı devleti, imparatorluğa *mal ithalini teşvik ediyor, ihracatı ise köstekliyordu*. İthalata da ihracata da eşit gümrük vergisi koyuyor, iç pazarda sıkıntı yaratabileceği kaygısı ile, belli metallerin ihracını yasaklıyordu. Lonca kısıtlamalarını muhafaza ederek kimi üretim ve ihracat dallarının gelişmesi önleniyordu.⁹³

Hızla gelişen hümanist bir Avrupa kendisini her türlü ortaçağ engelinden kurtarıırken, Osmanlı İmparatorluğu Ortadoğu uygarlığının geleneksel kurumlarına sıkı sıkı sarılmakta idi. Bu kurumların olgunluğa eriştiği I. Süleyman döneminde, Osmanlı ekonomi ve toplumu kendi halinden memnun, içe dönük ve dış etkilere kapalı bir duruma gelmişti. Osmanlılar, tarihleri boyunca, teknolojik, tıbbi ve mali birkaç modern keşfi benimsemişlerse de, ancak askeri ve pratik bir dizi amaç için kullanmışlardır. Şeriatla kutsanmış, Ortadoğu kültürünün görüş ve değerlerinden ayrılmamış, Avrupa araç ve yöntemlerini yaratan anlayışı kavramaya çalışmamışlardır. endi dinsel ve politik üstünlüklerine inanmış Osmanlılar ise gözlerini dış dünyaya kapatmışlardır. Örneğin, Amerika üzerinde bir tek tercüme eser yazılmış ama bunu okuyan pek az insan görülmüştür.⁹⁴

2.3. OSMANLI DEVLETİ'NDE YASAMA, YARGI VE YÜRÜTME

Bütün *monarşik* idareler gibi, Osmanlı Devleti'nde de yasama, yürütme ve yargı erklerinin mutlak sahibi teorik olarak padişaktır. Ancak, uygulamada Osmanlı Padişahı'nın sahip olduğu güçlerin sanıldığı kadar sınırsız olmadığı görülüyor. Yavuz Sultan Selim'den sonra "*Halife-i Müslim'in*" makamına da sahip olan Osmanlı Padişahları eylemlerinde ve kararlarında her şeyden önce Kur'an hukuku ile sınırlandırılmışlardır.⁹⁵ Önemli konularda önce "*müfti ül-en'am*" dan fetva alırlar.

⁹³ Halil İnalçık, a.g.e. (...*Klasik Çağ*), s.56.

⁹⁴ Halil İnalçık, a.g.e. (...*Klasik Çağ*), s.57'den Thomas D. Goodrich, "*The Ottoman Turks and The New World*", Wiesbaden, 1990.

⁹⁵ Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı, Adab-ı Osmaniyye*, 1inci bas., İstanbul: İz Yayıncılık, 2003, s.41.

Yine aynı sebepten ötürü yargıya müdahale etmezlerdi. Başka bir deyişle, Osmanlı yönetiminde yargı bağımsızdı.

Diğer taraftan, şeri hukuk dışında kalan *örfi hukuk* alanında da padişahların Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman kanunnameleri gibi cedlerinin temel yasalarına da, adeta vasiyet hükmünde saygılı ve riayetkar olduklarını görüyoruz. Bu bağlamda Padişah'ın kişisel istekleri dışında, kanun metinleri Divan-ı Hümayun tarafından görüşülerek hazırlanmaktaydı. Çıkarılacak fermanların aynı konuda önce yayımlanmışlara ters düşmediği hususu "*Müfti ül-Kanun*" olarak bilinen *Nişancı* tarafından incelenirdi.

İstanbul dışındaki taşra örgütleri kendi sancak yada eyalet kanunnamelerindeki hükümleri ve Merkez'den gönderilen emirleri uygulamakla yükümlüydüler. İlke olarak merkezi hükümetten gelen "*evamir-i devlet*"e uymaları zorunlu olmakla beraber, eyaletlerin yönetimi günümüzdeki terminoloji ile "*vesayet*" biçiminde yürütülmemekteydi.⁹⁶ Beylerbeyleri veya valilerin kendi eyalet divanlarında kararlar alıp daha sonra bunları Divan-ı Hümayun'a onaylatıp, mahkeme siciline işletmeleri şeklinde yürütülen, hemen hemen yarı bağımsız denebilecek bir yönetim erkine sahiptiler.

2.3.1. Osmanlı Devleti'nde Yasama

Sultan, tamamen kendi yetkesiyle kural koyabilir ve yasa çıkarabilirdi. Şeriattan bağımsız olan ve kanun diye bilinen bu yasalar, dini değil, akılcı ilkelere dayanır ve öncelikle kamu ve yönetim hukuku alanlarında konurdu.

Padişahın yasama iradesi, iki biçimde sonuçlanırdı: Ya şeri hukukun tanıdığı yetkiyle İslam yararına ve şeriata aykırı olmayan yeni bir hukuk kuralı doğurur, yada mevcut kuralların uygulanmasını gerekli kılar.⁹⁷ Bunun yanında, Fatih Kanunnamesi'ne göre yönetimle ilgili işlerde Padişah vekili olması sıfatıyla *sadrızam*; mali işlerde *defterdar*; şeriatla ilgili işler için *kazasker*; padişahın tuğrasıyla, sancak beyliğine gönderilmiş *veliaht şehzadeler* de kendi alametleriyle ferman çıkarmaya yetkiliydiler.

⁹⁶Erol Özbilgen,a.g.e.(*Bütün Yönleriyle ...*), s.42.

⁹⁷Erol Özbilgen,a.g.e.(*Bütün Yönleriyle ...*), s.64.

İslamiyet, gerek kamu hayatını, gerekse bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen ve dini emirlere dayanan bir tek kanun tanıyordu, o da şeriattı.⁹⁸ Bir Müslüman hükümdarı, halife olsun, sultan olsun, kanun koyucu sıfatını takınamazdı. O, ancak İslam kanununun, yani şeriatın nazırı ve muhafızıydı. Şeriat üzerine herhangi bir yorumda bulunmak ancak yetkili ulemaya aitti. Osmanlı Devleti'nin bir İslam devleti olarak şeriattan başka bir kanunu olmaması gerekirdi. Gerçekte, tamamıyla özel koşullar altında gelişen Osmanlı Devleti, şeriata aşan bir hukuk düzeni geliştirmiştir. Buna imkan veren prensip ise, *örf*, yani özel anlamda hükümdarı sırf kendi iradesine dayanarak şeriatın kapsamına girmeyen alanlarda kanun koyma yetkisidir.⁹⁹ İslam devletinde bu aşamaya, daha Osmanlılardan önce kurulmuş olan Müslüman Türk devletlerinde erişilmiş bulunuyordu. Şeriat yanında kanun ve örf, yani sırf hükümdarın iradesinden doğan ayrı bir hukuk düzeni, Osmanlılardan önce Türk İslam devletlerinde tamamıyla yerleşmiş bulunuyordu.

Osmanlı kanunu, *ferman* şeklinde ortaya çıkmıştır. Sultan ne buyurursa, o sultanın yasasıdır; böylelikle sultanların, koşullar gerektirdikçe çıkardığı kurallar bütünü bir *kanunname* oluşturmuştur. Bu yüzden, tahta yeni bir sultan çıktığında teyit edilmeleri gerekirdi. Temel ve değişmez hukuk, İslam'ın dini hukuku şeriat idi. Fermanlarda, her zaman, konulan yasanın şeriata ve daha önce konmuş kanunlara uygunluğunu ifade eden bir ifade bulunurdu.¹⁰⁰ Özellikle *vergi ve nüfus tahrirleri* yeni yasalar önerilmesine yol açardı. Osmanlılar yeni fethedilen bir bölgede böyle bir tahrire giriştikleri zaman attıkları ilk adım, bölgenin fetih öncesi yasa ve örflerini öğrenmek olurdu. Osmanlı idaresi fethedilen toprakların tüm yasa, örf ve kurumlarını ortadan kaldırmaya çalışmaz, birçok yerel kanunları muhafaza ederlerdi.¹⁰¹ Böylece, yeni idarenin gelmesi ardından sükün edebilecek kargaşadan kaçınılırdı. Ancak, *yerel uygulamaların* erken dönemde Osmanlı düzenlemelerinde daha önemli bir yer tuttuğu, gerçekte de Kanun-i Osmani'nin gelişmesinde büyük bir etkisi olduğu kesindir.¹⁰² Özet olarak, padişahın emirlerinden ve Anadolu Beyliklerinden, Selçuklu Devleti'nden

⁹⁸ “Herkim Allah'ın inzal ettiği ile hükmetmezse işte kafirler onlardır.”, *Maide suresi, ayet 44* (Halil İnalçık, a.g.e.“*Osmanlı Uygarlığı*”, s.158)

⁹⁹ Halil İnalçık, a.g.e.(*Osmanlı Uygarlığı*), s.158'den Fuat Köprülü, “*Fıkıh*” ve J.Schact, *Origins of Muhammedon Jurisprudence*, Oxford, 1953.

¹⁰⁰ Halil İnalçık,a.g.e.(... *Klasik Çağ*), s.77.

¹⁰¹ Bu tür uygulama başka ülkelerde de, örneğin Fransa'da “*örf ve adet hukuku*” olarak, “*eskiden beri yaşayan kuralların hukukça tanınması*” biçiminde orta ve hatta yakınçağlarda vardı.

(Erol Özbilgen,a.g.e.“*Bütün Yönleriyle ...*”), s.123.

¹⁰² Halil İnalçık,a.g.e.(... *Klasik Çağ*), s.78.

örneklenmiş yönetsel gelenekler, göreneklerden oluşmuş “*örfi hukuk*” zamanla gelişerek devlet teşkilatının temel düzenlemelerine, ceza hukukuna esas olacak düzeye gelmiştir. Böylece başlangıçtaki basit yasaklar devlet teşkilatının gelişmesiyle Divan-ı Hümayun’da hazırlanan kanunlara dönüşmüştür. Hatta, hırsızlık ve zinaya para cezası verilmesi gibi şeri hukuk yerine örfi hukuk ölçüleri uygulanır olmuştur.¹⁰³ Örfi hukuk kuralları, eyalet yada sancak kanunnameleri gibi daha çok bölgesel olup, çoğunlukla genel nitelik taşımadıklarından *bölgeler arasında uygulama farklılıkları* vardı. Bu yüzden, yerleşim yerini değiştiren vergi yükümlülükleri Divan-ı Hümayun’a başvurarak yeni yerleştiği bölgenin kanunlarına uyar, eski yükümlülüklerinden kurtulurdu.

Ayrıca, “*adaletnameler*” ile “*yasaknameler*” de örfi hukuk içinde sayılabilir. Adaletnameler, yolsuzluk ve aksaklıklarla mücadele etmek, halkın vergi yüküyle yada zulüm altında ezilmesini önlemek, düzenin iyi işlemlerini sağlamak ve topluma adil bir yönetim vaat etmek yolunda çıkarılan yasalardı. Bunlarla merkez, taşra yöneticilerini denetim altına almış oluyor, bizzat padişahın nefesini enselerinde duymaları sağlanmış oluyordu. Adaletnameler, eyalet kadısına teslim edilirdi ve içerikleri Cuma hutbeleriyle halka duyurulur, anlatılırdı. Kadı adaletnameleri şeriye siciline geçirmek ve her isteyene bir suretini vermekle de yükümlüydü.¹⁰⁴ Yasaknameler ise, bir işe ait belirlenmiş kanun ve kaideleri, bunları ihlal edenlere verilecek cezaları, bu cezaları uygulatmakla yükümlü olan “*yasakçı kulu*”nun¹⁰⁵ kimliğini, kendisine verilen yetkileri belirler. Sancakbeyi, subaşı ve kadı gibi görevliler de bu yasaknamenin uygulanmasında yasakçı kuluna yardım etmekle görevlendirilmişlerdir. Yasaknamelerin konuları genellikle; maden işletmeleri, tuz çıkarılması ve tekeli, para basımı ve tedavülü, gümrük ve kapanlar, sabun, hububat, mum, pirinç, susam gibi zorunlu ihtiyaç maddeleri tekelleştirilmesine ait kanun ve düzenlemelerden oluşmaktaydı.¹⁰⁶

Fatih Sultan Mehmet’in iki kanunnamesi, bir *yasa derlemesi* olan Kanun-i Osmani’yi düzenli bir hale sokmuştur. İstanbul’un fethinden hemen sonra

¹⁰³ Erol Özbilgen, a.g.e. (*Bütün Yönleriyle ...*), s.122.

¹⁰⁴ Erol Özbilgen, a.g.e. (*Bütün Yönleriyle ...*), s.129.

¹⁰⁵ Bazı işlerde amil ve emin olarak görevlendirilenler zor kullanma yetkesine sahip olmadıklarından kamu düzeninin sağlanması için beraberlerinde bir de “*yasakçı-kulu*”nun atanması da zorunlu görülmüştür.

¹⁰⁶ Erol Özbilgen, a.g.e. (*Bütün Yönleriyle ...*), s.130.

çıkartılan ve *reaya ile ilgili* olan bu kanunnamelerden ilki, Fatih Sultan Mehmet'in zamanına kadar geçerli olan yasaların bir derlemesidir. Bundan ötürü de, içinde bir çok yerel etkilerin bulunması doğaldır. Bu bölüm öncelikle reayanın tımar sahiplerine ödemesi gereken vergilerden söz eder; tahrir defterlerine uygun olarak *reaya vergisi, öşür vergisi, hizmetler*, son olarak da *pazar rüsumunu* (vergisini) düzenler.

Fatih'in 1476 dolaylarında çıkardığı ikinci kanunnamesi saltanatının son yıllarından kalma olup devlet örgütleriyle ilgilidir. Bu ikinci kanunname, *yetkileri, terfileri, rütbeleri, maaşları ile hükümet ve sarayın başlıca görevlilerini, emeklilik, protokol ve cezaları* gösterir. Yönetimin merkezi ve iktidarın kaynağı olarak *bir mutlak hükümdar kavramını*, sultana yakınlık derecesine dayalı *bir protokol sistemiyle* yansıtır. Bunlar, sanıldığına tersine Bizans kökenli olmayıp bütünüyle Türk İslam kavram ve biçimleridir.¹⁰⁷

2.3.2. Osmanlı Devleti'nde Yargı

Yargılama işi, padişah adına olmak üzere medresede Fıkıh ve Tefsir ilimlerinin eğitimini görmüş olan ulemaya, yani tam ismiyle "*kadı*" lara yüklenmişti. Dolayısıyla şeriatın temsilcisi durumunda olan ve ilke olarak şeri hükümleri uygulayan kadıları bağımsız olarak değerlendirebiliriz. İslam hukukuna göre kadının verdiği hüküm yalnız kendisi tarafından değiştirilebilir, üstelik değiştirdiği hüküm eskisinden daha güçlü olarak kesinlik kazanırdı.¹⁰⁸ Örfi hukukun kaynağı olan padişah yargı sistemini çalıştırma gücü ve yetkisi elinde bulunmakla beraber, kendisi de kararlarında şeri hukuk kurallarıyla bağımlı olduğu için kadılar üzerinde etkisi yoktu.¹⁰⁹

Osmanlı Devleti'nde ceza kanunnamesi hükümleri, yasama bölümünde incelediğimiz vergi yasaları ve benzeri yasalardan farklı olarak, bütün imparatorluğu ve her sınıfı içeren genel yasalardır. Yani, vergi yasalarında olduğu gibi bölgeden bölgeye ve ayrı hukuki statüye bağlı gruplara göre değişmemektedir. Ceza yasası bütün imparatorlukta geçerli olup kadıların şeriatı tamamlayıcı olarak uyguladığı

¹⁰⁷Halil İnalçık,a.g.e.(... *Klasik Çağ*), s. 79'dan M.F.Köprülü, "*Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*", Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, II (1932-1939) , s.165-298.

¹⁰⁸Erol Özbilgen,a.g.e.(*Bütün Yönleriyle ...*), s. 67.

¹⁰⁹Kuramsal olan bu yorum, tahmin edileceği gibi, dönemin koşulları ve yönetim tarzı değerlendirildiğinde kişiliklerle ilgili olduğu çok açıktır.

bir kanundu. *Öldürme, ırza geçme, şiddet kullanarak hırsızlık eşkıyalık* gibi şiddetli suçlar için idam ve sakatlama emrediyor, kamu yetkililerine de bunların yerine para cezası kabul etmeyi yasaklıyordu. Cezası para yada falaka olan bölümde *zina, fiziki saldırı, içki içme ve değişik tür hırsızlıklar* ele alınmıştır. Şeriatın açıkça emretmediği para ve disiplin cezalarına örnek vermek gerekirse; bir at hırsızı, ya elinin kesilmesine razı olur, ya da bunun dengi, iki yüz akçe olarak saptanmış bir para cezası öderdi. Şarap içmenin cezası, kadıların emrettiği kadar falaka ve sultan yasasının belirlediği bir para cezasıdır. Zina işleyenler, zenginler üç yüz, orta gelirliler iki yüz, yoksullar da yüz akçe olmak üzere, varlıklarına göre para cezasına çarptırılırdı. Yaşadığı cinsel ilişkiler için evli olmayan kişilerden, varlıklarına göre yüz, elli, kırk yada, otuz akçe para cezası alınırdı.¹¹⁰

Kadıların elinin altında, sultani kanun derlemeleri bulunurdu. Bunun resmen onaylanmış olması gereği yoktu. Kadılar, yükümlü oldukları yasama buyruklarını resmi sicil defterlerine geçirirdi yalnızca. Veya, bu değişiklikleri ellerindeki kanunnamelere kaydederlerdi. Osmanlı hukuku, böylece, sürekli bir gelişme durumundaydı ve bize kadar gelmiş şerhli yüzlerce kanunname, bu hukukun tarihi için değerli birer kaynaktır. Hiçbir sanık, kadının yazılı hükmü olmadan cezalandırılmazdı. Yasa, sultanın buyruğu üzerine bir ceza vermek için gelmiş kapıkullarının dahi, sanığı kadının huzuruna çıkarıp davasının görülmesini gerektirirdi.¹¹¹ Ceza ve hukuk davalarına bakma dışında; şeriye sicillerini tutmak, vasisi olmayanların hakkını korumak, evlilik çağına gelince onları evlendirmek, miras taksimi yapmak, yetimlerin ve gaip kimselerin mallarını korumak, vakıf mallarının tescilini yapıp mütevellî heyetini denetlemek de kadıların hukuki görevleri arasındaydı. Mahkemelerin başkanlığını da kadılar yerine getirirdi ve yardımcıları olan *katib, muhızır (mübaşir), tercüman, kassam* gibi görevliler ile günümüz terminolojisiyle “*danışman-bilirkişi*” denilebilecek “*müfti*” ler tayinle gelmezler kadı tarafından seçilirlerdi. “*Muhızırlar*”, mahkeme güvenliğini sağlamakla sorumluydular ve davacı ve davalıyı mahkemeye davet eder, gerektiğinde zor kullanarak getirirlerdi. “*Subaşılar*” icra ve infaz memuru olarak görev yapıyorlardı. Mahkeme kararlarını uygulamak, hapsine karar verilen kimseleri hapsedmek, hapisaneyeye nezaret etmek, cezaları infaz etmek, cezai tazminatları tahsil etmek gibi

¹¹⁰ Halil İnalçık,a.g.e.(... *Klasik Çağ*), s. 80.

¹¹¹ Halil İnalçık,a.g.e.(... *Klasik Çağ*), s.82.

günümüzde adli zabıta ve belediyeye ait bir çok görevler de onlara aitti. “*Kasamlar*” ise, vefat edenin mirasını mirasçılar arasında taksim eden memurlardı.¹¹²

Padişah adına yargılama yapan kadılar ancak ve ancak Divan-ı Hümayun’a “*haksız hüküm yüzünden zarara uğramak*” ya da “*rüşvetle karar vermek*” gibi maddi ve manevi ağır suçlamalarla yapılan şikayetler üzerine ve Padişah kararıyla Yargının başında olan *kazaskerler* tarafından denetlenebilirdi. Bunun yanında, kazaskerler sadrazam tarafından atandığı için, örfi hukukun yargıda şeri hukuk uygulamaları üzerinde kuramsal bir denetim yetkisi bulunduğu söylenebilir.¹¹³

2.3.3. Osmanlı Devleti’nde Yürütme

Osmanlı Padişahı, *yürütme erkinin* tamamının sahibiydi.¹¹⁴ Gerçekten de devletin ilk kuruluş dönemlerinde padişahlar devletin başında bulunup ülkeyi kendi yetenekleriyle yönetmeye çalışmışlardır. Ne var ki ülkenin sınırlarının üç kıta üzerine yayılacak biçimde genişlemesi yönetim sorunlarını da hem çeşitlilik olarak, hem de sayıca çok fazla arttırmıştır. Sonuçta devlet işlerinin fiilen bizzat uygulayıcısı olmak durumundan çekilerek yetkilerinin büyük bölümünü kendilerine vekil olarak tayin ettikleri *sadrözama* devretmişlerdir. Fakat, denetimi ellerinde tuttuklarından, gerektiğinde bütün sistemi sarsacak biçimde yönetime el koyabilirlerdi.

Osmanlı Devleti’nde hep *güçlü bir merkezi yönetim* egemen olmuştur. Kuruluş döneminde egemenlik sahası küçük bir beylik iken de, üç kıta üzerinde yayıldığında, yada son dönemlerinde siyasi ve ekonomik dış baskılara karşı koymaya çalışırken de hep güçlü bir merkezi teşkilata sahipti. Örneğin, imparatorluğun sınırında bir taşra kenti olan *Musul* örneğinden yola çıkarak, merkez ve taşra toplumu arasındaki ilişkileri inceleyen ve çalışmalarını Osmanlı ve Irak arşivlerine dayandıran *Dina Rizk Khoury*, 16.yy.dan sonra merkezi devletin gücünü kaybettiği görüşüne karşı çıkıyor ve tersine söz konusu dönem boyunca, yönetimde denetim elden kaçıyor görünüşüne karşın, gelişip yaygınlaşan *iltizam yöntemi ve ayrıcalıklar*

¹¹² Erol Özbilgen, a.g.e. (*Bütün Yönleriyle ...*), s.221.

¹¹³ Erol Özbilgen, a.g.e. (*Bütün Yönleriyle ...*), s. 229.

¹¹⁴ Erol Özbilgen, a.g.e. (*Bütün Yönleriyle ...*), s.66.

dağıtma aracılığı ile, taşralı tüccar, asker ve bürokrat ve eşrafın Osmanlı devlet yapısına daha fazla bağlandığını, hatta “*Osmanlılaştığı*” nı iddia etmektedir.¹¹⁵

Merkezi yönetimin esası, kamu hizmetlerinin tek bir otoriteye bağlanacak biçimde örgütlenmesidir. Kamu yararına yönelik hizmetleri, gelirleri arttırmak, toplamak ve gider yerlerini saptamak merkezi yönetim tarafından yerine getirilir. Ancak, böyle bir sistemin işlerliği için yönetsel hiyerarşinin kudreti kadar, yine merkez hiyerarşisi içinde kalmak kaydıyla taşra yönetiminin de yeteri kadar yetkiyle donanması şarttır. Osmanlı eyaletleri, bir kısım yöneticileri merkezden gönderilen, merkezin küçük bir benzeri sayılabilecek şekilde yönetiliyordu. Çünkü, Osmanlı Devleti'nin coğrafi büyüklüğünün ve siyasi hudutlarının genişlemesi merkezi yönetim tarafından devletin tek bir bütün halinde büyümesi biçiminde algılanmaktaydı. Bu nedenle, ülkenin her bölgesinde merkez yönetiminin yerel şartlara uyacak biçimde düzenlenmiş modeli uygulanmıştır. Yani, Osmanlı ülkesi bazı özellikler ve gereklilikler dışında, bir anlamda merkezin küçük birer numunesi sayılabilecek “*cüz-i tam*”lar biçiminde örgütlenerek yönetilmiştir.¹¹⁶

2.4. OSMANLI DEVLETİ'NDE EYALET YÖNETİMİ

Abbasi ve Selçuklu tecrübelerine dayanan *tımar* uygulaması ve *toprak rejiminin* temel eksenini olduğu eyalet örgütlenmesinin başarıyla yürütüldüğü Beylerbeyi sorumluluğuna bırakılmış taşra bölgeleri “*Beylerbeyilik*”, olarak adlandırılmıştır.¹¹⁷

Beylerbeyiliklere bağlı sancakların esas yapı taşlarını oluşturduğu bu sistem, 19.yüzyılın ikinci yarısında “*vilayet sistemi*”yle değiştirilmiştir. Toprak rejiminin, tımar sisteminin ve genel olarak taşra idaresinin bozulması, yeni arayışları gündeme getirmiş, Tanzimat ve Islahat hareketleri sonucu hemen tüm kesimlerde uygulanan batı tarzı yenileşme, *Fransa'dan* örnek alınan taşra örgütlenmesinin (*il sistemi*) benimsenmesiyle eyalet sistemi sona ermiştir. Taşra idaresindeki bu değişim, Avrupa

¹¹⁵Dina Rizk Khoury, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Taşra Toplumu, Musul, 1540-1834*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

¹¹⁶Erol Özbilgen,a.g.e.(*Bütün Yönleriyle ...*), .s.202

¹¹⁷ Bekir Parlak, *Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Taşra Yönetimine İlişkin Anayasal- Yasal Gelişmeler ve Cumhuriyete Yansımalar*, s.1, <http://www.google.com/tarih/makaleler/osmanlieyalet>, (18.10.2003)

devletlerinin, devlet sınırları içindeki Hıristiyan tebaanın olumsuz şartlar altında buldukları propagandası ve bu kesimleri yönlendirmesiyle de yakından ilişkilidir. Sözü edilen olguyu, 1861 *Cebel-i Lübnan Nizamnâmesi* ile 1864 *Vilayet Nizamnâmesi*'nin doğuşunda ve uygulanmasında görmek mümkündür. 1871 *İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnâmesi*¹¹⁸ ile bu yeni sistem ülke sathında kurumlaşma yoluna girmiştir. 1876'da yürürlüğe giren ilk Osmanlı Anayasası'yla Devlet, monarşik bir yönetim tarzına kaymış; ancak, il sistemine ilişkin getirilen yetki genişliği ilkesine rağmen, merkezîyetçilik taşraya yaklaşımın temel mantalitesi olmuştur.¹¹⁹

Osmanlıların idarelerindeki yerler aşağıdan yukarıya *köy, kaza, sancak* ve *eyalet* şeklinde idari ve askeri bölümlere ayrılmıştı.¹²⁰ Eyalet merkezini havi sancağa "*Paşa sancağı*"¹²¹ denilirdi. Osmanlı sultanları, bir bölgeyi yönetmek için ilk dönemlerden itibaren hep iki yetkili atamışlardır; askeri sınıf kökenli ve sultanın yürütme yetkisini temsil eden *bey*, ulema kökenli ve sultanın yasal yetkisini temsil eden *kadı*.¹²² Bey, kadının hükmü olmadan hiçbir ceza veremez, kadı da hiçbir kararını kendisi icra edemezdi. Kadı, kararlarında, yani şeriat ve kanunu uygulamada beyden bağımsızdı. Emirlerini doğrudan doğruya sultandan alır, sultana doğrudan doğruya dilekçe verebilirdi. Eyalet yönetimindeki bu güçler ayrımını, Osmanlılar adil bir yönetimin temeli olarak görürlerdi.

1361'den sonra Osmanlı topraklarının Balkanlar'da hızla genişlemesi üzerine, denetimi elde tutabilmek için bütün sancakbeylerinin başına bir beylerbeyi atamak gerekir, *I.Murat, 1362'de* tahta çıkmak üzere Bursa'ya hareket ettiği zaman, güvendiği lalası Şahin'i bu göreve atayarak, *ilk Beylerbeyiliğini Rumeli'nde* kurar¹²³, Rumeli Beylerbeyiliğinin merkezi bir dönem *Filibe* ve daha sonra *Manastır*

¹¹⁸ 1864 Vilayet Nizamnamesi ile ilk defa **Mithat Paşa'nın** vali olarak tayin edildiği ve **Niş, Silistre, Vidin** Vilayetlerinden oluşan **Tuna Vilayeti**'nde uygulanmış, kazanılan başarı, 1867'deki Nizamname ile uygulamanın genişletilmesine yol açmış ve "**1871 İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi**" ile ülke sathında kurumlaşma yoluna gidilmiştir.

¹¹⁹ Bekir Parlak, a.g.e. (... ve *Cumhuriyete Yansımalar*), s.2.

¹²⁰ İ.H.Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi, cilt I*, 6ncı bas., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 1995, s.503.

¹²¹ İ.H.Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi, cilt II*, 6.Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 1995, s.579.

¹²² Halil İnalçık, a.g.e. (... *Klasik Çağ*), s.108.

¹²³ Halil İnalçık, a.g.e. (... *Klasik Çağ*), s.110.

yapılır.¹²⁴ I.Murat, daha sonra oğlu Bayezit'i, doğuda Anadolu'da yeni fethedilmiş bölgelerin valisi olarak *Kütahya*'ya yerleştirir. Bayezit de, 1393'te Rumeli'ne geçtiğinde, bütün Batı Anadolu'yu kapsayan bir *Anadolu Beylerbeyiliği* kurma gereği duyar¹²⁵. Anadolu Beylerbeyiliğinin merkezi ilk önce *Ankara* iken sonra *Kütahya*'ya naklolunur ve daha sonra *Kütahya* şehzade sancağı yapılıncaya kadar Beylerbeyilik merkezi yeniden Ankara yapılır ve nihayet II. Selim'in hükümdarlığını müteakip *Kütahya* yeniden Anadolu Beylerbeyiliğine başşehir yapılır¹²⁶. Osmanlı şehzadesinin oturduğu *Amasya* başkent olmak üzere, üçüncü bir Beylerbeyilik oluşturulur. Bunlar, 15. yüzyılın ortasına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun üç Beylerbeyiliği olarak kalmış ve imparatorluğun her zaman omurgasını oluşturmuştur.

15. ve 16. yüzyıllarda ise, hükümet yeni fethedilen yerleri sancak beylerinin doğrudan yönetimlerine vermiş, bunların başına da bir beylerbeyi atamıştır. Böylelikle yeni Beylerbeyilikler ortaya çıkmıştır. Yeni Beylerbeyiliklerinin oluşturulması, askeri düşüncelerle belirlenen uzun bir süreçten geçmiştir. Örneğin, önceleri Rumeli beylerbeyine bağlı olan Bosna'nın Avusturya'ya karşı askeri bir önlem olarak ayrı bir Beylerbeyilik biçiminde örgütlenmesi, 1463'ten 1580' e kadar sürmüştür. Özü Beylerbeyiliği, 16.yüzyılda Kazaklara karşı bir önlem olarak, Batı Karadeniz bölgesi sancaklarından oluşturulmuştur. 1533'te imparatorlukta Beylerbeyilik sayısı *altı* idi; Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının sonlarına gelindiğinde *on altıya* varmıştır.

1590'dan sonra genişlikleri sınırlandırılan Beylerbeyilikler, o zamandan başlayarak "*eyalet*" diye adlandırılmıştır. 1610'a doğru imparatorlukta böyle *otuz iki* eyalet vardı. Osmanlı Devleti taşra topraklarını 1860'lı yıllara kadar bu "*eyalet sistemiyle*" yönetmiştir. Eyaletler, toprak ve askerlik rejimleri bakımından "*dirlik düzeni*"nin geçerli olduğu "*tımarlı eyaletler*", tımar düzeninin uygulanmadığı "*salyane eyaletleri*" ve yarı özerk "*mümtaz eyaletler*" olarak üç ayrı sisteme bağlanmıştır.¹²⁷

¹²⁴ İ.H.Uzunçarşılı,a.g.e.(*Büyük Osmanlı Tarihi,cilt II*), s.580.

¹²⁵ Halil İnalçık,a.g.e.(... *Klasik Çağ*), s.108.

¹²⁶ İ.H.Uzunçarşılı,a.g.e.(*Büyük Osmanlı Tarihi,cilt II*), s.580.

¹²⁷ Erol Özbilgen,a.g.e.(*Bütün Yönleriyle ...*), s.212.

Devlet, *tımar sistemini*, ancak sancak sistemiyle Osmanlı yasa ve yönetiminin yeterince yerleştiği bölgelerde uygulayabilirdi. Tımar sistemi; *Mısır, Bağdat, Habeşistan, Basra ve Elhasa* eyaletlerinde uygulanmamıştır; dolayısıyla bunların bir derece özerklikleri tanınmıştır. Sultan, bu eyaletlerin her birine kalabalık bir yeniçeri garnizonu yerleştirir, birer vali, defterdar ve kadı atardı. Eyalet gelirleri sipahilere tımar olarak dağıtılmaz, vali bütün askeri ve idari giderleri karşıladıktan sonra başkente her yıl “*salyane*” denen, sabit bir miktar vergi gönderirdi. Bu eyaletlere “*salyane eyaletleri*” denmiştir.¹²⁸

Doğu Anadolu'nun bazı yörelerinde, aşiret reislerinin elinde babadan oğula geçen sancakların yönetimi de değişti. “*Hükümet*” diye bilinen bölgelerde ise bütün gelirler aşiret beyine aitti; ancak bey, sultanın buyruğu üzerine orduya belli sayıda asker vermek zorundaydı. Sultan, bu bölgelerde yörenin önemli kentlerine bir kadı atar ve bir yeniçeri birliği yerleştirirdi.

Mümtaz eyaletlerin ise, her birinin siyasi konumları birbirinden farklıydı; örneğin *Mısır*, mümtaz eyalet olarak bir Kubbealtı vezirinin beylerbeyi olarak gönderildiği ilk Osmanlı eyaletidir. *Kırım Hanlığı, Eflak, Boğdan Voyvodalıkları ile Erdel Krallığı, Bosna-Hersek, Sisam Beyliği*, iç işlerinde serbest ama Osmanlı yönetimine bağımlı devletlerdir. Voyvodalar iç işlerinde özerk olmakla birlikte, en ufak uygunsuzluklarında çok ağır cezalara çarptırılırlardı. Protokolde hükümdar muamelesi gören içişlerinde özerk *Kırım Hanlığı*'na, komşusu Hristiyan devletlere savaş açma izni verilmişti. Ancak, han padişahça seçilir ve gerekirse işine son verilebilirdi.¹²⁹

Ayrıca, deniz gazisi levent (korsan) beylerin fethettikleri *Trablusgarp, Tunus* ve *Cezayir* Beylerbeyilikleri uc sınır eyaleti niteliklerini korumuşlardır.¹³⁰ Kaptan Paşa Eyaleti'nde tımar sahiplerine “*Tersane tımar sipahisi*” denilmekteydi. Bunlar kendilerine verilen tımarlar karşılığında Donanma için hizmet verirdi. Deniz

¹²⁸ Halil İncalcık, a.g.e.(... *Klasik Çağ*), s.111.

¹²⁹ Erol Özbilgen, a.g.e.(*Bütün Yönleriyle ...*), s.215.

¹³⁰ Halil İncalcık, a.g.e.(... *Klasik Çağ*), s.111.

seferlerine en az ikişer gemiyle katılmaları gereken derya beylerinin toplam sefer gücü yaklaşık 8 bin askerdi.¹³¹

Görüldüğü gibi, Viyana'dan Hicaz'a, Kırım'dan Kuzey Afrika'ya kadar uzanan Osmanlı İmparatorluğu'nun bir araya getirdiği halk toplulukları, çok değişik renk ve büyüklükteki mozaik taşlarını andırır. Devlet bu ayrıcalıklı topluluklar üzerindeki *merkez otoritesini, garip bir çelişmeyle, adem-i merkezîyetçiliği kullanarak sağlamıştır.*¹³² Her biri diğerinden farklı bu karmaşık gibi görülen yönetim sistemi, Osmanlıların çok koyu merkezîyetçiliklerinin yanı sıra, akılcı bir esnekliğe sahip olmalarından kaynaklanıyordu. Fethedilen yerlerde geleneksel sosyo-ekonomik kurumlar hemen değiştirilmemiş, zamanın akışı içinde törpülenerek temel düzene uydurulmuştur.

Eyaletler arasındaki bu belirgin farklılık, Cevdet Paşa tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: *“Osmanlı memleketleri başka memleketlere benzemez. Bir eyalet diğer eyalete, belki bir sancak diğer sancağa uymaz.”*¹³³

2.4.1. Osmanlı Eyalet Sisteminde Örgütlenme

Taşra örgütlenmesi, eyalet sistemi kapsamında merkezin görevlendirdiği çeşitli düzeylerdeki memurlar ile yerel yöneticilerin bir araya gelmesi ve toprak ve ordu düzeninin birlikte uyum içinde çalışmasını sağlayan *tımar sistemi* çerçevesinde oluşmuştu.

Bu kapsamda, eyaletlerin başında *“beylerbeyi”* veya *“mir-i miran beyi”*, sancakların başında *“sancak beyleri”* bulunurdu, kazaların inzibat ve askeri idaresi ise *“tımar subaşı”* larına ait olup, adli ve hukuki sorumluluk *“kadı”* lara bırakılmıştı. Kazaların iâşesi, belediye, adliye işleri, hükümet tarafından istenilen şeylerin temin ve tedariki yine kadılara aitti; Beylerbeyilerin bu görev ve sorumluluklara müdahale hakkı olmayıp, yalnız nezaret yetkisi vardı. Sancak beyleri doğrudan doğruya merkezle iletişim kurarlardı. Beylerbeyiler, yalnız merkez sancağının idaresinden

¹³¹ Erol Özbilgen, a.g.e. (*Bütün Yönleriyle ...*), s.213.

¹³² İsmail Cem, a.g.e. (... *Geri Kalmışlığın Tarihi*), s.101.

¹³³ İsmail Cem, a.g.e. (... *Geri Kalmışlığın Tarihi*), s.102'den E.Z.Karal, *“Islahat Fermanı”*, Osmanlı Tarihi, IV.cilt s.270.

sorumluydular. Ancak, seferlerde eyaletlerinin kumandanı idiler ve sancak beyleri onların emirlerine girerlerdi.¹³⁴

Beylerbeyi resmen sadrazamın vekili olmamakla beraber, eyalet divanına başkanlık etmesi ve taşra teşkilatının yönetim şemasında üslendiği diğer yönetsel işlevleri açısından bir anlamda sadrazamın otoritesini temsil ederdi. Merkezden gönderilen diğer görevliler de Divan-ı Hümayun'daki görevlerin benzerlerini yerine getirirlerdi.¹³⁵

“*Eyalet Divanı*”¹³⁶ Divan-ı Hümayun kadar kalabalık üye kadrosu bulunmamakla beraber, beylerbeyinin Eyalet Divanı'nda yaptığı işlev sadrazamın Divan-ı Hümayun'a başkanlık etmesi gibidir. Divanın belli başlı üyeleri ise *beylerbeyi kethüdası*, *eyalet kadısı* ve *subaşı* idi. Eyalet Divanı'nda alınan kararlar beylerbeyinin buyrultusu ile kesinleşir ve çıkışı deftere kaydedilirdi. Eyaletin tüm defterleri, iki nüsha olarak hazırlanır; birinci nüshaları Divan-ı Hümayun'a yollanır, ikinci nüshaları da Eyalet Divanı'nda saklanırdı. Divan oturumlarında Merkez'den gelen emirler, kararlar görüşüldükten, genel yönetim kararları alındıktan sonra, halkın bizzat yada yazılı olarak şikayetleri dinlenir karara bağlanırdı. Eyalet Divanı'nda verilen kararlardan hoşnut kalmayanlar, “haksızlığa uğradığını ileri süren herkes” en üst düzey müracaat merci'i olan Divan-ı Hümayun'a da başvurabilirlerdi. Bununla beraber, Divan-ı Hümayun, örneğin yerel soruşturma gerektiren bazı konularda olduğu gibi, kendi yetkilerini eyalet divanı'na devredebilirdi.¹³⁷

Merkezin yöneticilerinin en önemlileri divanda yer alan *kadı*, *kapı kethüdası*, *tımar defterdarı*, *hazine kethüdası* ve *tezkirecidir*. Eyalet divanındaki görevleri merkezde Divan-ı Hümayun'unda bağlı oldukları amirlerinin işlerinin eyaletlerdeki uzantısı olarak görev yaparlardı.

Subaşılık, Osmanlı Beyliği'nde kadılıktan sonra gelen bir makamdı. Devlet büyüyüp, sınırları genişleyince Fatih Sultan Mehmet döneminde bu hizmet miri ve tımarlı olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Tımarlı subaşılar, *sancakbeyinin yardımcısı*

¹³⁴ İ.H.Uzunçarşılı, a.g.e. (*Büyük Osmanlı Tarihi, cilt II*), s. 581.

¹³⁵ Erol Özbilgen, a.g.e. (*Bütün Yönleriyle ...*), s. 202 .

¹³⁶ Tanzimat'la birlikte Eyalet Divanları kaldırılmıştır. (Erol Özbilgen, a.g.e. “*Bütün Yönleriyle...*”, s. 203)

¹³⁷ Erol Özbilgen, a.g.e. (*Bütün Yönleriyle ...*), s. 203.

durumunda ve sancak merkezlerine bağı küçük idari birimlerin yöneticileriydiler. Görevlendirildikleri kasabaların dirlik ve düzenini sağlardı. Merkezden gerektiğinde kendilerine doğrudan da hüküm gönderilirdi. Savaşlarda tımar sahibi olarak cebelileriyle sefere katılır, vergiler ve para cezalarının tımar karşılığı olan bölümünü kendilerine ayırırlardı. Ayrıca, kazalarda “*toprak subaşı*” ve köylerde “*köy subaşı*” denilen görevliler de vardı.¹³⁸

“*Kale Dizdarları*” kalelerin onarım ve bakımı, savunması, güvenliği ve yönetiminden sorumluydular. Gece ve gündüz kaleden ayrılamazlardı. Dizdara yardımcı olarak kale ağası, bulunurdu. Yerlikulu, gönüllü, beşli, azap, atlı ulufeci denen askerlerden oluşan kale muhafızlarının komutanı ve kale halkının da mülki amiriydiler. Dolayısıyla hükümler doğrudan adına çıkarılırdı. Dizdarlara maaş olarak ya tımar verilir, ya da ulufe bağlanırdı.¹³⁹

Sancak beyleri, hiyerarşide Beylerbeyilere bağı olup bölgelerindeki serbest tımar yerlerden başka, idareleri altındaki sancakların hem idari hem askeri ve asayiş işlerinden sorumluydular. Bir tuğlu olan sancak beylerinin de maaş olarak hasları¹⁴⁰ vardı. Savaş zamanı sancağı dahilindeki tımarlı sipahileri toplayarak beylerbeyinin kumandası altında sefere giderdi.¹⁴¹ Bunlar sancaklarındaki davaları dinlerler, karar verirlerdi.

Sancakbeylerinin dirlikleri, gönderildikleri sancakların önemine göre farklı idi. Dirliği *dört yüz bin akçaya* varan sancakbeyi beylerbeyi olurdu. Sancakbeyleri, beylerbeyiler gibi altmış bin akça ile emeklilik hakkına sahiptiler. Sancakbeylerinin Divana gelirken giyecekleri elbise, yanlarındaki hademe, oturacakları yer ve padişahın huzuruna girişleri Beylerbeyileri gibidir ve Fatih’in Kanunnamesi’nde ayrıntılarıyla belirtilmiştir. Ancak, huzurda kalamazlardı. Sancakbeyleri, teşrifatta da Beylerbeyilerden sonra gelirlerdi.¹⁴²

¹³⁸Konar göçer toplulukların yöneticilerine de “*subaşı*”denmekteydi.

¹³⁹Erol Özbilgen,a.g.e.(*Bütün Yönleriyle ...*), s. 204.

¹⁴⁰*Has:* Seçkinlere veya padişaha bağlanmış gelirler, genellikle 100 000 akçenin üzerinde olur.

¹⁴¹İ.H.Uzunçarşılı,a.g.e.(*Büyük Osmanlı Tarihi Cilt I*), s.503.

¹⁴²Erol Özbilgen,a.g.e.(*Bütün Yönleriyle ...*),s. 205.

“Mirmiran” veya “mir-i miran beyi”¹⁴³ Gerçekten de, Mirmiran, 18. yüzyılın başında büyük sancaklar ya da birkaç küçük sancağı kapsayan bölgelerden sorumlu beylerbeyinin bir altındaki rütbedir.¹⁴⁴ 18.yüzyıl boyunca Anadolu’daki eyalet ve sancakların çoğunun yöneticileri, yörenin önde gelenleri arasından atanan mirmiranlardı. Protokolde İstanbul kadısına eşitti.

Merkezin yöneticileri içinde en önemlisi olan “Beylerbeyileri” kendi eyaletlerinde saltanatın vekilleri idiler. Rumeli’de sefere çıkılmışsa Padişahın sağında eyalet askerleriyle Rumeli beylerbeyi, solunda ise Anadolu beylerbeyi yer alırdı. Anadolu seferlerinde bunun tersi olurdu. Beylerbeylerinin yetkileri konusunda önemli bir değişiklik, 16.yüzyılın ikinci çeyreğinde gerçekleşti ve önceleri, *tımar*¹⁴⁵ ve zeamet dağıtmak konusunda tam yetkiliyken bu tarihten sonra ancak çok küçük tımarları verebilme hakkına sahip oldular. Eyaletin tımarlı sipahi ordusundan mülki ve askeri yönetici olan beylerbeyi sorumludur. Ama eyalet yeniçerilerinin ağaları da beylerbeyinden bağımsızdılar. Beylerbeyi kapı halkını kendi oluşturur, tayin edildiğinde onları da getirir. Beylerbeyleri Padişahın iktidarının temsilcisi olarak merkezin emirlerini, kadıların kararlarını uygulardı. Eyaletlerin bağımsızlığa özenmelerini engellemek için beylerbeylerinin sık sık yerleri değiştirilmekteydi.¹⁴⁶

Yerel yöneticiler ise, merkezin onayına bağlı bir prosedür içinde göreve getirilen, kendilerine hizmetleri karşılığı dirlik tevcih edilmiş kişilerdi. Görevleri karşılığında mülkiyeti devlete ait bir toprağın gelirlerinden yararlanma hakkı verilmekteydi. Bunları aksattığı takdirde verilen hakların geri alınması hatta cezalandırılmaları da mümkündü. Bu yöneticiler şunlardı:

Tımarlı Sipahiler, sulh zamanında mutlaka kendi bölgesinde ve sancağında yerleşmek zorundaydılar. Ancak, sipahilik yerli asalet sınıfı oluşturmazdı. Çünkü,

¹⁴³ Uzunçarşılı, bunun “emir-i emiran” kelimesinden geldiğini ve başta bulunan eliflerin kaldırılmasıyla daha kolay okunmak üzere “mir-i miran” haline geldiğini ve *beylerbeyinin mukabili olduğunu* belirtmektedir.

(İ.H.Uzunçarşılı, a.g.e. “*Büyük Osmanlı Tarihi, cilt II*”, s.581)

¹⁴⁴ Erol Özbilgen, a.g.e. (*Bütün Yönleriyle ...*), s. 206.

¹⁴⁵ *Tımar*: Padişah beratıyla bağlanan bir geliri, genellikle *düzenli askerlik hizmeti vermek karşılığında devlet vergilerini toplama hakkı*. Bu vergilerin miktarı da geleneksel olarak 20 000 akçenin altında olurdu.

¹⁴⁶ Erol Özbilgen, a.g.e. (*Bütün Yönleriyle ...*), s. 208.

dirlikler şahsın kendisine değil, tımarı yönetmek şartıyla göreve bağlı olarak verilmektedir.

Zaimler, yıllık geliri 20 bin akçenin üstünde beratla dirlik verilen ve *subaşılık* görevini üstlenen *seyfiye* mensuplarıydı. Bunlar da dirliklerinde oturmak zorundaydılar ve dirliklerinde tam yetkilidiler. Savaş zamanında *alaybeyi* payesiyle, cebelileriyle birlikte sancakbeyinin emrinde sefere katılırlardı. Ancak, sefer sona erdiğinde artık sancakbeyinin emrinde değillerdir. Toprağında suç işleyenleri yakalamak ve kadı önüne sevk etmek yetkisi vardı ve sancakbeyi bile dirliğin iç güvenliğine karışamazdı.

Çeribaşılar, bir kaza içindeki birkaç tımarın yer aldığı nahiyelerde bulunan tımarlı sipahiler çeribaşına bağlıydılar. Tımar veya zeamet sahibidirler. Bir nahiye içindeki tımarlı sipahiler çeribaşına, birçok nahiyelerden oluşan bir kaza bölgesindeki çeribaşılar da, hiyerarşik düzen içinde alaybeyine bağlıydılar.

Alaybeyleri de zeamet sahibiydiler ve sayıları eyaletin kaza sayısına ve büyüklüğüne göre değişirdi. Seferde çeribaşılardan kendi bölgelerindeki tımarlı sipahiler ve cebelileri toplayarak alaybeylerinin emri altına girer sonra hep birlikte sancakbeyinin kuvvetlerine katılırlardı.

2.4.2. Eyalet Yönetimi ve Tımar Sistemi

Bu sistem, büyük bir imparatorluk ordusunu ortaçağ ekonomisine dayanarak ayakta tutabilme kaygısından doğmuş ve imparatorluğun eyalet yönetimiyle, mali, toplumsal ve tarımsal politikalarına biçim vermiştir. Gerçekten de bu politikaların hemen hepsi, devletin askeri ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla geliştirilmişti.

Devletin tarım gelirlerini askerlere tımar olarak tahsis etmesi, Ortadoğu'nun Müslüman imparatorluklarının en eski geleneklerinden biri haline gelmiş, askerlerin maaş yerine doğrudan doğruya bu gelirleri köyde oturup toplaması gerekmiştir. Başlıca gelirleri askerlere maaş olarak bırakılan bu toprak birimleri, Bizans'ta *pronoia*, İslam ülkelerinde ise *ikta* veya *tımar* diye bilinir.¹⁴⁷ Bu sistemde sipahi, gelir kaynağı olan köyde yaşar, aynı olarak ödenen ürün vergisi *öşrü* de kolayca

¹⁴⁷ Halil İnalçık, a.g.e.(... *Klasik Çağ*), s.112.

toplayabilirdi. Böylece asker, mültezimin yerini alır, öşürü nakde çevirme sorumluluğunu da üstlenirdi. Böylesi bir sistemin bir üstünlüğü de, ortaçağ ordularının temel ögesi sipahinin, yaşadığı köyde atna kolayca bakabilmesiydi. Tımar sistemini kurmak ve sürekli bir merkezi denetim sağlamak için hükümet, eyaletlerdeki bütün gelir kaynaklarını ayrıntılı olarak saptamak ve bu kaynakların tımar olarak dağılımını gösteren defterler düzenlemek zorundaydı. Bir bölgenin fethinin hemen ardından, “*tahrir*”¹⁴⁸ yapılır, o sancağın gelir kaynaklarını belirlemek üzere “*tahrir emini*” veya “*il yazıcısı*” denilen bir görevli gönderilirdi. Sonraları, her yirmi otuz yılda bir veya bölgenin vergi gelirlerinde değişiklik göze çarptığında il yazıcısı gönderilirdi. İl yazıcısı, köylerdeki bütün aile reislerinin ve bekarların adlarını ve ellerindeki toprağın yaklaşık miktarını ayrıntılı bir tahrir defterine, “*mufassal deftere*” kaydederdi. Deftere, her köyün adının altına, *öşür ve çift resmine* ek olarak, Hıristiyanlardan alınan “*ispence*” denilen ve nakit olarak ödenen bir çift vergisi, para cezaları gibi başka resimlerden elde edilecek paranın tahmini toplamları geçirilirdi. Her köyün ödemesi gereken gelir miktarı böylece belirlenirdi. Tahrir tamamlanınca, sultan, yani devlet hazinesi, vezir ve beyler için ayrılan haslar çıkartılır, geri kalanı da sipahiler arasında tımar ve zeamet olarak dağıtılırdı.

Tımar sistemi, yüzeysel olarak ortaçağ Avrupa feodalizmine benzer; ancak ikisi arasında temel ayrılıklar vardır. Devlet, tımar sistemini uygulayabilmek için, toprak üzerinde hiçbir özel iyelik hakkıyla engellenmeksizin kendi mutlak denetimini kurar. Osmanlı devleti, daha önceki İslam devletleri örneğine uyararak, bütün tahl ekilen tarım topraklarının “*miri*,” yani devlete ait olduğunu ilan etmiştir. Bu sistemde genellikle tarım arazisi devlete aitti. Toprağı işleyen köylüler *babadan oğula geçen kiracılık* konumundaydılar. *Tapu resmi* denilen bir para ödeyerek *tasarruf hakkı* kazanırlardı. Köylünün toprak üzerindeki hakları yalnız babadan oğula geçer, köylü toprağı satamaz, hediye olarak bağışlayamaz veya izinsiz olarak başkasına aktaramazdı. Tımar sistemi, devlet, sipahi ve köylünün toprak üzerinde eşzamanlı haklarının bulunduğu, parçalı bir iyelik türüydü. Tımarı elinde tutan sipahinin toprak üzerinde kanunlarla tespit edilmiş bazı denetim hakları vardı; bu

¹⁴⁸*Tahrir*: Deftere kaydetmek, Osmanlılar’ ın düzenli olarak *nüfusu, araziye ve diğer gelir kaynaklarını sayım ve yazım yöntemi*. “*Defter-i Hakani*” denilen tahrir defterleri iki türüydü; gelir kaynaklarının ayrıntılı olarak kaydedildiği “*mufassal*” ve sadece askeri kesim içindeki dağılımın kayda geçirildiği “*icmal*”.

niteliğiyle de kendisine “*sahib-i arz*” yani “*toprak sahibi*” denirdi. Gerçekte ise sipahinin devletten aldığı, toprağın kendisi değil, belli ölçüde bir toprak üzerinde yaşayan halktan sabit miktarda bir devlet geliri toplama yetkisiydi. Sipahinin toprak üzerinde birkaç hakkı vardı: Devletin toprak yasalarını uygular, boş toprakları, sözleşmeyle ve peşin ödenen bir kira, “*tapu resmi*” karşılığında talep eden köylünün tasarrufu altına verirdi. Köylü ise, toprağı sürekli işlemeyi ve zorunlu vergileri ödemeyi üstlenirdi. Ekinlik, bostan yada çayır olarak aldığı toprağın kullanımını değiştiremezdi. Toprağı *üç yıl* boyunca bir neden olmaksızın boş bırakırsa, sipahi toprağı başkasına verebilirdi.

Kendisinin ve hayvanlarının ihtiyaçları için sipahi, bir çift öküzün sürebildiğı, dolayısıyla yerine göre altmışla yüz elli dönüm arasında değişen bir “*çift*” veya çiftlik toprak yada bir bağ veya meyve bahçesi alırdı. Ne sipahi ne de akrabaları köylünün elindeki toprağın iyeliğini ele geçirilebilirdi. 16. yüzyılın ikinci yarısında bu sipahi çiftlikleri de toptan köylülere verilmiştir. Dolayısıyla, tımarlı sipahi, ancak devletin toprak yasalarını uygulayan bir devlet görevlisi durumundaydı.

2.4.3. Bir Yönetim Kurumu Olarak Tımar Sistemi

Bir yönetim kurumu olarak tımar sistemi, beylerbeyinden sipahiye kadar, *sultanın eyaletlerdeki yürütme gücünü* temsil ederdi. Sipahilerin çeşitli yöneticilik görevleri vardı. Kırsal alandaki reyanın korunmasıyla yükümlü bir tür polis gücü oluşturdukları gibi, tımar olarak tahsis edilmiş vergilerin toplanmasında ve miri tımar topraklarına ait yasaların uygulanmasında önemli görevler üstlenirlerdi. Eyalet yönetiminin başında sultanın eyaletteki temsilcisi olan beylerbeyi bulunurdu ve sipahilerle ilgili davaları dinleyip hakemlik eder, sultanın fermanlarını uygulardı. Emrinde bir *tımar defterdarı*, tımar ve zeametlerle ilgili işleri düzenleyen bir *defter kethüdası* ile hazineye ait gelir kaynaklarını yöneten bir *hazine defterdarı* vardı. Bütün bu görevliler ve daireler başkenttekilerin örneğince düzenlenmişti. Beylerbeyinin divanı, vekili olan kethüdası, yazışma işlerine bakan tezkerecisi, yani katibi ve sultanın atadığı yukarıda anılan görevlilerden oluşurdu. Bu divan, genellikle tımar işleri, sipahilerle ilgili davalar ve halkın şikayetleriyle ilgilenirdi. Gerekliğinde kentin kadısı da görüşmelere katılırdı.

Başlangıçtan beri sancak, imparatorluğun temel yönetim birimidir. Birkaç sancak bir Beylerbeylik (eyalet) oluştururdu. Eyalet terimi 16. yüzyıl sonlarından itibaren kullanılmıştır. Sancaklardan “*paşa sancağı*” diye bilinen biri, doğrudan doğruya beylerbeyinin yönetiminde olurdu. Subaşılık diye bilinen birkaç küçükçe birim bir arada bir sancak oluştururdu. Kendileri kasabalarda oturan subaşılar, bölgelerindeki köylerde oturan sipahilerin komutanlarıydı. Her subaşılığın büyükçe bir köyünde, sipahileri sefer için örgütleyen ve subaşının bayrağı altında toplayan *çeribaşı* adlı bir görevli olurdu. Sancağın tüm tımarlı sipahileri üzerinde bir alaybeyi bulunurdu. Beylerbeyinin has toprakları tüm sancaklara, sancakbeylerinininkiler de tüm subaşılıklara dağılmış olurdu. Gene bunun gibi, çeşitli köylerdeki hisseler, subaşılarının zeametleriyle sipahilerin tımarlarını oluştururdu. Bu sistem görevlinin denetim alanını genişletmek ve tek bir kişinin bir köyün tümüne hakim olmasını engellemek için tasarlanmıştı.

Eyaletler, kadıların idari ve *kazai* bölgeleri olan kadılıklara göre ikinci bir ayrıma konu olmuştur. Kadının kendisi kasabada oturur, bölgedeki çeşitli topluluklara *naib* 'lerini gönderir ve nahiye mahkemeleri açardı. Kadı, öncelikle şeriat ve kanunu uygulayan bir yargı hakimi idi; ama aynı zamanda sultanın idari ve mali emirlerinin yerine getirilmesini gözetmekle de görevliydi. Bu niteliğiyle *mali işler denetçisiydi* ve yöneticilerin yasadışı etkinliklerini derhal hükümete bildirmek yetkisine sahipti. Sultanın emriyle bazen eyalette teftiş gezileri yapardı. Osmanlı yönetiminin omurgasını oluşturan kadılar, 15. yüzyılda yükselerek sancakbeyi ve beylerbeyi olabilmişlerdir.

Eyalet yönetiminin üçüncü direği *hazine defterdarı* idi. O da tıpkı merkezi hükümetteki benzeri gibi, hazinenin çıkarlarını temsil ederdi. Kadı gibi, o da bağımsızdı. Doğrudan doğruya başkente haberleşebilir, beylerbeyi ve öteki yöneticileri şikayet edebilirdi. Öte yandan, Beylerbeyileri yetkilerini kötüye kullanan kadılarla defterdarları azledebilirdi; ancak bunu hemen başkente bildirmek zorundaydı. Bu bakımdan eyaletlerde gerçek bir *denetim ve denge sisteminden* söz edilebilir.¹⁴⁹ İdarenin merkezileştirilmesi, eyaletlerdeki paşaların fazlasıyla güçlü olmasını önleyecek biçimde tasarlanmıştı.

¹⁴⁹ Halil İnalçık, a.g.e. (... *Klasik Çağ*), s.123.

Önemli kentlerde hisarlara yerleştirilmiş *yeniçeri garnizonları*, yerel yetkilileri gelişigüzel güç kullanmaktan alıkoyan başka bir etkendi. Bu birlikler, kentin büyüklüğüne göre, üç yüzle binle beş yüz arasında değişir ve yalnız sultanın emriyle eyleme geçerdi. İç ve dış düşmanlara karşı sultanın gücünü temsil eden bu birlikler üzerinde Beylerbeyilerin yetkisi yoktu. Bunlar, şehirlerde kargaşayı, Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında çatışmaları önler, yolculukları sırasında elçilere refakat eder, kervanları ve hazineye taşınan paraları korurdu. 16.yüzyılın ikinci yarısında eyaletlerde karışıklığın artmasıyla, yeniçeri birlikleri irili ufaklı bütün kentlerde yerleştirilmiştir. 17. yüzyılda merkezi iktidar zayıflarken, Cezayir, Mısır ya da Bagdad gibi uzak eyaletlerde gerçek güç bu yeniçeri birlikleri eline geçmiş ve eyaletlerde yeni bir yönetici sınıfın oluşmasında ilk adım atılmıştır.

2.4.4. Osmanlı Eyalet Sisteminin Başarılı Olmasının Nedenleri

Osmanlı eyalet sisteminin başarısındaki sır, çok doğal olarak devletin yönetim sistemindeki başarıda aranmalıdır. Osmanlı devlet sisteminin başarısı ise; toprak düzeni, ordu düzeni, ekonomik düzen, bunların birbirleriyle uyumu ve bu uyumdan kaynaklanan dengeler ile açıklanabilir, işte bu unsurlar geçerli kalabildiği sürece sistem işlemiş ve yönetimde başarı gelmiştir.

2.4.4.1. Osmanlı Toprak Düzeni

Osmanlı ekonomik düzeninin temel nitelikleri, çağın maddi koşullarının, toplumun ihtiyaçlarını öncelikle gözetten bir devlet anlayışının, aynı ihtiyaçlar ışığında yorumlanmış İslam kültürünün ve göçebe Türkmen geleneklerinin ortak bir ürünü şeklinde belirlemektedir. 17. yüzyıla kadar geçerliliğin koruyan bu temel nitelikleri İsmail Cem, “*her alanı kapsayan güçlü bir devletçilik uygulaması ve tek büyük üretim aracı olan toprakta devlet mülkiyetinin kaide, özel mülkiyetin istisna olması*” olarak özetlemiştir.¹⁵⁰ Gerçekten de Osmanlı Devleti’nin temel ilkesi, *reaya ve toprağın Sultana ait olmasıdır*. Osmanlı düzeninin bu en önemli ilkesi, merkezin ve Sultan’ın kesin otoritesini sağlamış; derebeylik doğrultusundaki gelişmelere 17. yüzyıla kadar imkan tanımamıştır.

¹⁵⁰ İsmail Cem, a.g.e. (...*Geri Kalmışlığın Tarihi*), s.59.

Osmanlı ekonomisinin bu iki özelliği toplumun yapısını ve kurumlarını biçimlendirmiştir. Bu toplum, her şeyden önce, ana üretim aracı olan toprakta devlet mülkiyetini kaide olarak koyan bir anlayışın üzerine bina edilmiştir. Hakim toprak rejimi “*miri*”dir. Üretim, ulaştırma ve dağıtım devletin denetiminde yapılmaktadır. Bu devletçi düzende bireysel ekonomik davranışlar son derece sınırlıdır. Toplumun güvenliğini tehlikeye atabilecek başıboş eğilimler dizginlenerek, kurulu düzen korunmuştur. Osmanlı rejimi toprağı üç ayrı şekilde ele alıp düzenlemektedir: *Öşriye, Haraciye ve Arz-ı miri*.

Öşriye adı verilen topraklar fetihden önce yerli Müslümanlara ait olan, yada sonradan Müslümanların yerleştirildiği topraklardır. *Öşriyenin* özelliği işleyen Müslüman olması ve toprağın tam mülkiyetine sahip olmasıdır. *Öşriye* toprakların işleyen halk vergi olarak miri arazideki gibi, çift resmi ile mahsulün üzerinden hesaplanan *öşür* ödemektedir.¹⁵¹

Haraciye adı verilen topraklar; bir yerin fethinden sonra yerli gayri Müslim halkın mülkiyetinde bırakılanlardır. Bu toprakları işleyenler her çeşit tasarruf hakkına sahiptirler. Harac-ı Mukassem adıyla *öşür* ve Harac-ı Muvazzaf adıyla *arazi vergisi* ödemektedirler.

Arz-ı miri; Osmanlı Devleti’nde hakim toprak rejiminin uygulandığı topraklardır. Özelliği mülkiyetin doğrudan doğruya devlete ait olması ve tımar sisteminin açıklandığı bölümde belirtildiği gibi toprağı işleyen köylünün “*irsi ve ebedi bir kiracı*” niteliği taşımasıdır. Osmanlı topraklarının çok büyük bir bölümü miridir. Bazı toprakların miri rejimin dışında tutulması ise daha çok bölgesel özelliklerinden ve halkın etnik durumundan ileri gelmektedir. Batıda *Eflak ve Boğdan eyaletleri* ile doğuda *Kürt Beylerinin güçlü oldukları bazı eyaletler* bu ayrıcalığın örnekleridir.

Devlet, kendi mülkiyetinde olan bu toprakların gelirini, belirli görevlerin karşılığında bazı kişilere (*tımar*) yada bazı işlerin görülmesine (*vakıf*) ayırmakta; kimsenin gelirini doğrudan doğruya hazineye bağlamaktadır. Toprağın devletin

¹⁵¹ *Öşür “ondalık” yada “onda bir” anlamına gelmesine ve başlangıçta buna uygun şekilde alınmasına rağmen Osmanlı akılcılığı uyarınca nitelik değiştirilmiş ve 19. yüzyıla kadar toprağın verimine, ürün çeşidine ve bölgeye göre değişen yüzdelerle toplanmıştır.*

mülkiyetinde ve memur-askerlerin denetiminde olması reayayı doğal ve toplumsal tehlikelere karşı güvenceye almaktadır. Sel baskını, kuraklı gibi afetler karşısında köylü yalnız değildir. Dirlik sahibi ona iyi bakmak, gereğince yardım etmekle yükümlüdür. Ortak ambarlar her çeşit bireysel sıkıntıya karşı toplumun güvenlik unsurudur. Ancak, miri bir rejimin mümkün kılabileceği sosyal içerikli yasalar, reayayı çeşitli tehlikelere karşı adeta devlet tarafından sigorta etmektedir. Örneğin, bir köylü öldüğünde çocukları toprağı işleyemeyecek kadar küçükse, onların bakımını yasalar uyarınca devlet yüklenmektedir: Tarla bir başkasına işlettirilmekte, sağlanan gelirle yetimler bakılmakta, büyüdükleri zaman bu toprak parçası tekrar onların tasarrufuna verilmektedir.¹⁵²

Toprağın devlet mülkiyetinde olmasının Osmanlı reayasına iki değişik açıdan yararı olmuştur:

Vergi gelirini toplayan dirlik sahipleri bazı özel yetkilerine rağmen memur niteliğindedirler ve köylüyü derebeyleri gibi sömürme imkanları yoktur. Toprağın devlet mülkiyetinde olması hem devletin otoritesini güçlendirmekte, hem de memurların denetlenmesini kolaylaştırmaktadır. Dirlik sahiplerinin sık sık değiştirilmeleri, görevinin sürekli bir yöneticilik şekline girmesi ve köylüyü ezmelerini zorlaştırmaktadır. Osmanlı fetihlerinden önce, Derebeylerine ait sayılan köylüler bundan böyle devletin malı olmakta ve kişilerin elinden kurtulmaktadırlar.¹⁵³

Bu mülkiyetin reayaya da ait bulunmaması ise, özel mülkiyetin bünyesinde varolan tehlikelerden ve belirsizlikten köylüyü sakınmaktadır. Örneğin, reaya, kurak bir mevsim sonucunda tarlasını alacaklısına kaptırarak ırgatlaşmak tehlikesine hedef değildir. Hayvanlarının bulaşıcı hastalığa tutulup telef olması onu çiftini çubuğunu bırakıp iş arama zorunluluğuna sokmamaktadır. Tohumsuz kalmak gibi bir sorunu yoktur. Mülkiyetten yoksun olması onun büyümesini, kendi başına buyruk riskler alıp belki de daha çok kazanmasını engellemektedir; ama, hem kişi olarak onun hem de bütün bir sosyal yapının güvenliğini sağlamaktadır. Bu düzende belki reayanın hürriyeti sınırlanmıştır. Ancak, bu sınırlama ferdin sosyal güvenliği

¹⁵² İsmail Cem,a.g.e.(...*Geri Kalmışlığın Tarihi*), s.64.

¹⁵³ İsmail Cem,a.g.e.(...*Geri Kalmışlığın Tarihi*), s.65'den Ö.L.Barkan'ı zikreden: Muzaffer Sencer, *Dinin Türk Toplumuna Etkileri*, s.186, İstanbul 1968.

doğrultusundadır. Ferdin mutluluğu çok düzenli bir mekanizma içinde ve cemaatin bir parçası olarak gerçekleşmekte, günü ve geleceği hem tabiat kuvvetlerine, hem de başıboş ekonomik güçlere karşı güvenliği alınmaktadır.¹⁵⁴

Osmanlı Toprak Düzeni, 17. yüzyıla kadar, çağın ve toplumun gerekleri çerçevesinde sağlam ve tutarlıdır. Bu toprak düzeni devlete ve orduya biçim vermiş, onların güçlenmesinde başlıca etken olmuştur.

2.4.4.2. Toprak Düzeniyle Ordunun Uyumu

Osmanlı ordusu iki büyük güçten meydana gelmiştir: *Yeniçeriler* ve diğer *kapıkulu* askerleri ile *tımarlı sipahiler* ve öteki *eyalet askerleri*. Genel olarak *Kapıkulu* şeklinde isimlendirilen maaşlı askerlerin en önemli bölümü yeniçerilerdir. 17. yüzyıla kadar tamamen devşirmelerden meydana gelen profesyonel nitelikteki Yeniçeriler bir çeşit *saray askeri*, yada *hassa* ordusu niteliğindediler. *Eyalet Askeri* tabir edilen orduda ise esas olarak *Tımarlı sipahiler* ve onların *cebelileriyle*, öteki *eyalet askerleri* vardı. Bu maaşlı, profesyonel bir ordu değildi. Memur-asker niteliğinde subaylar ve profesyonel olmayan, esas görevi çiftçilik olan, fakat eğitim görmüş, gerektiğinde savaşan köylülerden oluşuyordu.

Resmi tarihte yaygın olan görüş, okulda öğretilenler uyarınca, yeniçerilerin büyük kahramanlıklarıyla ordunun ve fetihlerin belkemiği; zaferlerin yaratıcısı, temel dayanağı, varoluş nedeni olduklarıdır. Oysa, *bu görüş, tamamen yanlıştır.*¹⁵⁵ Çünkü, Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümü ile sona eren büyük zaferlerin ve fetihlerin yer aldığı dönemde (1566 yılında) , yeniçerilerin ve kapıkulu askerlerinin tümü, ordunun ancak %10 kadar bir bölümünü meydana getirirken, *Ordunun gerçek temeli, profesyonel olmayanlar, eyalet askerleridir:* I.Murat döneminde kurulan, II. Murat'ın ölümünde 5 bine yaklaşan yeniçerilerin sayısı, Kanuninin ölümünde ancak 12 bindir, sayıları 6 bin olan kapıkulu süvarileri ile birlikte sayıları toplam 18 bini bulmaktadır. Oysa, zafer dönemi ordusunun gerçek dayanağı, belkemiği, Kanuni'nin ölümünde sayıları 150 bin civarında olan eyalet askerleridir. Yani, sipahiler, cebeliler ve öteki eyalet askerleri.

¹⁵⁴ İsmail Cem,a.g.e.(...*Geri Kalmışlığın Tarihi*), s.66.

¹⁵⁵ İsmail Cem,a.g.e.(...*Geri Kalmışlığın Tarihi*) , s.67.

Osmanlı tarihindeki askeri zaferler döneminde *yeniçerilerin payı ikinci derecededir*. Bu payın küçüklüğü bir yana yeniçerilerin çoğaldığı ve tımarlı sipahilerin azaldığı oranda ordu gücünü kaybetmiştir. Gerçekten de, toprak ve dirlik düzenindeki bozulma Kanuni'nin ölümünden sonra başlar ve ordunun başarısızlıkları birbirini izler. 1550 yıllarına kadar zaferden zafere koşulmasının tek askeri dayanağı olan tımarlı sipahiler ve eyalet askerleri, miri toprak düzeninin bir sonucudur. Bu toprak düzeni olmaksızın ne tımarlı sipahilerden, ne de cebelilerden söz edilebilirdi. Hatta, miri toprak düzeni olmaksızın o güçlü ordu kurulamaz, güçlü ordu kurulmadıkça imparatorluk meydana gelemezdi, denilebilir.

Osmanlı İmparatorluğunun ilk temel dengesi; tarımsal düzenin nitelikleriyle ordunun yapısı arasında belirlemektir. Mülkiyetin devlete, tasarrufun reaya, yönetimin ve gelirin memur-askerlere ait olduğu bu toprak düzeni orduyu biçimlendirmektedir.

Üretim birimiyle askeri birimlerin eş olması ve tımarın hem askeri örgütün hem de toprak düzeninin en küçük bölümünü meydana getirmesi, devletin görevini kolaylaştırmış, merkezi otoritenin ve koruyucu devletin en uzak köşelere uzanabilmesini mümkün kılmıştır. Memur-askerler aracılığıyla devlet hem yurdun her köşesindeki üretim faaliyetini denetlemekte, hem de güçlü bir orduyu her an elinin altında tutmaktadır. Askeri kuvvetler, toprak birimleri uyarınca kademelendiğinden ordunun ağırlığı merkezde değildir, bütün yurda yayılmıştır. Dolayısıyla, merkezde üslenen yeniçerilerin güçlendikleri dönemdeki gibi sık sık isyan çıkarmak padişahı ve hükümeti tehdit etmek, saray basmak imkanlarından yoksundur; politik oyunlara girmemekte, siyasi çıkarlara alet olmamaktadır. Birimlerin küçüklüğü ve yayılmışlığı orduyu hem yeniçeriler gibi askerlik dışı davranışlardan sakınmakta, hem de her birimin güçlenerek merkezi tehdit etmesini önlemektedir.¹⁵⁶

17. yüzyıla kadarki Osmanlı Ordusunun çok önemli bir başka özelliği, toprak rejimince biçimlendiğinden, *tüketici değil üretici* olmasıdır. Bu nitelik, miri toprak rejimi ve Tımarlı Sipahi sisteminin doğal sonucu olarak gerçekleşmiştir. Ordu barış zamanında çifti çubuğuyla uğraşmakta, ancak gerektiği kadar eğitim görmekte, yalnızca savaşta işini bırakmaktadır. Savaş zamanı bile sipahilerden onda birinin

¹⁵⁶ İsmail Cem, a.g.e. (...*Geri Kalmışlığın Tarihi*), s.71.

memlekette kaldığını, öteki sipahilerin işlerine ve toprağın işletilmesine nezaret ettiklerini, bazı tarihçiler belirtmektedir. Oysa, yeniçerilerin çoğaldığı dönemde, devlet büyük bir kalabalığı, yalnızca tüketen bu orduyu sürekli beslemek zorunda kalmıştır.

Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun varoluş nedenlerinden ordu, tamamen miri toprak düzeni tarafından biçimlendirilmiştir; ordunun toprak birimlerine dayanan yapısı ise üretimin düzenini sağlamıştır. Düzenli bir üretim sistemi ancak Tımarlı Sipahinin varlığı, aracılığı, denetimi, memur niteliğiyle mümkün olmuştur. Aynı şekilde, düzenli ve güçlü bir ordunun varlığı toprak rejimi tarafından mümkün kılınmıştır. İki olgu birbirini bütünlemiş, dengelemiş, gerekleri karşılamış ve çağın çerçevesinde, mükemmel bir uyumu meydana getirmiştir. Osmanlı ordusu gücünü işte bu mülkiyet ve toprak düzeninden almıştır. Denge devam ettiği sürece devlet hem çağının en ileri tarım sistemine, hem de en güçlü ordusuna sahip olmuştur.

2.4.4.3. Ekonomik Düzenin Sosyal ve Devletçi Niteliği

Yaygın bir devletçiliğe ve devlet mülkiyetine dayanan Osmanlı ekonomik düzeniyle Osmanlı Devletinin niteliği ve işlevi arasında çok yanlı bir uyum göze çarpmaktadır. Devlet, ancak kurduğu ekonomik düzenin nitelikleri sayesinde görevlerini yapabilmekte; ekonomik düzen ise devlet görevlerini yerine getirdiği sürece ayakta kalabilmektedir. Aralarında karşılıklı bir *sebep-sonuç ilişkisi* vardır. Osmanlı ekonomik düzeninde devlet bütün ekonomik düzenin tek ve mutlak hakimidir. Toprak mülkiyetini elinde tutan, düzeni memur-askerleriyle yöneten odur. Üretimi ve tüketimi güçlü kuruluşlarıyla denetlemekte, ekonominin her alanında düzenleyici, koruyucu olarak hazır ve nazırdır.¹⁵⁷

Osmanlıların bu başarısının altında; geleneklerin ve dinsel ilkelerin halkı gözetten bir devlet kurmaya Osmanlıları yöneltmesi yatar. Ancak, hedefin dinsel ve insancıl olmasına rağmen, Osmanlı akılcılığı toplumun somut ekonomik gerekleri karşılanmaksızın hedefe ulaşamayacağını fark etmiştir. Bunun üzerine, dinsel hedeflerle ekonomik gereklerin çerçevesinde toplumun düzeni ve devletin görevleri

¹⁵⁷İsmail Cem,a.g.e.(...*Geri Kalmışlığın Tarihi*) , s.72'den Ö.L.Barkan, *16.Asrın İkinci Yarısında Türkiye' nin Geçirdiği İktisadi Buhranların Sosyal Yapı zindeki Etkileri*, s.18.

adeta sıralanmıştır. Hedef, İslam felsefesine, *eşitliğine ve adaletine* uygun toplumu yaratmaktır. Bu hedefe yönelmek için ekonomik düzenin hem İslam ilkelerinin eşitliğine ve adaletine uyması, hem de toplumun ekonomik ihtiyaçlarını yüksek düzeyde karşılaması gerekmektedir. Bu iki ihtiyaca cevap verebilen ekonomik düzen ise çağın koşulları çerçevesinde ve toplumun tarihsel gelişimi doğrultusunda ancak devletin aktif biçimde ekonomiye egemen olması ile, çeşitli görevleri yüklenmesi ile gerçekleşebilirdi. ¹⁵⁸ İslam'ın bu *eşitlik kavramı*, soylu zümrelerin, sayısız ayrıcalıkların varolduğu ve uzun süre var olacağı bir dünyada çok yeni, çok ileri bir düşüncedir. Eşitlikle adaleti sağlamak yükümlülüğü devletin mülkiyete karşı tutumunu ve devlet hizmetlerinin kapsamını belirlemektedir. Osmanlı yönetiminin ekonomik görevleri ona *sosyal ve devletçi* bir nitelik vermekteydi. Bu görevleri, devletin temel felsefesinin yanı sıra, toplumun ekonomik gerekleri şekillendirmişti: İmparatorluğun genişliği, ordunun ihtiyaçları, büyük şehirlerin iâşe zorlukları, ulaştırma araçlarının yetersizliği gibi nedenler kaynakların en akılcı biçimde kullanılmasını, düzenin saat gibi çalışmasını; dolayısıyla, devletin ekonomiyi tek elden yönetmesini zorunlu kılıyordu. Bu derece büyük ve karmaşık bir mekanizmanın işleminde, doğal olarak, ferdiyetçiliğin ve özel teşebbüsün başıboşluğuna yer yoktu. Ferdin, elindeki ekonomik gücü gönlünce kullanabilmesi bu karmaşık düzeni bir anda yıkabilirdi. Gerekler, İmparatorluğun ayakta kalması için devletin ekonomiyi sıkıca elinde tutmasını; özel teşebbüs özgürlüğünü sınırlamasını zorunlu kılıyordu.

Akademisyenler arasında, Osmanlı Devleti'nin iktisadi varlık nedeninin iâşecilik olduğunda ; bir başka deyişle, her türlü malı sağlayıp kent merkezlerine ve savaştan ordulara ulaştırmaya dönük olduğunda, fikir birliği vardır. Bu kaygıyla yola çıkan Osmanlı yönetimi, "*komuta ekonomisi*" olarak nitelenebilecek bir düzen kurmuşlardır: Bu düzende zanaatkarların ürettikleri denetim altında bulunduruluyor, *loncalar eliyle tekelleşme sağlanıyor*, tarım ürünlerinin yer değiştirmesi denetleniyordu. Komuta ekonomisi üzerine kurulu devletin, dayatma araçlarını

¹⁵⁸İsmail Cem,a.g.e.(...*Geri Kalmışlığın Tarihi*) , s.74'den Edouard Perroy,Histoire generale des civilisations, III.cilt s.543, Presses Universitaires de France, Paris 1966.

elinde bulundurma zorunluluğu vardır. Böylesi bir denetimi, reayaya toplumsal adalet ve güvenliği sağlama sözü vererek ahlaki bakımdan gerekçelendiriyorlardı.¹⁵⁹

Üretimin daha ilk kademede kontrol altına alınmış olması, belirli bölgelerde belirli pazarlar için ürün yetiştirilmesine imkan tanımaktadır. Örneğin, İstanbul'un 17. yüzyılda günlük ihtiyacı olan 20.000-25.000 kasaplık hayvan ve 2.000 kilo unluk buğday, ancak yetiştirici bölgelerin önceden kararlaştırılıp ürünün tamamının bu şehre bağlanması ile sağlanabilmektedir. Nitekim 16. yüzyılda "Roma ve Tuna bölgeleri ile Rumeli Sancakları mahsulünün büyük bir kısmının mutlak şekilde İstanbul'a tahsisi" gerekmektedir.¹⁶⁰ Devlet mülkiyetindeki topraklarda ve devletin uygun gördüğü şekilde yetiştirilen ürün, tüketime sunulacağı büyük pazarlara kadar devlet denetiminden kurtulamamaktadır :¹⁶¹

Malın hazırlanışı : Belirli ürünler İmparatorluğun çeşitli bölge ve kademelerindeki memurlar tarafından toparlanmaktadır. Sonra, merkezin istediği miktarda mal yada ürün, bir liman şehrinde depolanarak evrakı şehir kadısına teslim edilmektedir. Bu mal İmparatorluğun en büyük tüketim merkezi olan İstanbul'a gelecekse, devlet ya doğrudan doğruya kendi memurunu, ya da belirli bir taciri görevlendirmektedir. *Tacir*, bu izin belgesini malı gönderecek olan liman şehrinin *Kadısına* yada *nahiyesinin Naibine* sunmaktadır. Kadı, izinde belirtilen miktarda malı tacire teslim ettikten sonra belgenin arkasına şu kayıtları düşmektedir: *Tacir'in ismi, malı taşıyacak gemi, geminin sahibi ve kaptanı, geminin limandan ayrılacağı gün, malın cinsi, miktarı ve fiyatı*. Tacir malı İstanbul'a ulaştırdığında malı ilgili Naibe teslim edecektir.

Malın Nakliyatı : Tacir, devletin kararlaştırmış olduğu navlun bedeline göre, malı o limandaki bir gemiye yüklemektedir. Devlet memurları burada da muameleye katılmakta ve yüklenen malı kaydederek gemide kaydını yapmaktadırlar.

Malın Boşaltılması : İstanbul'a gelen bu gemi, devletin kararlaştırdığı bir iskeleye yanaşmak zorundadır. Bu iskeleler genellikle Balat-Bahçekapı arasında

¹⁵⁹ Dina Rizk Khoury, a.g.e.(*Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu*), s.4.

¹⁶⁰ İsmail Cem,a.g.e. (...*Geri Kalmışlığın Tarihi*), s.82' den Ö.L.Barkan, a.g.e. (*İktisadi Buhranlar*),s.21

¹⁶¹ İsmail Cem,a.g.e.(...*Geri Kalmışlığın Tarihi*), s.82' den Robert Mantran, *İstanbul dans la seconde moitie XVII.siecle*, s.412

sıralanmıştır. Her biri ayrı bir ürüne aittir.¹⁶² Sonra, mal devlete ait olan depolara taşınmaktadır. Hane yada Kapan adı verilen bu depolar iskelelerin yakınındadır. Ve her biri belirli bir ürüne ayrılmıştır. Yağ Kapanı, Un Kapanı, Bodrum Hanı (kumaş), Galata'da maden ve tahta depoları gibi. Mallar depolanmadan önce gümrük vergisi niteliğindeki, Resm-i mizan, resm-i evzan, resm-i ekval vb. çeşitli vergiler kesilmektedir.

Malın dağıtımı : Malın depodan çıkarılıp ilgililere verilmesi aynı şekilde devletin kontrolünde yapılmaktadır. Şehir pazarlarının, iaşenin sorumlusu "*muhtesib*" yada yardımcıları dağıtımda hazır bulunmaktadır. Aynı şekilde, esnaf ve lonca teşkilatlarının yöneticileri ve bazı durumlarda saray adına hareket eden bir alıcı, dağıtım işlerine katılmaktadır. Dağıtımda öncelik, bu resmi alıcıya aittir. İlk olarak sarayın, devlet fabrikalarının yada atölyelerinin ve ordunun ihtiyacı karşılanmaktadır. Sonra, lonca teşkilatlarının sorumluları isteklerini bildirmekte ve muhtesibin uygun gördüğü ölçülerde mal paylaşılmaktadır. (dağıtımın bundan sonraki kademesinde her lonca malı kendi üyeleri arasında bölüşmektedir.) Bu arada bazı mallara konan *damga vergisi* kesilmekte ve örneğin, kumaşlara vurulan *damga hem alınan vergiyi* belirlemekte hem de *malın kalitesini* ortaya koymaktadır.

Pazarlama ve narh¹⁶³ : Devletin bu işlemden sonraki büyük görevi, *malın toptan ve perakende satış fiyatını* kararlaştırıp denetlemektir. Narhın tespitinde *Vezir-i Azam, Kadı, Muhtesib ve ilgili lonca sorumluları* hazır bulunmaktadır. Konu bu arada derinliğine tartışılmakta; maliyet, üreticinin çıkarları, şehir halkının durumu gözden geçirilip karara varılmaktadır. Gerektiğinde yeni fiyat listeleri düzenlenerek ilgililere iletilmektedir.¹⁶⁴ Kararların tekelden çıkmayıp esnafa danışılarak hazırlanması uygulamadaki aksaklıkları azaltmakta; pazardaki kontrol mekanizmasının işleyişini kolaylaştırmaktadır.

¹⁶² Genellikle, İmparatorluğun bir limanından gelen gemiler *İstanbul yakasına*; dışarıdan gelenler *Galata Sahillerine* alınmaktadır. Malın boşaltılmasında *Kadı, Naib yada onun yardımcıları* hazır bulunmaktadır. Mal sayılıp belgelerle karşılaştırılmakta, kaptandan (karayolu ile gelmişse, şehrin girişinde kervancıardan) belirli vergiler kesilmektedir. (*Rusumet-i İhtisabiy*) (İsmail Cem,a.g.e. "*...Geri Kalmışlığın Tarihi*",s.83)

¹⁶³ **Narh**: Temel ve zorunlu ihtiyaç maddeleriyle hizmetlerin *toptan, yada perakende fiyatları* için bir *taban ve tavan* belirlenmesi.*Tüketiciyi koruma amacını* taşıyan narh, günümüzde genellikle belediyelerin yetkisine giren bir uygulamaya dönüşmüştür. (Ana Britannica, Cilt 16,s.408)

¹⁶⁴ İsmail Cem,a.g.e.(*...Geri Kalmışlığın Tarihi*), s.83.

Görüldüğü gibi, devlet bütün bir ekonomik süreci başından sonuna kadar izlemekte, yer yer ona katılmaktadır. Bu şekilde hem tüccarın aşırı kazanç için başvurabileceği arz-talep oyunlarından halk sakınılmakta, hem de devletin ekonomi üzerindeki egemenliği ve dolayısıyla gücü artmaktadır. Tarımda *mülk sahipliği*, ticarete *düzenleyicilik* şeklinde beliren Osmanlı devletçiliği, daha çok zanaat niteliğindeki sınai üretimde güçlü bir denetime dönüşmektedir. Bu denetimin büyük bir aracı “*Lonca teşkilatı*” idi. Osmanlı yönetimindeki büyük şehirlerde bütün tacirler, zanaatkarlar, esnaf ve işçi, meslekleri çerçevesinde örgütlenmiş durumdadır. 17. yüzyıl İstanbul’unda *1109 lonca örgütü* ve bu örgüte bağlı *126 bin civarında insan* vardır.¹⁶⁵ Bu örgütlerin kimi yalnızca dükkan sahiplerinden ve çıraklarından kuruludur, kiminde tacirler, esnaf, zanaatkarlar ve işçiler bulunmaktadır. Yeniçeriler, Sipahiler, memurlar, hükümet ve saray görevlileri, yabancı uyruklular ve işsizler dışında kalan erkek nüfusun tümü bu örgütlerden birine mutlaka dahildir. Bütün nüfusu böylesine kapsayan bu teşkilatları hem dinsel, hem de ekonomik bir niteliği vardır. Özellikle, Selçuklu döneminde ve 14.,15.,16. yüzyıllarda “*Ahi*” diye adlandırılan, 17. yüzyıldan sonra ekonomik yanları ağır basan loncalarda sıkı bir disiplin hakimdir. İşe çıraklıktan başlanarak ağır ağır yükselinmekte, nihayet usta olunabilmektedir. Her örgüt, ayrıca, kendi içinde görev bölümü yapmakta *Ahi babası, ihtiyarlar heyeti, kethuda, yiğitbaşları* bulunmaktadır. Bütün çalışan zümrelerin böylesine disiplinli bir şekilde örgütlenmesi, hem üretimin düzenini sağlamakta, hem de devletin örgütler aracılığıyla ekonomiyi denetlemesini mümkün kılmaktadır.¹⁶⁶ Devlet, lonca aracılığıyla fiyatları ve kaliteyi kolaylıkla kararlaştırmakta ve denetlemektedir. Adeta yarı resmi nitelik taşıyan bu kuruluşlar, her şeyden önce, devletin karşısında bir sorumlu bulabilmesini sağlamaktadır. Lonca’nın yardımıyla üretim düzenlenmekte, başıboşluktan kurtarılmakta ve sürekli denetlenebilmektedir. Hammadde ihtiyacının karşılanmasında, her teşkilat kendi üyelerinin isteklerin bir araya getirip devlete başvurmakta, sonra bu maddeyi üyeler arasında bizzat paylaşmaktadır. Bu durumda, birinin fazla ötekinin az alması ve böylece karaborsanın, fiyat artışının doğması zorlaşmaktadır.¹⁶⁷

¹⁶⁵ İsmail Cem,a.g.e.(...*Geri Kalmışlığın Tarihi*), s.84’ den Robert Mantran,a.g.e.“İstanbul dans la ...”, s.357.

¹⁶⁶ İsmail Cem,a.g.e.(...*Geri Kalmışlığın Tarihi*), s.85.

¹⁶⁷ İ.H.Uzunçarşılı,*Osmanlı Tarihi III. cilt 2. kısım*, s.779.

2.4.4.4. Transit Yolları Ve Dış Ticaret

Osmanlı topraklarından geçen *İpek ve Baharat yolları*, yüzyıllar boyunca Doğu ile Batı arasındaki başlıca köprüyü meydana getirmiştir. Ortaçağ ticaretinin can damarı ve önemindeki bu yollardan geçen kervanların ödediği çeşitli vergiler devletin en önemli gelir kaynaklarından. Kervanlar, sağladıkları vergi gelirinin yanı sıra, geçtikleri bölgelerde ihtiyaçlarını karşılayan zanaatların ve ticaretin gelişmesine yol açmışlar, büyük bir iktisadi canlılığın nedeni olmuşlardır. Osmanlı Devleti bu ticaret yollarının iyi işlemesi için her çeşit önlemi almıştır. Yol boyunca kervanların konaklamasını sağlayan çok sayıda hanlar, kervansaraylar vardır. Bunların hemen hepsi bir vakıf niteliğindedir. Yolların güvenliğini koruyan birlikler gece, gündüz devriye gezmekteydiler. Yolların ve köprülerin onarımı, işler durumda tutulması için devlet tarafından görevlendirilen köyler, kervanların ihtiyaçlarını karşılayan topluluklar vardır. Devlet, kendisine önemli gelir sağlayan bu kaynağı dikkatle korumuş, uluslar arası ticarete ve kervanlara, çağda rastlanmayan bir kolaylık ve güvenlik sağlamıştır.¹⁶⁸

Devletçi ticaret politikasının doğal sonucu olarak dış ülkelerle alış veriş sıkı bir denetim altındadır. Devlet çeşitli tarım ürünlerini ve hammaddeleri bir nevi stratejik madde sayarak hem ülke dışına satılmalarını, hem bu bölgeden ötekilerine nakledilmelerini yasaklamıştır. 1550 yıllarına kadar ekonomi kendi ihtiyaçlarını karşılayacak durumdadır ve *ithalat* yok denecek kadar azdır. *İhracat* ise çok sıkı bir denetim altındadır.¹⁶⁹ Yalnızca ülke ekonomisine zarar vermeyecek ürünler sınır dışına resmen çıkarılabilmektedir.

2.4.4.5. Hem Merkezîyetçi Hem Adem-i Merkezîyetçi Devlet

Osmanlı devlet yönetimindeki başarının tılsımı, çok karışık ve geniş topluluklar merkeze sıkıca bağlanırken, onların ayrıcalıklarının da göz önünde tutulabilmiş olmasındadır. Kesinlikle çelişen iki özellik arasında yaratılan bu uyum İmparatorluğun bütünlüğünü sağlamış, devlete hem otorite, hem de bir çeşit esneklik kazandırmıştır. Viyana'dan Hicaz'a, Kırimdan Kuzey Afrika'ya kadar uzanan bir

¹⁶⁸ İsmail Cem, a.g.e. (...*Geri Kalmaşlığın Tarihi*), s.86.

¹⁶⁹ İsmail Cem, a.g.e. (...*Geri Kalmaşlığın Tarihi*), s.87' den Z.Karamursal, *Osmanlı İmparatorluğunun Mali Tarihine Bir Bakış*, s.7.

imparatorluğun var olabilmesi için, devlet en uzak köşelerde bile sözünü geçirmek, otorite sağlamak zorundadır. Osmanlılar bu otoriteyi kurmuşlar ve uzun süre yaşatabilmişlerdir. Devlet, güçlü ve düzenli memur kadrosuyla, idare örgütü ile ülkenin her köşesine egemen olmuştur. Merkez otoritesinin gücü ve ülkedeki denetimi 1600 yıllarına kadar hemen her alanda kendini belli etmektedir. Devletin, bütün yurdu kapsayan, çağın koşulları içinde çok gelişmiş bir bütçe düzeni vardır. Mali konularda en küçük aksaklık bile hoşgörüle karşılanmamaktadır. Devletin güvenlik örgütü ülkenin her yanında asayişini sağlamakta; vergiler düzenli toplanmakta; mahkemeler bütün yurtda işlemektedir. Değişik şehirlerle ilgili eski belgelerde merkezi devlet otoritesinin gücü hemen göze çarpmakta; örneğin, Isparta ve Erzurum şehirleriyle ilgili belgelerden anlaşıldığına göre, 16. yüzyılda devlet bütün mahallelerdeki hane sayısını, her hanedeki erkek sayısını, vergi yükümünü bilmekte; bu bilgiler resmi defterlerde kayıtlı bulunmaktadır. Belirli dönemlerde yapılan “*arazi ve vergi tahrirleri*”yle şehrin gelişmesi merkez tarafından izlenmekte, vergiler ayarlanmaktadır.¹⁷⁰

Devletin otoritesi ve düzeni Anadolu’ya sürekli gelen *Türk göçlerini iskan ediş şeklinde* de kendini göstermektedir. Bu göçün, egemenliğini sarsacak bir güç yaratabileceğini devlet henüz erken dönemlerinde düşünmüş; *kavimler, boylar ve aşiretler birbirinden ayrılarak, değişik bölgelerde iskana mecbur edilmiş; bir araya gelip güçlenmeleri* ve merkeze kafa tutmaları daha başından önlenmiştir.¹⁷¹

Avrupa ülkelerinin genellikle yerleşmiş bir merkez otoritesinden yoksun buldukları bir dönemde Osmanlı İmparatorluğu, kendi merkezîyetçi yapısını öncelikle toprak rejimine borçludur. Merkez otoritesine aman vermeyen derebeylik düzenini, Osmanlılar miri toprak rejimleriyle yıkmışlar ve yeniden filizlenmesine aynı rejim sayesinde imkan tanımamışlardır. Derebeyliğin var olması için Avrupa’da olduğu gibi belirli kişilerin büyük toprak parçalarının mülkiyetine, hiç değilse sorumsuz tasarrufuna sahip olmaları gerekirdi. Oysa, Osmanlılar fethettikleri yerlerin toprağını hemen devlet mülkiyetine alarak karanlık derebeylik düzenini ortadan kaldırmışlardır. Bu tutucu düzenin varoluş nedeni, can damarı büyük toprak

¹⁷⁰ İsmail Cem, a.g.e. (...*Geri Kalmışlığın Tarihi*), s.101’den Z. Arıkan ve M. Sertoğlu’ nun *Isparta ve Erzurum’ la ilgili incelemeleri*, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Şubat-Nisan 1968.

¹⁷¹ İsmail Cem, a.g.e. (...*Geri Kalmışlığın Tarihi*), s.101’den Y. Öztuna, *Türkiye Tarihi*, III. cilt, s.77.

parçalarının özel mülkiyeti yada sorumsuz tasarrufu olduğundan, Osmanlılar toprak rejimleri sayesinde memleketi tehlikeye karşı adeta aşılı tutmuşlardır ve merkez otoritesini sarsacak, devleti parçalayarak güçlerin oluşmasına uzun süre imkan vermemişlerdir. Çok değişik bir coğrafyada ve *ulaşım ve iletişimin çok zor olduğu* bir dönemde adem-i merkeziyetçilik de bir zorunluluktur. Üretimde verimliliğin artması, problemlerin zamanında çözülebilmesi, iyi yetiştirilmiş taşra yöneticilerinin insiyatiflerine ve liyakatlerine bırakılmıştı. Merkezi yönetimi en çok rahatlatan yöntem, belirli görevlerin sorumluluğunu belirli gruplara vermek ve bu gruplara yeterli gelir sağladıktan sonra onları kendi başlarına bırakmaktı. Herhangi bir bölümde işler ters gitmeye başladığında merkezi otorite işe karışır, sorumluları şiddetle cezalandırırdı. Sonra, işleri yeniden düzene sokup, bu bölümü yeniden kendi başına bırakırdı. Ancak, bu sistem merkezi yönetimin güçlü, sürekli ve etkin bir şekilde kontrolü elinde tutabilecek yetkinlikte olmasını gerektiriyordu. Kanuni Sultan Süleyman devrinin sonuna kadar işleyen bu sistem, merkezi yönetim kontrolü elinde tutabilecek yetkinlikte değilse çok tehlikeliydi. Gerçekten de birkaç kuşak sonra merkeziyetçilikten uzaklaşmanın yaygınlaşması felaket halini almıştır¹⁷². Oysa, Osmanlı Devleti'nin adem-i merkeziyetçiliği merkezin güçsüzlüğünden değil, etkin yönetim anlayışından ve geniş coğrafya ve çok kültürlü yapısından, farklı ırklara,dinlere sahip bir halktan oluşan bir dünya devleti olmasından kaynaklanmaktadır. Gerçekten de, Osmanlı İmparatorluğunun bir araya getirdiği halk toplulukları, çok değişik renk ve büyüklükteki mozaik parçalarını andırır. Devlet, bu ayrıcalıklı topluluklar üzerindeki merkez otoritesini, garip bir çelişmeyle adem-i merkeziyetçiliği kullanarak sağlamıştır.¹⁷³

Bu karmaşık toplumda devlet büyük bir anlayışla davranıyor. Her birinin temel niteliklerine, geleneklerine, düşüncelerine en küçük ölçüde karışıyor. Hatta, kendi düzen anlayışıyla çatışan önemli yanlarını bile hemen değil, yavaş yavaş değiştiriyor. Devletin bu tutumu hem toplulukların sert müdahaleler karşısında baş kaldırmalarını, merkeze kafa tutmalarını önüyor, hem de fetihlerde yerli halkın direncini azaltan bir etken oluyor. Osmanlı Devleti'nin bu temel ilkesi iki alanda incelenebilir: *Toprak rejimi ve dinsel hoşgörü*.

¹⁷² Hüseyin Özdemir, *Osmanlı Devletinde Bürokrasi*, Okumuş Adam Yayıncılık, İstanbul:2001, s.62.

¹⁷³ İsmail Cem, a.g.e. (... *Geri Kalmışlığın Tarihi*), s.101.

Toprak konusundaki büyük merkeziyetçiliğin yanı sıra, akılcı bir esneklik vardır. İmparatorluğa yeni katılan topraklarda geleneksel sosyo-ekonomik kurumlar hemen değiştirilmemiş, zamanın akışı içinde törpülenerek temel düzene uydurulmuştur¹⁷⁴. Çıkarılan kanunlar derebeylerin tebaaya karşı şahsi ve keyfi davranış özgürlüğünden halkı kurtarmanın doğrultusundadır. Amaç, mülkiyeti devlete geçen toprakla derebeyliğin törpülenmesi, zamanla yok edilmesi, merkez otoritesinin ve düzeninin tam olarak sağlanmasıdır. Ancak, bu amaca yavaş ve dikkatle ilerlenmiş, otoriteyi kırabilecek büyük tepkilere yol açmaktan sakınılmıştır. Osmanlı yönetimindeki adem-i merkeziyetçiliğin öteki büyük uygulama alanı *dinsel hoşgörü* olmuştur. Devlet, Hıristiyanların mezhep kavgalarına düştükleri, engizisyonun Avrupa'yı kasıp kavurduğu bir dönemde ancak günümüzde rastlanabilecek bu vicdan hürriyetini tebaasına tanımıştı. Anadolu'nun bu özelliğinde, şüphesiz *Mevlana* ve *Yunus Emre* gibi büyük düşünürlerin yaydıkları geniş bir din ve insanlık anlayışının etkisi olmuştur¹⁷⁵. Osmanlıların Selçuk geleneklerini sürdürerek sağladıkları bu dinsel hoşgörü, çağının çerçevesinde, bir ihtilal niteliği taşımaktaydı. Devletin bozulduğu döneme kadar aynı tutum devam etmişti; 16. yüzyılın ortalarındaki bazı ayrılıkçı fermanlardan sonra ancak 17. yüzyılda Hıristiyanlara kötü muamele edilmesinin bazı örneklerine rastlanmıştır¹⁷⁶.

Dinsel hoşgörünün öteki nedeni, Hıristiyanların verdikleri özel verginin (cizye) mali kaynakların içinde çok önemli yer tutmasıdır. Devletin milyonlarca tebaası, "*askere gitmemek*" ve "*korunmak*" karşılığında bunu ödemektedir. Dolayısıyla, vergi toplamını azaltmamak için, Osmanlı Devleti Hıristiyan tebaasını kitle halinde din değiştirmeye asla zorlamamıştır.

Sonuç olarak, merkeziyetçilikten bir çeşit uzaklaşma niteliğindeki dinsel çeşitlilik ve hoşgörü, gene garip bir çelişmeyle, kitlelerin devlete bağlanmalarını, baş kaldırmamalarını, merkez otoritesini kabullenmelerini sağlamıştır.

¹⁷⁴ İsmail Cem,a.g.e.(...*Geri Kalmışlığın Tarihi*) ,s.103'den Ö.L.Barkan,*Osmanlı İmparatorluğu'nda Çiftçi Sınıflarının Hukuki Statüsü*,Ülkü Dergisi,sayı 49, s.37-41.

¹⁷⁵ Yunus Emre şöyle diyor: "*Dervişlik baştadır, taçta değildir,hurkada değildir, saçta değildir; Allah'ı ararsan kalbinde ara: Kudüs'te, Mekke'de, Hac'da değildir.*"

Mevlana'nın , kardeşliğin belirtisi olarak aynı kasidenin dört mısrasından, her birini ayrı dilde yazdığı bilinmektedir:*Acemce,Arapça, Türkçe, Rumca.*(İsmail Cem,a.g.e.“...*Geri Kalmışlığın Tarihi*”,s.106)

¹⁷⁶ İsmail Cem,a.g.e.(...*Geri Kalmışlığın Tarihi*) ,s.106'dan E.Z.Karal,*Osmanlı Tarihi (Islahat Fermanı)*, s.9.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ' NDE YÖNETİM

3.1. GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri'nin siyasi sistemini incelemeye başlamadan önce, sistemi biçimlendiren ülkenin tarihi ile sosyal ve kültürel yapısının, nitelik yönünden büyük ölçüde coğrafi öğelerin etkisi altında kaldığını belirtmek gerekir. Batı kıyılarında *Atlantik*, doğu kıyılarında *Pasifik Okyanusları*; on üç koloninin devlet biçiminde örgütlenmesinden itibaren, teknik olanaklar nedeniyle Avrupalıların müdahalelerine engel olabildiği için deniz ve coğrafi durum Amerikalıların kendilerine özgü bir ulusal bilince, yavaş yavaş sahip olabilmelerine olanak vermiştir. Atlantik sayesinde, kuruluşun son zamanın büyük güçlerine karşı kendilerini güvenlik içinde hissettikleri bir gerçek olsa da; coğrafi etkenlerin sosyal ve siyasi davranışı tayin etme yerine, kolaylaştırma veya sınırlandırma şeklinde pasif bir rol aldıklarını da belirtmeliyiz¹⁷⁷

Kuzey Amerika kıtasının ortasında bulunan ABD birbirine bitişik 50 eyaletten oluşmaktadır. Atlas Okyanusuna ve Büyük Okyanusa bağlı kıyı şeridinde sahiptir. Sadece iki ülkeyle komşudur; güneyde *Meksika* ile kuzeyde *Kanada*. Dünyanın en zengin ülkesi olan Amerika İkinci Dünya Savaşından sonra dünya üzerindeki etkisini daha da artırmıştır. Bitişik 48 eyalet, Kuzey Amerika'nın üçte birini kaplar. Birliğe en son katılan *Alaska*, Kanada'nın kuzeybatısında, *Hawaii* ise Büyük Okyanusun ortasındadır. ABD çok zengin bir devlet olmasına rağmen nüfus yoğunluğu, sağlık hizmetleri ve kişi başına düşen milli gelir eşit dağıtılabilmiş değildir.¹⁷⁸

Bu coğrafi alan üzerine yaşayan nüfusun kendine özgü bir niteliği vardır. Bu nitelik, nüfusun etnik ve ırki çeşitliliği olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Amerikan ulusu, "azınlıkların veya ulusların ulusu" görüntüsüne sahiptir.¹⁷⁹ Nüfusun etnik ve ırki çeşitlilik, yüksek evlenme ve doğum gibi nitelikleri yanında

¹⁷⁷Esat Çam, *Devlet Sistemleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No.381, Güryay Matbası, İSTANBUL:1976, s.83.

¹⁷⁸ <http://www.amerikadayim.com-amerikahakkında.html>. (07.12.2003).

¹⁷⁹ Esat Çam, a.g.e.(*Devlet Sistemleri*), s.84.

dini yönden de çok çeşitli bir görüntüye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Çoğunluğun *Protestan* olduğu toplumda ikinci sırayı *Katolikler* işgal etmektedir. *Ortodoks*, *Musevi*, *Budist ve Müslümanlar* da mevcuttur. Nüfusun bu heterojen niteliğine karşın, Amerikan siyasi yaşamında *ideolojik bir birliğin* varlığı gözlenmektedir.¹⁸⁰

İdeolojik birlik, farklı etnik ve ırki grupların yaratmış olduğu ortak “*Yeni Amerikalı*” tipinin eseridir. İdeolojik birlik ortamı içinde Amerikan halkı, hükümet ile ilişkilerinde, doktrini son derece *pragmatizm* (yararcılık, faydacılık) ile yumuşatma yolunu seçerek bu yönde yeteneğini geliştirmiştir.¹⁸¹ Federal yönetim; *iktidar*, *ulusal yönetim* ve *50 eyaletin yönetimleri* arasında paylaştırılır. Ülkede iki siyasal parti egemendir. 18 yaşını dolduran her seçmen *Demokrat Parti* yada *Cumhuriyetçi Parti* arasında tercihlerini kullanırlar. ABD, 1775-1783 yılları arasında İngiltere'ye karşı verdikleri Bağımsızlık Savaşları sonucunda 13 eyaletle özgürlüklerini kazanmışlardır. Daha sonra tüm Amerikalılar yıllarca sürececek bir özverili çalışma sergilemiş ve Dünyanın en büyük ekonomisi halini almışlardır. Coğrafi etken olarak alanın büyüklüğü, aynı zamanda tek bir kütle teşkil ederek devamlılık niteliğini de taşıması, Amerikalılar üzerinde serbest ticaret, seyyaliyet ve irtibat yönlerinden etkili olmuştur.¹⁸²

Ekonomisi ülkenin genel bölümünde; hayvancılığa, tarıma, keresteciliğe, metal madenciliğine, enerji kaynaklarına, gemiciliğe, imalat sanayisine ve çarpıcı eğlence hayatına dayanır. Tüm gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ABD’de nüfusun büyük bölümü hizmet sektöründe çalışır ve gayri safi milli hasılanın büyük bölümünü üretirler. Ayrıca turizm sektörü de çok gelişmiştir.¹⁸³ ABD’lilerin büyük çoğunluğu dinsel veya ekonomik özgürlük için buraya göç etmiş göçmenlerden oluşmaktadır. Göçmenlerin çoğunluğu ilk zamanlar *İngiltere*, *İrlanda*, *Fransa* ve *Almanya* kökenli iken şimdilerde bütün dünyadan göç almış durumdadır. Hatta nüfusun %22’si İspanyol kökenli olduğu için ikinci dil neredeyse İspanyolca’dır.

¹⁸⁰ Esat Çam, a.g.e.(*Devlet Sistemleri*), s.85’ten Brown and Wahike, “*The American Political System*”, Dorsey Pres, Illinois:1967, s.139.

¹⁸¹ Esat Çam, a.g.e.(*Devlet Sistemleri*), s.85’ten John Kenneth Galbraith, “*American Capitalism*”, Sentry Ed., Boston:1956, s.135.

¹⁸² Esat Çam, a.g.e.(*Devlet Sistemleri*), s.83 .

¹⁸³ <http://www.amerikadayim.com-amerikahakkinda.html>. (07.12.2003)

Amerika Birleşik Devletleri'nde her türlü gücün kullanımını anayasayla sınırlandırarak dengeleyen *anayasacılık*, kamusal görevlerin federal hükümet ile eyaletler arasında paylaşılmasını öngören *federalizm*, başkanlık dizgesi ile yürütme birimlerinin baş yöneticileriyle önemli üst düzey yöneticilerinin siyasal atamanın konusu olması siyasal dizgenin yönetim düzenini belirleyen özelliklerinden ilk anda akla gelenlerdir. Bu iç içe idareler en iyi ABD'nin geçirdiği evrim tetkik edildiği zaman anlaşılır, federal sistemin bu evrimin sadece son safhasını oluşturduğu görülür.¹⁸⁴

ABD'nin 250 milyona yaklaşan nüfusunun kökeni neredeyse 150 ülkeye dayanmaktadır. Bu demokrasininin temeli, 13 koloni döneminde atıldı. Koloniler, kendi kendilerini yönetiyordu. Bugün de Amerika'da eyaletlerde yasaların farklı uygulanmasının kökeninde bu yatar. Eyaletler henüz koloniyken de aralarında farkları vardı. Kolonilerin kuruluşundan bu yana Amerika'da halkların farklı düşünme, farklı uygulama ve farklı davranma özgürlüğü olmuştur. Topluca yaşayan bir grup insana, örneğin eyaletlere, "*farklı olma*" hakkı tanınmıştır.¹⁸⁵

İlk koloni 1607'de kurulmuştur. Sonuncusu ise 1732'de. Aradaki bu sürede koloniler, İngiliz baskısı ve yönetiminden uzak, kendi başlarının çaresine bakarak özerk yönetimi öğrendiler. Bağımsızlık kazanıldıktan sonra, kolonilerin İngiliz yönetiminden hukuki bakımdan da kurtulmuş oldular. Eyalet adını alan kuzey kolonileri, bağımsızlıktan sonra kölelik yasadışı ilan edildi. 1787 Anayasası'nda vatandaşların eşitliği vurgulanır. Ne var ki güney eyaletleri, kölelikten yanaydı. Bu görüş ayrılıkları giderilemeyerek 70 yıl kadar sonra İç Savaş'la sonuçlanmıştır.

Bağımsızlıktan sonraki ilk 50 yıl, ülkeye göç azalmış Amerika böylece bağımsızlık sonrasında hukuki ve yönetsel istikrar kazanma fırsatı bulmuştur. Bu dönem, ABD tarihinin de yazılmaya başlandığı dönemdir. Yine tam bu dönemde, Amerikan basın yayını tam anlamıyla şaha kalkmış her yerde okullar açılmaya başlamıştır. 1790 - 1840 arasında erkeklerde okuma yazma oranı yüzde 90'a, kadınlarda yüzde 80'e yaklaşmıştır. Fakat güney eyaletlerinde bu oranlar daima daha

¹⁸⁴Tamer Özel, *Amerika Birleşik Devletleri: Madalyonun Öbür Yüzü*, İnkılap Kitabevi, İSTANBUL: 1992, s.33.

¹⁸⁵Edip E. Öymen'in Amerikan Tarih Kurumu Başkanı *Prof. Joyce Appleby* ile yapmış olduğu söyleşiden, "*Tarihini Yazan Halk Uluslaşır*", s.1, (<http://www.milliyet.com.tr/1998/03/27/entel.html> -01.12.2003).

az kalmıştır. Bu dönemde büyük bayındırlık girişimleri de yapılmıştır. Demiryolları, önemli kentleri birbirine bağlamaya başlamış kentler arasında posta telgraf haberleşme sağlanmıştır.¹⁸⁶

1848'den itibaren İrlanda'dan çok büyük bir göç dalgası başlamıştır. Daha sonraları Avrupa'dan 1870'lerden Birinci Dünya Savaşı'na kadar 30 milyon kadar kişi göç etmiştir. Yahudi ve Ortodoks göçmenlerle, Protestan Amerikalılar arasında yeni gerilimler baş göstermiş, fakat onlar da kendilerinden öncekiler gibi potada erimişlerdir. ABD, bütün dinsel, etnik, sosyal, kültürel, tarihsel, ırksal farklılıkları alıp öğütmekte ve sonunda, eğitim sisteminin de yardımıyla ortaya bir “*Amerikalı kimliği*” çıkmaktaydı. Bu süreç halen devam etmektedir.

19. yüzyıl boyunca hükümet, yönetimi eyaletlere bırakmıştı. O kadar ki, İç Savaş sırasında *Başkan Lincoln*, yönetecek ordusu olmadığını söylüyordu. Çünkü, savaşacak askeri, eyaletler kendileri sağlıyordu. Federal yönetim, ademi merkeziyete bu kadar önem verdiğinden eğitimi ülke çapında yönlendirmek için İkinci Dünya Savaşı ertesine kadar bir eğitim bakanlığı hiç olmamıştır. Bakanlık şimdi de eğitime doğrudan karışmamaktadır.

Amerikan halkının geçmişi farklı uluslara, kültür, ırk ve etnik kökene dayanmasına rağmen halk, kendi kimliğini bulmuş ve bu başarısının tarihini yazıp uluslaşmıştır. Bunda, yüksek öğretimin yaygınlaşması çok önemli bir faktör olmuştur. Hele, İkinci Dünya Savaşı'na katılan Amerikan askerlerinin çocuklarının yüksek öğrenime daha kolay girmesi sağlanınca, pek çok ikinci üçüncü kuşak göçmen çocuğu 1950 – 60'larda yüksek öğrenim görebilmiş ve bu arada Amerikan tarihini öğrenmiştir. Amerikalılık hissi yüksek öğrenimle pekiştirilmiştir.¹⁸⁷

3.2. TARİHÇE

Avrupa'dan Kuzey Amerika'ya 1600'lerin ilk yıllarında büyük bir göç dalgası başladı. Üç yüzyıldan fazla süren bu akım, birkaç yüz dolayında İngiliz kolonici ile başladı ve yeni katılımlar sonucu milyonları aşan bir sele dönüştü. Güçlü ve çeşitli nedenlerle göç eden bu insanlar, kıtanın kuzey kesiminde yeni bir

¹⁸⁶ Edip E. Öymen, a.g.e. (*Prof. Joyce Appleby ile söyleşi...*), s.3.

¹⁸⁷ Edip E. Öymen, a.g.e. (*Prof. Joyce Appleby ile söyleşi...*), s.4.

uygarlık kurdular.¹⁸⁸ Avrupalı göçmenlerin çoğu, siyasal baskılardan kaçmak, dinsel inançlarını özgürce yerine getirebilmek, maceraya atılmak yada ülkelerinde kendilerine tanınmayan fırsatlardan yararlanabilmek için vatanlarından ayrıldılar. Ancak, bu göçün başlıca nedeni siyasi yaklaşımlardı. İngiltere’de I.Charles’ın keyfi yönetimi, 1630’larda Yeni Dünya’ya göçü hızlandırdı. 1680’den sonra İngiltere başlıca göçmen kaynağı olmaktan çıktı. Savaştan kaçmakta olan binlerce göçmen Avrupa kıtası’ndan uzaklaştı. Pek çoğu, hükümet baskılarından ve mülk sahiplerinin toprakları başında bulunmayışından kaynaklanan yoksulluktan kurtulmak için evlerini terk ettiler. 1690 yılında Amerika’nın nüfusu çeyrek milyona yükselmişti. Ondan sonra da, her yirmi beş yılda bir kat artarak 1775’te 2,5 milyona erişti.¹⁸⁹

Devrim’in sona ermesiyle, Birleşik Devletler, çözüme kavuşturulmamış Batı sorununu; yani, toprak, kürk ticareti, Kızılderililer, yerleşim ve yerel hükümet konularında karmaşalıklarla dolu olan genişleme sorununu yeniden ele almak zorunda kaldı. Ülkede o güne kadar keşfedilmiş olan en zengin toprakların çekiciliği karşısında öncüler (*Pioneers*) Appalachian Dağları’nı aşip onların ötesine yayıldılar. 1775’e gelindiğinde, su yolları boyunca çok uzaklara serpiştirilmiş yerleşim birimlerinde on binlerce insan yaşıyordu.¹⁹⁰

Amerikan eğitim ve kültürünün koloniler döneminde atılmış olan temelleri de, gelecek açısından aynı derecede önem taşımaktadır. Yüzyılın sonlarına doğru, Virginia’da *William and Mary Üniversitesi* kuruldu. Birkaç yıl sonra da, ileride *Yale*

¹⁸⁸ [http:// www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihinin Ana Hatları](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihinin_Ana_Hatları),Bölüm I“*Amerika’nın İlk Yılları*”,12.11.2003, s.6.

¹⁸⁹ [http:// www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihinin Ana Hatları](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihinin_Ana_Hatları), Bölüm II“*Koloni Dönemi*”, 12.11.2003, s.1.

¹⁹⁰ Savaştan önce, bazı koloniler, Appalachian Dağları ötesindeki topraklar üzerinde yaygın ve çok kez birbiriyle örtüşen hak iddialarında bulunmuşlardı. Benzeri haklara sahip olmayanlar, bu zengin toprak ödülünün paylaşım biçimini haksız buluyorlardı. Anılan gurup adına konuşan *Maryland*, batıdaki toprakların ortak mülkiyet altında sayılmasını ve Kongre tarafından parsellenip özgür ve bağımsız eyaletler arasında paylaşılmasını öngören bir karar taslağı sundu. 1784’te, en geniş arazi sahibi olan *Virginia*, Ohio Nehri’nin kuzeyindeki tüm topraklarını terk etti. Diğer eyaletler de haklarından vazgeçtiler ve Kongre’nin, Ohio Nehri’nin kuzeyinde ve Allegheny Dağları’nın batısında kalan tüm toprakların mülkiyetine sahip olacağı anlaşıldı. *Bu milyonlarca hektarlık ortak toprağın mülkiyeti, ulusallığın ve birliğin o güne kadar görülen en somut kanıtı oldu ve ulusal egemenlik görüşüne de bir tür temel sağladı.* Bu topraklardan *en az üç ve en çok beş eyalet* yaratılacak ve bunlardan nüfusu 60.000 kişiye erişenler, “*özgün eyaletlere her açıdan eşit olarak*” Birlik’e kabul edilecekti. Kararname ile, vatandaşlık hakları ve özgürlükleri güvence altına alınıyor, eğitim teşvik ediliyor ve “*anılan topraklarda ne kölelik ne de isteğe aykırı sözleşmeli hizmetkarlık olacağı*” güvencesi veriliyordu.

([http:// www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihinin Ana Hatları](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihinin_Ana_Hatları),Bölüm IV “*Ulusal Bir Hükümetin Kuruluşu*”, s.3)

Üniversitesi olacak olan, *Connecticut Yüksek Okulu* faaliyete geçti. Hükümet tarafından varlığı sürdürülen bir okul sisteminin giderek yayılması ise bunlardan daha önemliydi. Kutsal Yazıların öğrenilmesinin Püritenler tarafından ön planda tutulması, okur-yazar olmaya verilen önemi vurguluyordu.¹⁹¹

Kolonilerdeki gelişmenin her aşamasında, İngiltere Hükümetinin denetleme etkisi bulunmayışı çarpıcı bir özellik oluşturmuştur. Georgia dışındaki tüm koloniler, ya hisseli şirketler ya da Saray tarafından verilen imtiyazlara dayalı feodal mülk sahiplikleri olarak ortaya çıkmıştır. Böylece, dış kaynaklı mutlak yönetim, şu ya da bu şekilde ortadan kalkmıştır. İngilizlerin siyasal özgürlük yolundaki uzun süreli mücadele geleneklerinin mirasçısı olan koloniciler, özgürlük kavramlarını Virginia'nın ilk imtiyaz belgesine işlediler. O günden başlayarak, kolonicilerin kendi hükümetlerinde söz sahibi olmaları genellikle benimsendi.¹⁹²

Fransız ve Kızılderili savaşından sonra İngiltere yeni bir imparatorluk düzenine gereksinim duyuyordu; ancak Amerika'daki durum, değişime elverişli olmaktan çok uzaktı. Yaygın özgürlüklere alışmış bulunan koloniler, Fransız tehlikesi de ortadan kaldırılmış olduğu için, daha az değil daha çok özgürlük istiyorlardı.¹⁹³ İngilizler, yeni bir sistemi uygulamaya başlamak ve denetimi yoğunlaştırmak için, kendi kendini yönetme deneyimine sahip olan ve müdahaleden hoşlanmayan kolonicilerle başa çıkmak zorundaydı. İngilizler ilk olarak ülke içi düzenlemelere giriştiler. Yeni topraklara göç edecek yerleşimcilerin Kızılderililerle bir dizi savaş kışkırtacaklarından korkan İngiltere Hükümeti, bu arazinin kolonicilere daha tedrici bir biçimde açılması gerektiğine inanıyordu. Ayrıca, yeni koloniler kurulmadan önce eskileri üzerindeki saray denetimini güvence altına almanın bir yolu da yayılmanın sınırlanması olacaktı. 1673'te yayınlanan Kraliyet Bildirgesi ile, batıda Florida'nın Alleghenies bölgesi, Mississippi Nehri ve Quebec arasında kalan tüm topraklar Kızılderililerin kullanımına ayrıldı. Saray böylelikle, 13 koloninin Batı'daki topraklar üzerindeki tüm hak iddialarını ortadan kaldırmayı ve batıya yayılmayı önlemeye teşebbüs ediyordu. Her ne kadar hiçbir zaman etkin bir biçimde uygulanamamış ise de, Kolonicilerin gözünde bu önlem, onların Batı'daki toprakları

¹⁹¹ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihinin...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihinin...), a.g.e., Bölüm II, s.5.

¹⁹² [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihinin ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihinin...), a.g.e., Bölüm II, s.7-8.

¹⁹³ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarhi...), a.g.e., Bölüm III, s.1-2.

işgal edip oralarda yerleşmelerini sağlayan en temel haklarının keyfi bir biçimde göz ardı edilmesi anlamına geliyordu.

1764'te İngiltere Parlamentosu, "Majestelerinin hiçbir kolonisinde çıkarılan borç kağıtlarının yasal ödeme belgesi sayılmamasını sağlamak için" *Para Yasası'nı* kabul etti. Koloniler, ticaret açığı veren bir bölge olduğu ve sürekli nakit para sıkıntısı çektiği için, anılan önlem, kolonilerin ekonomisi üzerine ciddi bir yük ekledi. Krallık askerlerine koloniler tarafından yiyecek ve barınak sağlanmasını gerektiren "1765 tarihli *Askeri Konaklama Yasası*" da aynı derecede muhalefet yarattı¹⁹⁴. Yeni koloni sistemini başlatan önlemlerin sonuncusu, en büyük örgütlü direnişe yol açtı. "*Pul Yasası*" olarak bilinen bu önlem gereğince, tüm gazetelere, el ilanlarına, broşürlere, ruhsatlara, kira sözleşmelerine ve diğer yasal belgelere damga pulu yapıştırılacak ve Amerikan gümrük memurları tarafından toplanacak gelir, kolonilerin "*savunulması, korunması ve güvenliğinin sağlanması*" için kullanılacaktı¹⁹⁵. Pul Yasası herhangi bir işle uğraşan herkese eşit yük getiriyordu. Bu nedenle, Kuzey'de ve Güney'de, Doğu'da ve Batı'da, Amerikan halkının en güçlü ve seslerini en çok duyuran guruplarını oluşturan gazetecilerin, avukatların, din adamlarının, tüccarların ve iş adamlarının öfkesine yol açtı. 1765 yazında anavatanla yapılan ticaret büyük bir düşüş gösterdi. Önemli kişiler, "*Sons of Liberty*" (Özgürlük Çocukları) adı verilen ve Pul Vergisini çok kez şiddet kullanarak protesto eden gizli örgütler kurdular. Yasa, Massachusetts'ten South Carolina'ya kadar hükümsüz kılındı; kızgın guruplar gümrük yetkililerini istifaya zorladılar ve nefret uyandıran pulları imha ettiler.

Mayıs ayında, delegelerden *Patrick Henry'nin* harekete geçirdiği *Virginia Temsilciler Meclisi*, temsil olmaksızın vergilendirmenin kolonilerin özgürlükleri karşısında bir tehdit oluşturduğunu ileri süren bir dizi kınama kararı aldı. Temsilciler Meclisi, Virginia'lıların da İngilizlerin yararlandığı haklara sahip olduklarını ve bu nedenle ancak kendi temsilcileri tarafından vergilendirilebileceklerini ilan etti. 8 Haziran'da Massachusetts Meclisi, tüm kolonileri Ekim 1765'te New York'ta toplanacak Pul Yasası Kongresi'ne temsilci göndermeye çağırdı. Kongre'de, Kral'dan ve İngiltere Parlamentosu'ndan

¹⁹⁴ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm III, s.2.

¹⁹⁵ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm III, s.2-3

kurtulma önerileri ele alınacaktı. Dokuz koloniden gelen yirmi yedi temsilcinin katıldığı Kongre, bu fırsattan yararlanarak, parlamentonun Amerika işlerine *karişmasına muhalif* bir koloni kamuoyu oluşturdu. Uzun tartışmalardan sonra Kongre, “*kendi meclisleri dışında hiçbir kuruluşun anayasaya uygun olarak ne vergi koyabildiğini ne de koyabileceğini*” ve Pul Yasası’nda “*kolonicilerin hak ve özgürlüklerini ihlale yönelik açık bir eğilim olduğunu*” ilan eden bir dizi karar aldı.

196

İngiltere memurlarının çoğunluğu, Parlamento’nun bir imparatorluk kuruluşu olduğunu ve bu nedenle anavatandaki gibi koloniler üzerinde de aynı yetkiyi temsil ve icra ettiğini ileri sürüyorlardı. Amerikalı liderler ise, bir “imparatorluk” Parlamentosu’nun var olmadığını iddia ediyorlar ve tek yasal ilişkilerinin Saray’la olduğunu söylüyorlardı. Deniz aşırı kolonilerin kurulmasını kabul eden de onlara birer hükümet veren de Kral’dı. İleri sürdüklerine göre Kral, eşit biçimde hem İngiltere’nin hem de kolonilerin kralıydı; fakat, nasıl koloniler İngiltere’de geçerli yasalar yapamıyorlarsa, İngiltere Parlamentosu’nun da kolonilerle ilgili yasa yapma hakkı olmadığını ısrarla belirtiyorlardı. İngiltere Parlamentosu kolonilerin iddialarını kabul etmek niyetinde değildi. Buna karşın, Amerikan boykotundan etkilenen İngiliz tüccarları, bir iptal hareketini desteklemeye başladılar ve Parlamento 1766’da pes ederek Pul Yasası’nı yürürlükten kaldırdı ve Şeker Yasası’nda değişiklik yaptı; fakat, koloniler üzerinde bir merkezi güç bulunması yanlıları yatıştırmak için bir Açıklayıcı Yasa kabul etti. Bu yasa ile Parlamento’ya kolonileri “*her konuda*” bağlayıcı yasalar çıkarma yetkisi veriliyordu¹⁹⁷. Parlamento, kolonicilerin “*Zorlama Yasaları* yada *Çekilmez Yasalar*” diye adlandırdıkları yeni yasalar çıkararak bu gelişmelere karşılık verdi. Çıkarılan yasalarla, yerel makamların yetkisi sınırlanıyor ve valinin izni olmaksızın yapılan kent meclisi toplantılarının hemen hepsi yasaklanıyordu. Virginia Temsilciler Meclisi’nin önerisi üzerine kolonilerin temsilcileri, “*Kolonilerin üzücü durumuna ilişkin danışmalarda bulunmak için*” 5 Şubat 1774’te Philadelphia’da toplandılar. İhtiyatlı bir temel ilkeler konuşmasının ardından, *Zorlama Yasaları’na uyma zorunluluğu olmadığı yolundaki “kararlılık”* belirtildi ve bir dizi karar alındı. Bunlar arasında, kolonicilerin “*yaşama, özgürlük ve*

¹⁹⁶ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm III , s.3.

¹⁹⁷ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm III, s.4.

mülkiyet” hakları ile bölgesel meclislerin “tüm vergilendirme ve iç siyaset konularını” karara bağlama haklarına ilişkin olanlar da vardı. ¹⁹⁸

Haklarının İngilizler tarafında ihlal edilmesine karşı çıkan pek çok Amerikalı ise, yine de, çözüme erişmek için görüşmeler yapılmasının ve uzlaşma aranmasının en uygun yol olduğunu düşünüyorlardı¹⁹⁹. 1770’e gelindiğinde Kuzey Amerika kolonileri, hem ekonomik hem de siyasal açıdan I. James döneminden beri (1603-1625) İngiltere politikasına egemen olmuş bulunan ve giderek yükselen özyönetim akımının bir parçası konumuna gelmeye hazırlardı. İngiltere ile aralarında vergileme konusunda ve diğer başka alanlarda anlaşmazlıklar çıktı; Amerikalılar İngiliz vergilerinde ve yasal düzenlemelerinde özyönetim taleplerini karşılayacak biçimde değişiklik yapılacağını umuyorlardı. İngiliz hükümetiyle olan sürtüşmelerin onlarla genel savaşa ve kolonilerin bağımsızlığına yol açacağını pek az kişi düşünüyordu.

General Thomas Gage, siyasal faaliyetlerin hemen hemen tümüyle ticaretin yerini aldığı *Boston* kentindeki garnizona kumanda ediyordu. Gage’in kolonilerdeki temel görevi Zorlama Yasaları’nı uygulamak olmuştur. Massachusetts kolonicilerinin, 32 kilometre uzaktaki *Concord* kentinde barut ve askeri gereç topladıkları haberini alan Gage, bunlara el koymak amacıyla garnizondan güçlü bir birlik gönderdi. İngiliz askerleri bütün gece yol aldıktan sonra, 19 Nisan 1775 günü Lexington köyüne ulaştıklarında, onları “*Minuteman*” (*Dakikalıklar*)²⁰⁰ diye bilinen 70 silahlı kolonici karşıladı. Minuteman grubunun amacı sessiz bir protesto olduğu halde; İngilizlerin ateş açıp, ardından da süngü hücumu ile sekiz kişiyi öldürüp, on kişiyi yaralamaları her şeyi değiştirdi. Ardından İngilizler *Concord*’a doğru ilerlediler. Amerikalılar cephanenin büyük kısmını kaçırmışlardı; kalanları da İngilizler imha ettiler. Bu sırada, kırsal bölgedeki Amerikan birlikleri toplandılar ve *Concord*’da İngilizlere saldırdılar ve *Boston*’a kadarki uzun bir çekilişe başlamış olan İngilizlere kayıplar verdirttiler. *Boston*’a vardıklarında İngilizlerin 250’den fazla ölü ve yaralıya karşılık, Amerikalıların kaybı 93 idi. 1774’te İngiltere’den Amerika’ya gelmiş olan siyasal kuramcı ve yazar Thomas Paine, Ocak 1776’da “*Sağduyu*” adlı 50 sayfalık bir broşür yayımladı. Üç ay içinde broşürden 100.000 adet satıldı. Paine, soydan

¹⁹⁸ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm III, s.6.

¹⁹⁹ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm III, s.7.

²⁰⁰ Bir dakika içinde savaşa hazır hale geldikleri söylendiği için “*Minuteman*” (*Dakikalıklar*) diye adlandırılıyorlardı.

geçen krallık anlayışına saldırıyor ve bir tek dürüst adamın bile toplum için “gelmiş geçmiş tüm taçlı zorbalardan” daha değerli olduğunu belirtiyordu. Ona göre seçenekler, ya zorba bir krala ve yıpranmış hükümete sürekli boyun eğmek ya da kendine kendisine yeterli ve bağımsız bir cumhuriyet olarak mutlu yaşamaktı. Tüm kolonilerde dağıtılan Sağduyu, ayrılma isteğinin somutlaşmasında yardımcı oldu²⁰¹. Geriye, resmi bir açıklama yapmak için her koloniden onay alınması işi kalmıştı. İkinci Kıtasal Kongre toplandıktan tam bir yıl sonra, 10 Mayıs 1776’da, ayrılmak için çağrıda bulunan bir karar kabul edildi. Sadece resmi bir açıklamaya gerek kalmıştı. Virginialı Richard Henry Lee, “*Birleşik Kolonilerin, özgür ve bağımsız devletler olduklarını ve olma hakları bulunduğunu*” ilan eden bir karar taslağı sundu. Bunun hemen ardından, resmi bir bildiri hazırlamak için, Virginialı Thomas Jefferson’un başkanlığında beş kişilik bir komite görevlendirildi. Büyük ölçüde Jefferson’un yapıtı olan ve 4 Temmuz 1776’da kabul edilen *Bağımsızlık Bildirisi*, yeni bir ulusun doğumunu açıklamakla kalmıyor, tüm dünyada etkin bir güç oluşturacak olan bir *insan özgürlüğü felsefesini* de yaratıyordu. Bildiri, Fransız ve İngiliz Aydınlanması’na ilişkin siyasal felsefeye dayanmakla birlikte, özellikle bir yapıtın etkisi göze çarpmaktadır; *John Locke’un “Hükümete İlişkin İkinci İnceleme”* isimli eseri. Bildiri’nin iyi bilinen giriş bölümü, Locke’nin hükümete ilişkin “*toplumsal-sözleşme kuramını*” yansıtmaktadır²⁰². Fransa’da Amerikalıların davasına ilişkin derin duygular besleniyordu; Fransa aydın çevreleri de feodaliteye ve ayrıcalıklara karşı ayaklanmış durumdaydı. Saray ise, ideolojik olmaktan daha çok jeopolitik nedenlerle, kolonicilere yardım ediyordu. Fransa Hükümeti, 1763 yenilgisinden beri İngiltere’ye karşı misillemede bulunma peşindeydi. *Benjamin Franklin*, Amerikalıların davasına destek sağlamak için, 1776’da Paris’e gönderildi. Akıllı, kurnaz ve aydın kişiliği sayesinde, kısa zamanda varlığını Paris’te hissettirdi ve Fransızların yardımını sağlama konusunda etkin bir rol oynadı.²⁰³ Fransa, 1776’da Amerika’ya 14 gemi dolusu savaş malzemesi göndererek kolonilere yardıma

²⁰¹ [http:// www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm III, s.9.

²⁰² Locke, İngilizlerin geleneksel haklarına ilişkin kavramları ele alıp onları insanların doğal hakları olarak evrenselleştirmiştir. Bildiride Locke’nin hükümete ilişkin *toplumsal-sözleşme kuramı* yansıtılmaktadır. Jefferson, bildiride, *Locke’nin ilkeleri ile kolonilerdeki durum arasında doğrudan bağlantı kurmuştur*. Amerikan bağımsızlığı için savaşmak, “bir kralın hükümeti yerine halkın onayı ile kurulmuş bir hükümet için savaşmaktır” Ancak halkın hükümeti ona özgürlük ve mutluluğu verebilirdi. Bu yüzden, *Amerikan bağımsızlığı için savaşan, aslında kendi doğal hakları için savaşmış oluyordu*. (*Amerikan Tarihi ...*, a.g.e., Bölüm III, s.10)

²⁰³ [http:// www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm III, s.11.

başladı. Gerçekten de, Amerikan ordularının kullandığı barutun çoğu Fransa'dan geliyordu. 6 Şubat 1778'de Amerika ile Fransa bir Dostluk ve Ticaret Andlaşması imzaladılar. Böylece, Fransa Amerika'yı tanıyor ve ticari ödünler veriyordu. Bu, A.B.D.'nin 1949'a kadar imzalayacağı tek ikili savunma andlaşması olmuştur²⁰⁴.

Eylül'de imzalanan *Paris Antlaşması* olarak bilinen barış antlaşmasıyla 13 eski koloninin bağımsızlığı, özgürlüğü ve egemenliği tanınıyor ve İngiltere, *Mississippi Nehri'nin batısında kalan, kuzeyde Kanada'ya ve güneyde de, İspanya'ya iade edilmiş bulunan, Florida'ya kadar uzanan toprakları* bağışlıyordu. (Şekil III-4) Yedi yıldan fazla bir süre önce Richard Henry Lee'nin söz ettiği yavru koloniler sonuçta “özgür ve bağımsız devletler” olmuşlardı. Geriye bir ulus oluşturmak kalıyordu.²⁰⁵

3.2.1. Eyalet Anayasaları

Devrimin başarısı Amerikalılara, ideallerini Bağımsızlık Bildirisi'nde açıklanan yasal biçimde belirleme ve bazı yakınmalarını eyalet anayasaları aracılığıyla giderme fırsatı verdi. Daha 10 Mayıs 1776'da Kongre bir karar aldı ve kolonilere, “*seçmenlerinin mutluluk ve güvenliğini en iyi şekilde sağlayacak*” yeni hükümetler kurmalarını önerdi. Bazıları bunu zaten yapmışlardı ve bunun sonucu olarak, Bağımsızlık Bildirisi yayımlandıktan bir yıl sonra, üçü hariç tüm koloniler anayasalarını kabul etmişlerdi²⁰⁶. Yeni anayasalarda demokratik kavramların etkisi görüldü. Tümü sağlam koloni deneyimi ve İngiliz uygulamaları temeline dayandırıldığı için, hiçbiri geçmişten büyük bir kopma yaratmadı. Yine de her biri, Aydınlanmacı filozofların övgüyle karşıladıkları cumhuriyetçilik ruhu çerçevesinde hazırlanmıştı. Eyalet anayasalarında, günümüz standardlarına oranla, bazı çok çarpıcı sınırlamalar vardı. İnsanların doğal haklarını güvence altına almak için yaratılan anayasalar, en temel doğal hak olan eşitlik hakkını güvence altına almıyordu. Pennsylvania'nın güneyinde kalan koloniler, köle nüfuslarını en temel insan haklarının dışında bıraktılar. Kadınların siyasal hakları yoktu. Hiçbir eyalette erkeklere sınırsız oy kullanma izni tanınmadı, tüm vergi mükelleflerine seçme izni

²⁰⁴ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm III, s.12.

²⁰⁵ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm III, s.13.

²⁰⁶ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihinin Ana Hatları](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihinin_Ana_Hatları), Bölüm IV“Ulusal Bir Hükümetin Kuruluşu”, 12.11.2003, s.1.

verilen Pennsylvania gibi, Delaware, North Carolina, Georgia'da da seçilenlerin belirli ölçüde emlak sahibi olmaları gerekiyordu.²⁰⁷

3.2.2. Konfederasyon Maddeleri

İngiltere ile çatışma nedeniyle kolonilerin tutumlarında büyük değişiklikler oluştu. Özerkliklerinin en ufak bir parçasından bile vazgeçmeyi reddeden ve bunu kendilerinin seçtikleri kuruluşlara da bırakmak istemeyen yerel meclisler, 1754'te Albany Birlik Planı'nı geri çevirmişlerdi. Buna karşın, Devrim sırasında yapılan karşılıklı yardımlar etkili olmuş ve bireysel yetkiden vazgeçmek konusundaki korkular büyük ölçüde azalmıştı. *John Dickinson* 1776'da "*Konfederasyon ve Sürekli Birlik Maddeleri*"ni hazırladı. Anılan belge Kıtasal Kongre'de 1777'de kabul edildi ve tüm eyaletler tarafından onaylanarak 1781'de yürürlüğe girdi. Maddelerin getirdiği hükümet çatısında pek çok zaaf vardı. Ulusal hükümetin gerektiğinde gümrük tarifeleri koymak, ticareti düzenlemek ve vergi koymak yetkisi yoktu. Uluslararası ilişkilerdeki tek denetleme kurumu değildi; çok sayıda eyalet yabancı ülkelerle kendi başına görüşmeler başlatmıştı. Dokuz eyaletin kendi ordusu ve bir kaçının kendi donanması vardı. Garip türlerde madeni paraların yanı sıra, eyaletlerin ve merkezi devletin çıkardığı şaşırtıcı derecede çok çeşitli kağıt para ortalıkta dolaşıyor ve hepsi de büyük bir hızla değer yitiriyordu.²⁰⁸

Savaşın sonra karşılaşılan ekonomik güçlükler, değişiklik yapılması çağrılarına yol açtı. Savaşın sona ermesi, iki tarafın ordularına da mal sağlamış olan ve İngiliz ticaret sistemine katılmak sayesinde elde ettikleri kazanımları yitiren tüccarlar üzerinde çok olumsuz etkiler yaratmıştı. Eyaletler, gümrük tarifelerinde Amerikan mallarına öncelik tanımakla birlikte söz konusu tarifeler birbirine uymuyordu ve bu nedenle merkezi hükümet tarafından uyumlu bir siyaset güdülmesi yolunda güçlü istekler doğmuştu.²⁰⁹

²⁰⁷ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm IV, s.2.

²⁰⁸ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm IV, s.2.

²⁰⁹ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm IV, s.3.

3.2.3. Kurucu Meclis

İç savaşta (1775-1783) bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra, eyaletler, barış zamanı hükümetlerinin sorunları ile karşılaştılar. Eyaletlerler yasa ve düzeni uygulamak, vergi toplamak, büyük bir kamu borcunu ödemek ve kendi aralarında ticareti düzenlemek zorundaydılar. Aynı zamanda da Kızılderili kabileleri ile başa çıkmaları ve diğer hükümetlerle görüşmelerde bulunmaları gerekiyordu. *George Washington* ve *Alexander Hamilton* gibi ileri gelen devlet adamları yeni bir anayasa uyarınca güçlü bir ulusal hükümetin kurulmasından söz etmeye başladılar²¹⁰. *Hamilton*, Konfederasyon Maddelerini gözden geçirmek üzere 1787'de Philadelphia'da toplanan ulusal bir konvansiyonun oluşmasına önyak oldu. Fakat, konvansiyondaki delegelerin çoğu bunun yerine yeni bir hükümet planının "*Birleşik Devletler Anayasası'nın*" kaleme alınmasına karar verdiler. Anayasa yalnız bir eyaletler birliğini değil bütün yurttaşlar üzerinde doğrudan otoritesi olan bir hükümeti oluşturdu. Anayasa aynı zamanda ulusal hükümetin yetkilerini de açık bir şekilde tanımladı. Buna ek olarak, eyaletlerin ve her bireyin haklarının korunmasını da sağladı. Kurucu meclisin, en son ve en önemli sorunu yeni hükümete tanınacak yetkilerin nasıl uygulanacağı idi. Başlangıçta temsilcilerin çoğu bir tek yol önerdiler: güç kullanılması; ancak, eyaletler üzerinde güç kullanılmasının birliği yok edeceği hemen anlaşıldı. Hükümetin, eyaletlerle değil eyaletlerde yaşayan kişilerle ilgili işlemler yapması ve ülkede yaşamakta olan tüm bireyler için ve onlar hakkında yasa çıkarması kararlaştırıldı. Meclis, Anayasa'nın temel taşı oluşturduğu kısa ancak çok önemli iki bildiri kabul etti.²¹¹

"Kongre'nin, ...bu Anayasa tarafından Birleşik Devletler Hükümeti'ne verilmiş olan ...gücün uygulanması için gerekli ve uygun tüm yasaları ...çıkarma yetkisi bulunacaktır..."

(Madde I, Bölüm 7)

"Bu Anayasa ile onun uygulanması için çıkarılacak Birleşik Devletler yasaları ve Birleşik Devletler'in yetkisi altında yapılmış ya da yapılacak anlaşmalar, ülkenin en yüce yasası olacak; tüm Eyaletlerdeki yargıçlar, Eyalet

²¹⁰ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm IV, s.5.

²¹¹ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm IV, s.7

Anayasaları ya da yasalarında aksine hükümler olsa bile, bu yasaya bağlı kalacaklardır.”

(Madde VI)

*Böylelikle Birleşik Devletler yasaları, kendi ulusal mahkemelerinde kendi yargıçları ve kanun adamları tarafından olduğu kadar, eyalet mahkemelerinde de eyalet yargıçları ve eyalet kanun adamları tarafından uygulanabilir konuma geldi.*²¹²

İlk Kongre Eylül 1789'da New York'ta toplandığı zaman, bireysel hakları güvence altına alacak değişiklikler yapılması, hemen hemen oybirliğiyle istendi. Kongre, bu konuda hemen 12 değişiklik kabul etti; yeterli sayıda eyalet Aralık 1791'e kadar 10 değişikliği onaylayıp bunları Anayasa'nın bir bölümü konumuna getirdi. Anılan değişiklikler topluca "*Temel Haklar Bildirgesi*" olarak bilinmektedir. Getirilen hükümler arasında: "*ibadet, düşündüğünü açıklama ve basın özgürlüğü, barışçı toplantı yapma, değişiklikleri protesto etme onların düzeltilmesini isteme hakkı* (Birinci Değişiklik); *haksız aramalara, tutuklamalara ve mala el konulmasına karşı güvence* (Dördüncü Değişiklik); *tüm ceza davalarında yasal yöntemlerin izlenmesi* (Beşinci Değişiklik); *süratle ve adil yargılanma hakkı* (Altıncı Değişiklik); *acımasız ya da olağan dışı ceza uygulanmasına karşı güvence* (Sekizinci Değişiklik); *bireylerin, Anayasa'da açıkça yazılmamış başka hakları da olduğu* (Dokuzuncu Değişiklik)" bulunmaktadır. İlk on değişiklikten (Temel Haklar Bildirgesi) sonra Anayasa'da 16 değişiklik daha yapıldı. Anılan değişikliklerin bazıları ile federal hükümetin yapısı ve işlevleri düzenlenmişse de, çoğunluğu Temel Haklar Bildirgesi ile yaratılan örneğe uygun olarak bireysel hakları ve özgürlükleri arttırmıştır.²¹³

1787'de kabul edilen ve günümüze kadar yürürlükte kalan *ABD Anayasası pek çok bakımdan yaratıcı bir dehanın eseridir*. Bir ekonomik yasa olarak, Maine'den Georgia'ya ve Atlas Okyanusu'ndan Mississippi Vadisi'ne uzanan tüm ülkenin birleşmiş yada ortak bir Pazar oluşturduğu hükmünü getirmiştir. *Eyaletler arası ticarete hiçbir gümrük resmi ya da vergi uygulanamaz*. Anayasa uyarınca

²¹² [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tariki ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tariki_...), a.g.e., Bölüm IV, s.8

²¹³ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tariki ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tariki_...), a.g.e., Bölüm IV, s.9.

Federal hükümet yabancı ülkelerle yapılan ve eyaletler arasında yürütülen ticareti düzenleyebilir, tekdüze iflas yasaları çıkarabilir, para basabilir ve değerini ayarlayabilir, ağırlık ve uzunluk ölçüsü birimlerine ilişkin standartlar koyabilir, postaneler ve anayollar açabilir ve patentler ve telif haklarını düzenleyen kuralları getirebilir. Yukarıda değinilen son hüküm, “*fikri mülkiyet*”in ilk günlerden başlayarak tanındığını gösteriyordu ve bu konu XX. Yüzyıl sonlarında yapılan ticaret görüşmelerinde büyük bir önem kazanacaktı.²¹⁴

1787 Anayasasını, aslında Konfederasyon devrinde mevcut olmayan dört ana ilke biçimlendirmiş olmaktadır: *federalizm, kuvvetler ayrımı, denetim ve denge, yargı denetimi*.²¹⁵

Federalizmde ana fikir, hükümet iktidarının ulusal merkezi otorite (federal) ile federe devlet adı verilen yöresel alt bölümler arasında bölüştürülmesidir.

Güçler ayrımı ilkesine göre, federal devlet ile federe devletin arasında olduğu gibi ayrıca her birinde yasama, yürütme ve yargı güçlerinin iktidar yönünden ayrılması sağlanmaktadır.

Denetim ve denge ilkesindeki amaç, güçler ayrımı teorik olarak iktidarın tek organda toplanmasını önlediğinden bağımsız olan her bir organın kendi görüşlerine dayanarak aldığı kararlar arasındaki uyumu sağlamaktır.

Anayasa sınırları içinde bulunan bu ilkeler nedeniyledir ki, yasaların anayasaya uygunluğu titiz bir biçimde mahkemelerin alabileceği bozma kararıyla sağlanmaktadır. Bu yoldan A.B.D.’de yürürlükte bulunan yasaların anayasaya aykırı olmaları sağlanmaktadır.²¹⁶

Anayasanın tasarlanması sırasında *altı temel hedef* vardı: “Daha mükemmel bir birleşme sağlamak, Adaleti sağlamak, Yurtta sükuneti sağlamak, Ortak savunmayı

²¹⁴ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Ekonomisinin Ana Hatları](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Ekonomisinin_Ana_Hatları), Bölüm III “Yeni Ulusun Ekonomisi”, 12.11.2003, s.3.

²¹⁵ Esat Çam, a.g.e. (*Devlet Sistemleri*), s.91.

²¹⁶ Esat Çam, a.g.e. (*Devlet Sistemleri*), s.92.

sağlamak, Genel refahı attırmak, Kendi ve gelecek nesillerin hürriyet nimetini sağlamak.”²¹⁷

Ülkenin Kurucu Ataları’ndan biri ve ilk maliye bakanı olan *Alexander Hamilton*, federal hükümetin yeni doğmuş endüstrilere açık destek sağlayarak ve ithalata koruyucu gümrük tarifeleri uygulayarak onları beslemeye yönelik bir ekonomik kalkınma stratejisi uygulanmasını savunuyordu. Ayrıca, kolonilerin Bağımsızlık Savaşı sırasında yüklendikleri kamu borçlarını üstlenmek amacıyla bir ulusal banka yaratılması için de federal hükümeti zorluyordu. Yeni hükümet Hamilton’un belirli önerilerine direndiyse de sonuçta gümrük tarifelerini Amerikan dış politikasının temel bir ögesi yaptı ve bu tutum yaklaşık 20. Yüzyıl ortalarına kadar sürdürüldü.²¹⁸

George Washington 30 Nisan 1789’da oybirliğiyle Başkanlık görevine seçildi. O günden beri her başkan tarafından yapıldığı gibi Washington da başkanlık görevlerini büyük bir bağlılıkla yerine getireceğine ve “*Birleşik Devletler Anayasası’nı gözetmek, korumak ve savunmak için*” elinden gelen her şeyi yapacağına yemin etti. Washington göreve başladığında yeni Anayasa, ne bir geleneğe dayanıyordu ne de örgütlü bir halk desteğine sahipti. Kaldı ki, yeni hükümet kendi çalışma biçimini de geliştirmek zorundaydı. Tahsil edilecek hiçbir vergi yoktu. Yargı organı kuruluncaya kadar yasalar uygulanamayacaktı. Ordu küçüktü. Donanma ortadan kalkmıştı²¹⁹. Kongre, hemen Devlet ve Maliye bakanlıklarını kurarak bunların başına *Thomas Jefferson ile Alexander Hamilton*’u getirdi. Kongre aynı günlerde, bir başkanı ve beş üyesi olan Yüksek Mahkeme’nin yanı sıra, üç gezici bölge mahkemesi ve 13 yerel mahkeme kurarak federal yargı organını da oluşturdu. Bir savaş bakanı ve bir adalet bakanı da atandı. Washington genellikle her konuda görüşüne güvendiği kişilerle danışmada bulunduktan sonra karar vermeyi yeğlediği için, Kongre tarafından yaratılacak bakanlıklardan oluşan bir “*Amerikan Başkanlık Kabinesi*” kuruldu.

Pek çok gereç evlerde yapılmakla birlikte Endüstri Devrimi Amerika’da da başlıyordu. *Massachusetts ve Rhode Island*’da büyük dokuma endüstrisinin

²¹⁷ Tamer Özel, a.g.e.(...*Madalyonun Öbür yüzü*), s.12.

²¹⁸ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm IV, s.12.

²¹⁹ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm IV, s.10.

temelleri atılıyor; *Connecticut*'ta madeni kap kaçak ve saat üretimi başlıyor; *New York*, *New Jersey* ve *Pennsylvania* kağıt, cam ve demir ürettiyordu. Deniz taşımacılığı, Birleşik Devletler açık denizlerde İngiltere'den sonra ikinci sırada olacak kadar gelişmişti. 1790'dan önce bile Amerikan gemileri, kürk satmak için Çin'e kadar gidiyor ve çay, baharat ve ipek getiriyordu. Ülke gelişmesinin bu duyarlı döneminde, Washington'un akılcı liderliği yaşamsal bir önem taşıyordu. Başkan, ulusal hükümeti örgütledi, daha önce İngiltere ve İspanya'nın elinde olan topraklarda yerleşime ilişkin siyaset geliştirdi, kuzeybatı sınır bölgesinde istikrarı sağladı, üç yeni eyaletin kabulünü gerçekleştirdi: 1791'de Vermont, 1792'de Kentucky ve 1796'da Tennessee. Son olarak ta, Veda Konuşması'nda, ulusu "yabancı dünyanın hiçbir kesimi ile kalıcı ittifaklar yapmaması" için uyardı. Bu uyarısı, Amerika'nın dış dünyaya bakışını kuşaklar boyunca etkiledi.²²⁰

1790'larda *Federalistlerle Antifederalistler* arasında gelişen anlaşmazlık, Amerikan tarihi üzerinde büyük etkiler yarattı. *Hamilton*, ticaret ve endüstrinin çıkarları doğrultusunda davranacak *güçlü bir merkezi hükümet* istiyordu. Kamu yaşamına, verimlilik, düzen ve örgütlenme aşkı aşılamıştı. Temsilciler Meclisi'nin kamu borçlanmaları için yeterli destek planı yapılması yolundaki çağrısına yanıt olarak, sadece kamu ekonomisine değil aynı zamanda etkin bir hükümete de ilişkin ilkeleri geliştirdi ve destekledi. *Jefferson*, tarıma dayalı bulunan ve *merkeziyetçi olmayan bir cumhuriyeti* savunuyordu. Güçlü bir merkezi hükümetin dış ilişkilerdeki değerini kabul etmekle birlikte, bu hükümetin diğer alanlarda güçlü olmasını istemiyordu. Daha verimli bir örgütlenme Hamilton'un güçlü emeliydi; buna karşın Jefferson bir konuşması sırasında "ben enerji dolu bir hükümetin dostu olmam" demişti. Hamilton anarşiden korkuyor ve düzeni temel alıyor; Jefferson ise, zorbalıktan korkuyor ve özgürlüğü temel alıyordu²²¹. Birleşik Devletler'in her iki görüşe de gereksinimi vardı. Bu iki kişinin varlığı ülke için iyi bir şans oluşturuyordu ve zamanla ikisinin felsefeleri birleştirilip aralarında uyum sağlanabilirdi. Jefferson dışişleri bakanı olarak göreve başladıktan kısa bir süre sonra aralarında ortaya çıkan bir çatışma, Anayasa'nın yeniden ve köklü bir biçimde yorumlanmasına yol açtı. Hamilton, bir ulusal banka kurulmasına yönelik yasa taslağını sunduğunda Jefferson buna karşı çıktı. Eyaletlerin haklarına inananlar adına

²²⁰ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm IV, s.11

²²¹ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm IV, s.11.

yaptığı konuşmada, federal hükümete ait tüm yetkilerin Anayasa’da teker teker sayıldığını ve kalan tüm yetkilerin eyaletlere ait olduğunu ileri sürdü. Federal hükümetin bir banka kurma yetkisi kesinlikle yoktu. Anayasa, ulusal hükümete vergi koyma ve tahsil etme, borçları ödeme ve borçlanma yetkisi veriyordu. Bir ulusal bankanın, bu işlevlerin etkin biçimde yerine getirilebilmesine somut katkısı olabilirdi. Bu nedenle de Kongre’nin, genel yetkilerine dayanarak, böyle bir bankayı yaratma hakkı vardı. Washington ve Kongre Hamilton’un görüşlerini kabul etti ve federal hükümetin yetkilerinin geniş anlamda yorumlanmasına ilişkin önemli bir örnek oluşturuldu.²²²

Amerika Birleşik Devletleri iki büyük savaş İç Savaş ve Birinci Dünya Savaşı arasında ergenliğe erişti. 50 yıldan kısa bir süre içinde, *kırsal bir cumhuriyetten kentsel bir devlete* dönüştü. Sınır bölgesi yok oldu. Büyük fabrikalar ve çelik fırınları, kıtayı bir uçtan diğer uca bağlayan demiryolları, gelişen kentler ve geniş tarımsal işletmeler ülkeyi doldurdu. Bu ekonomik büyüme ve erdem, onlara ilişkin sorunları da birlikte getirdi. Ülke çapında büyük işletmeler, teker teker yada diğerleriyle birleşerek tüm endüstriye egemen oldular. Çalışma koşulları çok kez kötüydü. Kentler, artan nüfusu uygun biçimde barındıramayacak oranda hızla büyüdü. Savaş gereksinimleri imalatı kamçıladi, bilim ve icatlardaki atılım kadar, demirin, buhar ve elektrik gücünün kullanılmasına dayalı bir ekonomik süreci de hızlandırdı.1860’tan önceki yıllarda 36.000 patent hakkı verilmişti; bunu izleyen 30 yıl içinde bu sayı 440.000’e ve 20. yüzyılın ilk yirmi beş yılında da yaklaşık bir milyona yükseldi.²²³

F.B.Morse, daha 1844 yılında elektrikli telgrafi geliştirdi ve bundan hemen sonra kıtanın birbirinden uzak kesimleri bir direk ve kablo ağıyla bağlandı. 1876’da, *Alexander Graham Bell* telefon aygıtını tanıttı ve yarım yüzyıl içinde devreye giren 16 milyon telefon ülkedeki toplumsal ve ekonomik yaşamı hızlandırdı. 1867’de yazı makinesinin, 1888’de hesap makinesinin ve 1897’de yazar kasanın icadı ile, işletmelerin büyümesi hız kazandı. 1886’da icat edilen linotip dizgi makinesi ile rotatif baskı makinesi ve kağıt katlama makinesi sayesinde bir saatte 240.000 adet

²²² [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm IV, s.12.

²²³ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihinin Ana Hatları](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihinin_Ana_Hatları),Bölüm VII “Büyüme ve Dönüşüm”, 12.11.2003, s.1.

sekiz sayfalık gazete basılabilir oldu. Thomas Edison'un elektrik ampulü giderek milyonlarca evi aydınlatmaya başladı. Konuşan makine ya da gramofon da *Edison* tarafından geliştirilmiş ve *George Eastman* ile birlikte sinema filmini de o bulmuştu. Bunlar ve pek çok diğer bilim ve deha uygulaması, hemen hemen her alanda yeni bir verimlilik düzeyine erişilmesini sağladı. Aynı günlerde, ülkenin temel endüstrisini oluşturan ve yüksek gümrük tarifeleri tarafından himaye edilen demir-çelik endüstrisi de gelişmesini sürdürüyordu. Önceleri Doğu eyaletlerinde yoğunlaşmış olan demir endüstrisi, jeologlar tarafından yeni cevher yatakları bulunduğça batıya doğru yayıldı. Cevher yüzeyde olduğu için işletilmesi çok kolay ve ucuz oluyordu. Kimyasal yabancı maddeler taşımaması sayesinde de, o güne kadar alışılmış olan maliyetin onda biri kadar bir bedel karşılığında yüksek kaliteli çeliğe dönüştürülebiliyordu²²⁴. Yeni icatlar ve sermaye yatırımları yeni endüstriler kurulmasına ve ekonomik büyümeye yol açtı. Ulaştırma geliştikçe sürekli olarak yeni pazarlar açıldı. Buharlı gemiler nehir trafiğinin daha hızlı ve daha ucuz olmasını sağladı; fakat, demiryollarının geliştirilmesi daha da büyük bir etki yarattı ve geniş arazi bölümleri kullanıma açıldı.²²⁵

Endüstride elde edilen çok büyük gelişmelere karşın, tarım ülkedeki temel iş alanı olmayı sürdürdü. İç Savaş sonrasında imalatta görülenle aynı zamanda oluşan tarım devrimiyle el işçiliğinden, makineli çiftçiliğe ve geçime yönelik tarımdan, ticari amaçlı tarıma dönüldü. 1860-1910 yılları arasında, Birleşik Devletlerdeki çiftlik sayısı üç kat artarak 2 milyondan 6 milyona yükseldi ve ekilen toprakların yüzölçümü de 160 milyon hektardan 352 milyon hektara çıkarak iki kattan fazla genişledi. Bu olağanüstü başarıda birkaç öge etkili oldu. Birincisi Batı'ya yayılmaydı. İkincisi, tarımda makine kullanımındı. 1800'lerin çiftçisi, elinde bir orak, günde bir hektarın yüzde yirmisi kadar bir arazideki buğdayı biçebilirdi²²⁶. Kısa bir sürede birbiri ardından yeni tarım makineleri geliştirildi. Bilimin tarıma olan katkısı da makinelerinkinden az değildi. *Tarım ve endüstri kolejleri kurarak*, bunları hem eğitim kurumu olarak, hem de araştırma merkezi olarak kullanmak; tarımsal deneme istasyonlarına yönelik ödenekleri sağlayarak, *tarımsal projeleri desteklemek* gibi akılcı politikalarla bu başarıyı sağlayan federal hükümet, çiftçileri mutlu

²²⁴ [http:// www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm VII, s.2.

²²⁵ [http:// www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm VII, s.4.

²²⁶ [http:// www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm VII, s.6.

edemedi. Çünkü, çiftçilerin verimliliğini arttırmasını sağlayan federal siyaset, sonuçta üretimi aşırı miktarlara erdirtmiş, bunun üzerine fiyatlar düşünce çiftçilerin de hevesleri kırılmıştı.

Birleşik Devletler, 19. yüzyılın son on yılı içinde, etkisinin ve zaman zaman da topraklarının Atlas Okyanusu ile Büyük Okyanus'un uzak noktalarına ve Orta Amerika'ya yayıldığı bir imparatorluğu genişletme dönemi yaşadı; ancak, Birleşik Devletler, Avrupa imparatorluklarına karşı yürüttüğü tarihsel savaşı ve benzersiz demokratik gelişmesi nedeniyle, Avrupalı rakiplerinden daha değişik bir yöntem izledi. 19. yüzyılın sonlarındaki Amerikan yayılcılığının çeşitli nedenleri vardı. Anılan yıllar, uluslararası alanda, Avrupalı güçlerin ve yeni rakipleri *Japonya*'nın yanı sıra Afrika'yı bölüşmek için yarıştıkları ve Asya'da ticari etkilerini arttırma rekabeti içinde oldukları bir imparatorluk çılgınlığını simgeliyordu. Aralarında yönetimin başında bulunan etkili kişilerin de bulunduğu çok sayıda Amerikalı, Birleşik Devletlerin de, kendi çıkarlarını güvence altına almak için, ekonomik etkinlik bölgelerine sahip olması gerektiğini düşünüyorlardı. Ülkenin ekonomik ve siyasal güvenliğinin sağlanmasına temel olarak büyük bir filonun oluşturulması ve deniz aşırı limanlar ağı kurulması çağrısında bulunan güçlü bir donanma lobisi de bu görüşleri destekliyordu²²⁷. Aynı zamanda, *Kuzeyli Demokratların ve reform yanlısı Cumhuriyetçilerin* oluşturduğu imparatorluk karşıtı çeşitli koalisyonların muhalefeti de gücünü ve sürekliliğini koruyordu. Bunun sonucu olarak, bir Amerikan imparatorluğu kurma çabaları bölük pörçük ve kararsız bir biçimde yürüyor ve koloni yönetimleri de çok kez siyasal kontrolü ele geçirmekten çok, ticaretle ve ekonomik sorunlarla ilgileniyorlardı.

Amerika'nın kıtasal sınırları dışındaki ilk atılımı, az sayıda Inuit ve diğer yerli halkın yaşadığı Alaska'yı 1867'de Ruslardan satın almak oldu. Pek çok Amerikalı, Dışişleri Bakanı William Seward'ın bu girişimine ilgisiz kalmış ya da bunu öfkeyle karşılamıştı. Buna karşın, 30 yıl sonra Alaska'nın Klondike Nehri'nde altın keşfedilmesi üzerine binlerce Amerikalı kuzeye taşınmış ve pek çoğu da orada

²²⁷ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm VII, s.10.

kalıcı olarak yerleşmiştir. 1959 yılında Alaska da 49uncu ve Texas'ın ünvanını elinden alarak *en büyük eyalet* olmuştur.²²⁸

1898'de patlayan İspanya-Amerika savaşı kısa sürdü ve kesin sonuç doğurdu. Savaşın sürdüğü dört ay boyunca, Amerikalılar hiçbir önemli yenilgi ile karşılaşmadılar. Filipinler'de üslenmiş olan İspanyol filosunun Amerikan sularına girmesini önlemekle görevli altı gemilik küçük bir filo, başında Tuğamiral George Dewey ile İspanyolları demirlemiş durumda yakalayıp tamamıyla tahrip etti. Barış istemek zorunda kalan İspanya, 10 Aralık 1898'de imzalanan antlaşma uyarınca Küba, bağımsızlığa kavuşuncaya kadar geçici olarak işgal altında kalmak üzere, Amerika'ya devredildi. Portoriko ile Guam savaş tazminatı olarak ve *Filipinler de 20 milyon dolar karşılığında İspanyollar tarafından Amerika'ya terk edildi*²²⁹. Buna karşın, Amerika'nın Büyük Okyanus bölgesindeki varlığı Filipinlerle sınırlı kalmadı. Daha önce misyonerler ve tüccarlar aracılığı ile temasların sürdüğü Hawaii Adaları da; 1893 'te krallık yönetiminin yabancı etkisini sona erdirmeye niyetli olduğunu açıklaması üzerine, Amerikalı iş adamları ile etkili Hawaiiiler'in işbirliği sonucunda, yeni bir hükümet kurarak Amerika'ya katılmak istediklerini açıkladılar. Kongrenin 1893'te onayı ile Birlik Pearl Harbor'da önemli bir donanma üssü kazanmış oldu. *Hawaii, 1959'da Birlik'in 50nci eyaleti oldu.*²³⁰

Birleşik Devletler İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından gelen yıllarda küresel olaylara egemen oldu. Bu büyük çatışmadan zaferle çıkmış ve ülkesi savaşın yıkımına uğramamış bulunan ulus, içte ve dışta görevleri olduğuna emindi. ABD liderleri, büyük bedeller ödeyerek savundukları demokratik yapıyı sürdürmek ve gönencin getirilerinden de en geniş biçimde yararlanmak istiyorlardı. Time dergisi yayımcısı Henry Luce'nin deyimiyle bu "*Amerikan Yüzyılıydı.*" 20 yıl boyunca Amerikalıların çoğunluğu bu kendinden emin yaklaşıma güven duydu.²³¹

²²⁸ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm VII, s.11.

²²⁹ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm VII, s.12.

²³⁰ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihi ...](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihi_...), a.g.e., Bölüm VII, s.13.

²³¹ [http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihinin Ana Hatları](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihinin_Ana_Hatları), Bölüm XI"*Savaş Sonrası Amerikası*", 12.11.2003, s.1.

3.3. ABD'DE YASAMA, YARGI VE YÜRÜTME

Amerika'da yönetim sistemi Amerikan anayasası ile belirlendiği üzere birbirinden bağımsız üç organdan oluşur: Yasama (*Legislative*), Yargı (*Judicial*) ve Yürütme (*Executive*).

Bu organlar hep birlikte ülkeyi yöneten kanunları koyar, uygular ve yorumlar. Her bir organın kendine özgü ve ortaklaşa yetkileri olduğu için herhangi bir organın diğer ikisine hükmetmesi mümkün değildir ve diğerlerine karşı sorumludur. Devletin gücünün dengeli ve eşit dağılımını sağlayan bu sisteme “*güçler ayrılığı*” (*checks and balances*) denir.²³²

Anayasa; Önsöz, 7 madde ve 26 yasa değişikliğinden oluşmaktadır. Yetkiyi ulusal ve eyalet hükümetleri arasında bölerek federal bir sistem kurar. Aynı zamanda da, yetkiyi bağımsız üç organ; *yürütme, yasama ve yargı* arasında bölerek dengeli bir ulusal hükümet oluşturur. Yürütme organı yasayı uygular, yasama organı yasa yapar ve yargı organı da yasayı yorumlar. Anayasa'da sıralanan federal yetkilere vergi toplama, savaş ilan etme ve ticareti düzenleme hakkı dahildir. Bu emanet edilmiş ya da ifade edilmiş (Anayasada sıralanmış olan) yetkilere ek olarak, ulusal hükümetin açıkça verilmemiş fakat var olan (mantıksal olarak Anayasa tarafından ima edilen) yetkileri vardır. Bu ima edilen yetkiler hükümetin, ülkenin değişen gereksinimlerini karşılayabilmesini sağlar. Örneğin, Kongrenin kağıt para basması için kendisine verilen yetkisi yoktur. Fakat böyle bir yetki, borç alma ve madeni para basma yetkisinde dolaylı olarak vardır.²³³ * Anayasa'nın ulusal hükümete vermediği yada eyaletlere yasaklamadığı bazı yetkiler vardır. Bu saklı yetkiler halka yada eyaletlere aittir. Eyaletin sahip olduğu yetkilere boşanma, evlenme ve parasız resmi okullarla ilgili yasa yapma dahildir. Halk için saklı olan yetkilere mülk sahibi olma ve bir jüri tarafından yargılanma hakkı dahildir. Bazı hallerde, ulusal hükümet ve eyalet hükümetleri birbirine koştut yetkilere sahiptir. Bir diğer deyişle yönetimin her

²³² http://www.mezun.com/Icerik/Bilgi_Bankasi/gov/gov_root.cfm, *Amerikada Devlet Yönetimi*, 01.12.2003, s.1.

²³³ J.W.Peltason, “*Anayasanın 200. Yılı*”, Birleşik Devletler Tanıtma Dairesi, The World Book Encyclopedia Inc., 1986, s.2.

* Bu yayın, Anayasa taslağının 1787'de yazılması ve 1788'de onaylanmasından, 1791'de Haklar Bildirgesine kadar geçen sürede tamamlanan A.B.D. Anayasası'nın 200. yılı anısına Birleşik Devletler Tanıtma Dairesi tarafından hazırlanmıştır. Giriş bölümü ile açıklayıcı notları yazan *J.W.Peltason*, Amerikan Eğitim Konseyi Başkanı ve “*Anayasa'yı Anlamak*” adlı kitabın yazarıdır.

iki düzeyi de karar verebilir. Bir anlaşmazlık halinde ulusal hükümet son yetkiye sahiptir. Anayasa'yı yorumlamada nihai yetki *Yüksek Mahkemenindir*. Yüksek Mahkeme, Anayasa'nın herhangi bir bölümü ile çatışan; federal, eyalet, yada yerel bir yasayı kaldırabilir²³⁴. Anayasa'yı tasarlayanlar onun devamlı canlı kalabilmesi için ülkenin gelişme ve ilerlemesiyle beraber zaman zaman değişmelere uğraması gerekeceğini düşünmüşlerdi²³⁵. Anayasada bir düzenlenmenin yapılabilmesi teorik olarak dört biçimde olanaklıdır: Federal ve federe düzeyde anayasa meclisleriyle (konvansiyon) düzeltme yapmak, Federe düzeyde anayasa meclisi ve federe devletlerin kongrelerinin onayıyla düzeltme yapmak, Federal kongrenin yaptığı düzeltmeyi federe devletlerin anayasa meclislerinin onayıyla düzeltme yapmak, Federal kongrece kabul edilen değişikliklerin federe devletlerin kongrelerinin onayıyla düzeltme yapmak. Genellikle anayasa düzeltmeleri için en fazla kullanılan biçim sonuncusudur. Değişim için ikili bir proses öngörüldü. Kongre'nin iki meclisinden birinin 2/3 çoğunluğuyla bir değişiklik önerilebilirdi yada eyaletlerin yasama organlarının 2/3'ü Kongre'ye değişiklik için milli bir konvansiyon başlatma çağrısında bulunabilirlerdi. Her iki durumda da değişikliğin kabulü için üye devletlerin 3/4 ünün onayı gerekmektedir.²³⁶

3.3.1. Yasama

Federal devletin yasama organı olan *Kongre* iki kısımdan oluşur. Senato (*Senate*) ve Temsilciler Meclisi (*House of Representatives*).

Her kongre üyesi bağlı bulunduğu eyaletin seçmenleri tarafından seçilir. Eyaletlerin nüfusları oranında temsil edildiği Temsilciler Meclisi'nin 435 üyesi vardır ve seçimler iki yılda bir yapılır. Buna karşılık 100 üyesi bulunan Senato'da her eyalet nüfusuna bakılmaksızın iki üye ile temsil edilir ve üyeler altı yıllık dönemler için seçilirler. Her iki yılda bir Temsilciler Meclisi seçimleri ile birlikte Senato'nun üçte biri için seçim yapılarak Kongrenin sürekli yenilenmesi sağlanır²³⁷.

²³⁴ J.W.Peltason, a.g.e., (*Anayasanın ...*), s.4.

²³⁵ Tamer Özel, a.g.e., (*...Madalyonun Öbür yüzü*), s.10.

²³⁶ Esat Çam, a.g.e., (*Devlet Sistemleri*), s.91.

²³⁷ http://www.mezun.com/Icerik/Bilgi.Bankasi/gov/gov_root.cfm, *Amerikada...a.g.e.* , Bölüm 1: Yasama.

Temsilciler meclisi; *mali inisiyatiflere* sahiptir. Mali yönü olan yasaların önerisi temsilciler meclisinde yapılmaktadır. Bunun nedeni vergiyi federe devletler değil vatandaşların ödemesidir. Dolayısıyla federe devletleri temsil eden senatörlerin mali inisiyatif sahip olmaması normaldir. Ancak senato kendisine gelen mali yasayı kabul edip etmemekte serbest olup normal yasa süreci uygulanır. Temsilciler meclisi sadece önerme yetkisini elinde tutmaktadır.²³⁸

Senato; basit çoğunluk oylamasıyla başkanın tayin ettiği bakanların, elçilerin ve yüksek rütbeli memurların tayinlerini onaylama yetkisine sahiptir. Ayrıca, Başkanın yaptığı antlaşmaları 2/3 çoğunluğu ile onaylama yetkisine sahiptir.²³⁹

Amerikan Kongre'sine gelen yasa teklifi komisyon ve alt komisyonlarda yoğun görüşmeler sonucu karşılıklı fikirler görüşüldükten sonra Temsilciler Meclisi Genel Kurul'una gelir, kabul edilen yasa tasarıları Senato'da görüşülür. Burada da kabul edilen yasa tasarısı Başkan'ın onayına sunulur. Tasarı ancak Başkan'ın onayından sonra yasalaşır.²⁴⁰

3.3.1.1. Yasama Süreci

“*Tasarının Sunulması*” (*Introduction & Referral to Committee*) işlemi; Temsilciler Meclisi'nin herhangi bir üyesinin meclis oturumunda iken Meclis Amiri'ne yasa tasarısını yazılı olarak sunarak, yasa teklifinin gündeme alınmasını sağlamasıyla başlar. Yasa tasarısı teklifi *bireysel ise*; yasa tasarısını sunan üyenin imzalaması yeterlidir; şayet verilen *grup teklifi ise* sınırsız sayıda destek imzası olabilir. Yasa teklifi *Meclis Amiri* tarafından numaralandırılıp, *Meclis Katibi (Parliamentarian)* yardımıyla ilgili komiteye gönderilmek üzere *Meclis Sözcüsüne (Speaker)*'a gönderilir. Yasa teklifi, sunulduğu haliyle hazırlanıp basılır. Yasama sürecinin önemli bir kısmını oluşturan komitelerde teklif edilen tasarı üzerinde yoğun tartışmalar yapılır, konu üzerinde görüş belirtmek isteyenlere söz hakkı verilir. Her

²³⁸ Esat Çam, a.g.e., (*Devlet Sistemleri*), s.115.

²³⁹ Esat Çam, a.g.e., (*Devlet Sistemleri*), s.116.

²⁴⁰ http://www.mezun.com/icerik/Bilgi_Bankasi/gov/gov_root.cfm, *Amerikada...a.g.e.*, Bölüm 1: Yasama.

yasa tasarısı için, yasanın etkileyeceği *konunun uzmanı komitenin hakemliğine* başvurulur.²⁴¹

“*Komisyon Çalışmaları*” (*Consideration by Committee*) aşamasında ise; öncelikle komite üyelerinin konu hakkında *değişik görüşleri temsil eden* konuşmacıları dinlediği *halka açık oturum* yapılır. Her komite gerçekleştirdiği oturumun gününü, saatini ve yerini ilan ederek toplumun haberdar edilmesini sağlar, komite toplantıları Meclis’in diğer programları ile birlikte ilan edilir. Duyurular ayrıca günlük *Kongre Kayıtları* (*Congressional Record*) adlı bülten yoluyla yayınlanır. Toplantıların kayıtları daha sonra komitenin ofisinden temin edilebilmektedir. Bütün duyurular tamamlandıktan sonra komite üyelerinin dinledikleri fikirleri detaylı bir şekilde değerlendirdikleri *karar oturumu* yapılır. Bu oturumda yasa tasarısında değişiklikler önerilebilir, sonrasında komite üyeleri bu değişiklikleri kabul veya reddetmek üzere oy kullanırlar. Bu proses alt komisyonda, üst komisyonda veya her ikisinde de gerçekleşebilir. Tasarı üzerindeki değişiklikler tamamlandıktan sonra son şekli komisyon üyeleri arasında oylamaya sunulur; burada tasarının yapılan değişikliklerle veya ilk şekliyle kabulüne ya da bütünüyle iptaline karar verilir. Eğer tasarının değişikliklerle kabulüne karar verilirse, komisyon yapılan değişiklikleri içeren yeni bir tasarı sunabilir. Buna “*ayıklanmış tasarı*” (*clean bill*) denir ve yeni bir dosya numarası verilir. Komisyondaki oylama sonuçları “*Komisyon Oylamaları*” (*Committee Votes*) adlı bültenle ilan edilir. Görüştüğü tasarıyı kabul eden komisyon bunu bir Komisyon Raporu ile Kongre’ye sunar. Bu rapor tasarının amacını, kapsamını ve komisyonun tasarıyı kabul nedenlerini açıklar²⁴². Tasarının Temsilciler Meclisi’nde görüşülmesi, “*Temsilciler Meclisi Genel Görüşmesi*”i (*House Floor Consideration*) olarak anılır ve çok basit ya da çok karmaşık bir aşama olabilir. Genellikle, bir tasarının komisyon raporu ile Temsilciler Meclisi’ne sunulması Genel Kurul’da tartışmaya sunulması için yeterlidir. Belirli şartlar altında, bir tasarı doğrudan Genel Kurul’a gelir. Tasarı üzerindeki görüşmenin şekli bir kural ile belirlenebilir. Bu kural da aslında Temsilciler Meclisi tarafından oylama ile kabul edilen, tasarının değişiklik teklifine açık olup olmadığını, Genel Kurul tartışmalarının ne kadar süreceği gibi detayları belirleyen bir tüzük maddesidir.

²⁴¹ http://www.mezun.com/Icerik/Bilgi_Bankasi/gov/gov_root.cfm, *Amerikada...a.g.e.*, Bölüm 1: Yasama.

²⁴² http://www.mezun.com/Icerik/Bilgi_Bankasi/gov/gov_root.cfm, *Amerikada...a.g.e.*, Bölüm 1: Yasama.

Tartışma süresi, tasarımı savunanlar ile karşıt fikirde olan üyeler arasında paylaşılır. Oturum sırasında iki taraftan görüş belirtmek isteyen üyelere söz hakkı verilir. Şayet değişiklikler teklif edildiyse bunlar da tartışılır ve oylanır. Bütün tartışmalar tamamlanıp değişikliklerde karara varıldıktan sonra Temsilciler Meclisi Genel Kurulu tasarının son halini oylamaya hazırdır. Bazen, tasarının yeniden görüşülmek üzere komiteye gönderilmesi için oylama yapılması teklif edilir. Bu, genelde karşı görüşte olanların tasarımı iptal ettirmek ya da bir kısmını değiştirebilmek için yaptıkları son hamledir. Eğer komiteye geri gönderilmesi reddedilirse tasarı son haliyle oylanır.²⁴³

Senato Oylaması ve Karşıtlıkların Çözülmesi (Senate & Resolving Differences) aşamasında; tasarı Temsilciler Meclisi'nde kabul edildikten sonra görüşülmek üzere Senato'ya gönderilir. Tasarının kanun olarak Başkan'ın onayına sunulmadan önce Kongre'nin her iki organında da kabul edilmesi gerekir. Eğer Senato tasarıda değişiklik yaparsa, ilave değişiklikler yapmak veya Senato'nun yaptığı değişikliklerde konsensüs oluşturmak amacıyla Temsilciler Meclisi'ne geri gönderir. Bu durumda Temsilciler Meclisi yapılan değişikliği kabul edebilir, reddedebilir ya da ilaveler yapabilir. Genellikle, sorunun giderilerek bir orta yol bulunması için her iki organın üyelerinden oluşan bir "*danışma komisyonu*" (*conference committee*) oluşturulur. Bu grup sorunu komisyonda çözerek her iki organa oylanmak üzere ortak bir tasarı metni gönderir. Ayrıca, danışma komisyonu tasarının son metnini belirten bir de rapor yayınlar.²⁴⁴

Gerek tasarının son metni üzerindeki oylamalar, gerekse Temsilciler Meclisi'ndeki diğer oylamalar her bir üyenin oyunu kaydeden elektronik oylama sistemi ile yapılır. Bu tür kayıtlı oylar "*Temsilciler Meclisi Oyları*" (*House Votes*) adlı bültenle tasarı numarasına, oylama konusuna göre tasnif edilerek kamuoyuna duyurulur. Temsilciler Meclisi'nde ayrıca sesli ve gizli oy verme sistemi de vardır, ancak bunların kayıtları tutulmaz. Bir tasarının son metni her iki organda da kabul edildikten sonra "*tescilli*" (*enrolled*) tasarı olarak kabul edilir. Tescillenen yasa tasarısı son olarak Başkan'ın onayına sunulur. Başkan'ın tescilli yasa tasarısını

²⁴³ http://www.mezun.com/Icerik/Bilgi_Bankasi/gov/gov_root.cfm, *Amerikada...a.g.e.*, Bölüm 1: Yasama.

²⁴⁴ http://www.mezun.com/Icerik/Bilgi_Bankasi/gov/gov_root.cfm, *Amerikada...a.g.e.*, Bölüm 1: Yasama.

kanun olarak imzalama, imzalamadan kanun olarak kabul etme, veto edip Kongre'ye geri gönderme ya da yasama dönemi sonuna kadar başka tasarılarla birlikte bekletip “*toplucu reddetme*” (*pocket-veto*) hakkı vardır.²⁴⁵

3.3.1.2.Senato

*Her eyalet Senato'da iki senatörle temsil edilirken Temsilciler Meclisi üyeleri eyaletlerin nüfusu ile orantılı olarak belirlenir. Anayasa; savaş ilanı, silahlı kuvvetlerin konuşlandırılması, vergilerin belirlenmesi, borçlanma, bütçenin yönetimi, ticaretin düzenlenmesi, ve devletin idaresi için gerekli yasaların çıkarılması konularında Senato ve Temsilciler Meclisi'ne eşit sorumluluk vermiştir. Senato, anlaşmalar ve tasarılar konusunda onaylama ve danışmanlık yapmasını sağlayan özel yetkilere sahiptir.*²⁴⁶

Anayasa'da belirtildiği üzere Senato her eyaletten iki tane olmak kaydıyla toplam 100 üyeden oluşur. Senatörlerin aday olabilmeleri için en az dokuz yıldır Amerikan vatandaşı, 30 yaşını aşmış ve aday oldukları eyalette ikamet ediyor olmaları gerekir. Her bir Senatör altı yıllık dönem için seçilir ve toplam üye sayısının üçte biri için her iki yılda bir Temsilciler Meclisi seçimleri ile birlikte seçim yapılır. Bu şekilde Senato'nun devamlı olarak 2/3'ünün yasama tecrübesine sahip kişilerden olması sağlanır.²⁴⁷ Ölüm ya da istifa gibi istisnai bir durum olmadıkça eyaletlerin iki Senato üyeliklerinden yalnız biri için seçim yapılır, dolayısıyla ikişer yıl arayla yapılan iki Senato seçiminden sonraki seçimde Senato için o eyalette seçim yapılmaz.

Komisyon Üyeleri, Kongre çalışma döneminin başında belirlenir ve görevlerine kendilerinden sonraki dönemde seçilen Senatör'lere teslim edene kadar devam ederler. Bütün Senato Komisyonları Senato'nun kendisi tarafından

²⁴⁵ http://www.mezun.com/Icerik/Bilgi_Bankasi/gov/gov_root.cfm, *Amerikada...a.g.e.*, Bölüm 1: Yasama.

²⁴⁶ http://www.mezun.com/Icerik/Bilgi_Bankasi/gov/gov_root.cfm, *Amerikada...a.g.e.*, Bölüm 1: Yasama: Senato.

²⁴⁷ Tamer Özel, a.g.e., (*...Madalyonun Öbür yüzü*), s.26.

oluşturulur. Şu anda, Senato'da 16 sabit, 3 geçici, 2 tane de özel olmak üzere toplam 21 komisyon bulunmaktadır.²⁴⁸

3.3.1.3. Temsilciler Meclisi

Kongre'nin ana görevi kanun yapmaktır. Yasama süreci çeşitli aşamalardan oluşur; Kongre faaliyetleri, mevcut dört yasama işleminden birinin teklifiyle başlar;

Yasa Tasarısı (Bill), yasama faaliyetlerinde yasanın daimi veya geçici, genel veya özel, grup veya şahıs teklifi olup olmamasına bakılmaksızın en çok kullanılan yöntemdir. Temsilciler Meclisi'nde teklif edilen bir kanun teklifi, yukarıda açıklandığı gibi; hem Senato hem de Temsilciler Meclisi tarafından onaylandıktan sonra uygulamaya konulması için Başkan'ın onayına sunulur. Başkan'ın yasa tasarısını kanun olarak imzalama, imzalamadan kanun olarak kabul etme, veto edip Kongre'ye geri gönderme yada yasama dönemi sonuna kadar başka tasarılarla birlikte bekletip *topluca reddetme* (pocket-veto) hakkı vardır.²⁴⁹

Anayasa Değişikliği (Joint Resolutions), teklifi, hem Temsilciler Meclisi hem de Senato tarafından gündeme getirilebilir. Yasa teklifi ile anayasa değişikliği teklifi arasında, her ikisi de aynı prosedüre tabi olmasına rağmen, pratikte farklılık vardır. Anayasa değişikliği teklifi *Senato ve Temsilciler Meclisi'nin üçte iki çoğunluğu* tarafından kabul edilirse *Kongre Genel Hizmet Müdürü (Administrator of General Services)* eliyle her bir eyaletin onayına sunulur. Anayasa değişikliğinin Başkan'ın onayına sunulmasına gerek yoktur. Temsilciler Meclisi tarafından sunulan anayasa değişikliği "*H.J.Res.*" kısaltmasını takip eden dosya numarasıyla isimlendirilir.²⁵⁰

Tüzük Değişikliği (Concurrent Resolutions) teklifi, hem Temsilciler Meclisi hem de Senato'nun işleyişiyle ilgili yapılacak değişiklikler için gündeme getirilir. Temsilciler Meclisi tarafından sunulan tüzük değişikliği teklifi "*H.Con.Res.*" kısaltmasını takip eden dosya numarasıyla isimlendirilir. Temsilciler Meclisi ve Senato'nun onayını alan tüzük değişikliği teklifleri *Meclis Amiri (Clerk of the*

²⁴⁸http://www.mezun.com/Icerik/Bilgi_Bankasi/gov/gov_root.cfm, *Amerikada...a.g.e.*, Bölüm 1: Yasama: Senato.

²⁴⁹http://www.mezun.com/Icerik/Bilgi_Bankasi/gov/gov_root.cfm, *Amerikada...a.g.e.*, Bölüm 1: Yasama: Temsilciler Meclisi.

²⁵⁰ http://www.mezun.com/Icerik/Bilgi_Bankasi/gov/gov_root.cfm, *Amerikada...a.g.e.* Bölüm 1: Yasama.

House) ve *Senato Sekreteri*'nin (*Secretary of the Senate*) imzasına sunulur. Tüzük değişikliğinin Başkan'ın onayına sunulmasına gerek yoktur.²⁵¹

Basit Tüzük Değişikliği (Simple Resolutions) teklifi ise, Temsilciler Meclisi veya Senato'dan birinin işleyişiyle ilgili yapılacak değişikliklerde gündeme getirilir. Temsilciler Meclisi tarafından sunulan basit tüzük değişikliği teklifi "*H.Res.*" kısaltmasını takip eden dosya numarasıyla isimlendirilir. Basit tüzük değişikliğinin Başkan'ın onayına sunulmasına gerek yoktur.²⁵²

3.3.2.Yargı

Amerikan Anayasası, yargıya başka hiçbir modern ülkede rastlanmayacak kadar geniş ve etkin görev vermiştir. Yargı, bir yandan Yürütme ve Yasama organlarının dava konusu olan kararlarını kontrol edip onayıyla güçlendirirken diğer yandan vatandaşın bu organlara karşı haklarını korur. Amerikan yargı sistemini farklı yapan bu yargı fonksiyonlarının politik geleneklerdeki sıra dışı unsurlarla desteklenmesi ve güçlendirilmesidir.²⁵³

Yargı Yorumu (Judicial Review) prensibi, mahkemelerin anayasaya aykırı herhangi bir kararı veya yasayı iptal edebilmesini öngören ilkedir. Bu ilke hakimlerin hem kendilerini hem de davasını gördükleri insanları baskılara karşı korur. Bu da yargının bağımsızlığı ilkesinin tam olarak uygulanmasını, dolayısıyla Amerikan mahkemelerinin ülkenin yasalarını diğer devlet organlarının etkisinde kalmadan uygulamasını sağlar. "*Politika Üstü*" olarak kabul edilen yargı sisteminin etkinliği, yargıçlara karşı geleneksel Amerikan saygısının da etkisi ile daha da artmaktadır. Amerikan yargı sistemi iki ana grupta değerlendirilir: *Federal Mahkemeler* ve *Eyalet Mahkemeleri*.

Federal Mahkemeler, bütün davalara değil, sadece Anayasa'da belirtilen belli dava ve zıtlıklara bakar. Dolayısıyla, basit ceza davaları ve talep Başkan'dan gelse bile "*tavsiye kararı*" istekleri Federal Mahkemeler tarafından değerlendirilmez.

²⁵¹ http://www.mezun.com/Icerik/Bilgi_Bankasi/gov/gov_root.cfm, *Amerikada...a.g.e.* Bölüm 1:Yasama.

²⁵² http://www.mezun.com/Icerik/Bilgi_Bankasi/gov/gov_root.cfm, *Amerikada...a.g.e.* Bölüm 1:Yasama.

²⁵³ http://www.mezun.com/Icerik/Bilgi_Bankasi/gov/gov_root.cfm, *Amerikada...a.g.e.*, Bölüm 3: Yargı.

Federal Mahkeme’de dava açabilmek için dava sonucundan birinci derecede etkileniyor olmak gerekir. Kendi hakları zarar görmedikçe bir vatandaşın anayasaya aykırılık iddiası ile dava açması mümkün değildir.

Anayasanın 3. Maddesinin 1. Fıkrası “*Amerika Birleşik Devletleri’nin yargı gücü Anayasa Mahkemesi ve Kongre tarafından gerekli görülüp oluşturulan alt mahkemelere verilmiştir*” der. Bu madde ile Anayasa Mahkemesi’nin varlığı güvence altına alınmış, ancak yetki ve sorumluluklarının sınırları Kongrenin kararına bırakılmıştır. Ayrıca, federal mahkeme kapsamında alt mahkeme kurulması kararı da Kongrenin sorumluluğundadır.

Halen geçerli olan Federal Mahkeme sisteminde *Anayasa Mahkemesi (Supreme Court)*, 11 *Üst Mahkeme (Court of Appeals)*, yaklaşık 90 *Bölge Mahkemesi (District Courts)* ve 3 *Özel Mahkeme (Courts of Special Jurisdiction)* den oluşur. Kongre kararı ile kurulan bu özel mahkemeler *İddia Mahkemesi (Court of Claims)*, *Gümrük Mahkemesi (Court of Customs)* ile *Gümrük ve Patent Üst Mahkemesi (Court of Customs and Patent Appeals)* dir.

Federal Mahkemeler Amerikan devlet yönetiminin çok önemli bir parçası olduğu halde, çok daha fazla sayıda dava eyalet mahkemelerinde görülür. Dolayısıyla sıradan bir vatandaşın eyalet mahkemeleri ile muhatap olma ihtimali daha fazladır. Genel kanının aksine eyalet mahkemeleri federal mahkemelerin alt mahkemesi değildir. Tam tersine, eyalet mahkemeleri bağımsız ve özerk bir sistem oluşturur. Eyalet mahkemelerinin kararlarının bir kısmı federal dava haline getirilerek Anayasa Mahkemesi’nde temyize açıkken geri kalan davalarda son karar eyalet mahkemelerinde verilir.

Sonuç olarak, pek çok yasal düzenleme, ticari ilişkiler ve birebir insan ilişkileri ile ilgili davalar ilk olarak eyalet mahkemelerine gelir ve son karara bağlanır. Dahası, aynı federal mahkemelerde olduğu gibi, eyalet mahkemeleri de kendi içinde temyiz yetkisine sahiptir; bu da eyalet mahkemelerinin devlet içinde bağımsız bir otorite olduğunun kanıtıdır.

Eyalet mahkemelerinin yapısı her eyaletin anayasasında belirlendiği ve eyaletin yasama organı tarafından şekillendiği için tüm ulusta geçerli bir eyalet

mahkeme yapısı yoktur. Ancak, yine de eyaletten eyalete nadiren çok derin farklılıklara rastlanır, istisnalar göz ardı edildiğinde genel yapı aynıdır.²⁵⁴

3.3.2.1. Mahkemelerin Seçim Sistemindeki Rolü

John Adams'ın ABD'nin ikinci Başkanı olarak seçildiği, ilk tartışmalı seçim kampanyasından beri partizan politika uygulaması görülmüştür. O zamanki kamuoyunun önde gelen kişilerinin partizan politikayı bir kenara bırakma yönündeki tavsiyelerine rağmen, bir *Federalist olan Adams*, ve bugünkü Demokratların öncüsü sayılan, *Demokratik Cumhuriyetçilerin lideri, Thomas Jefferson*, rakip gazeteler tarafından yapılan sert ve yaralayıcı suçlamalarla karşılaşmışlardı. Aşırı söylemler içinde “*yabancı uşağı, hain, ateist, monarşist ve seks düşkünü*” gibi ifadeler de yer almıştı. Bir Federalist olarak Adams ile bağlantısı olan Alexander Hamilton, karısını aldatmak ve bunu örtbas etmek için rüşvet vermek ve hükümeti dolandırmakla suçlandı; Hamilton son suçlamayı reddetti. Saldırıları, entrikalar ve skandallar, sınırı olmayan bir basın tarafından abartılıp, şiddetlendirilerek verildi. ABD tarihindeki bu ilk tartışmalı başkanlık seçim kampanyasıyla karşılaştırıldığında, son seçimlerde kullanılan ifadeler, ne kadar medya etkisiyle yoğunlaştırılmış bile olsa, oldukça uygardır.

Geçen olaylar ne olursa olsun, Amerikalıların parti ve politik kavgalardan hoşlanmadığı olgusu, oylama için kayıt yaptırırken, seçmenlerin üçte birinden fazlasının, herhangi bir partinin etiketini reddedip, bağımsız olduklarını söylemelerinin sebeplerinden birisidir.²⁵⁵

Amerikanın kuvvetler ayrılığı sistemi, partizanlığın mahkemelere taşınmasına davetiye çıkarır. Sisteme dışardan bakınca son derece bürokratik ve yasal ayrıntılarla dolu gelebilir, fakat Amerika'da meşru, mantıksal ve adaletli olarak kabul edilir. Mahkemelerin seçim sürecine yakından katılmış olması gerçeği, Amerikalıların dava açmaya olan yatkınlığından da öte bir yapısal özelliğe bağlıdır. Amerika'da

²⁵⁴ http://www.mezun.com/Icerik/Bilgi_Bankasi/gov/gov_root.cfm, *Amerikada...a.g.e.*, Bölüm 3: Yargı.

²⁵⁵ İbrahim Erentay, *ABD'de Demokrasi*, ODTÜ misafir profesörlerinden Bayan *Ann Kelleher'in* son ABD Başkanlık seçimleri sırasında ODTÜ Mezunlar Derneğinin Baraka adlı dergisinde yayınlanan “*Affirmation of Democracy or an Excercise in Self Indulgence*” (Demokrasinin bir teyidi mi yoksa bir kendine düşkünlük örneği mi?) başlıklı makalesinden yararlanılmıştır. (http://historicalsense.com/Archive/Fener52_1.htm)

mahkemeler, yönetim erkinin üçüncü kademesi olarak, kanun hakimiyetinin savunucusu gibi hizmet görürler ve vatandaşların haklarının korunması için nihai bir sorumluluğa sahiptirler. Ülkemizdeki Yargıtay'a veya Anayasa Mahkemesine karşılık geldiği söylenebilen, Yüksek Mahkemenin sahip olduğu itibar biraz da bu olgudan kaynaklanır.

Kontrol ve dengeleme sistemiyle güvence altına alınan kuvvetler ayrılığı ilkesi Amerika'da yerleşik kurumsal bir mekanizmadır. Amacı, sınırlı güçte bir hükümet yönetimi bulunmasını sağlamak, başka deyişle iktidar gücünün sınırlanmasını garantilemektir.

Demokrasi uygulamalarını tanımlarken genelde kullanılan ve hala tartışılan iki yorum vardır: Birincisi, *seçmen iradesini yerine getirirken, hükümetlere tam etkinlik sağlamaktır*; diğeri ise, *kontrol ve dengeleme yoluyla, halkı aşırı hükümet otoritesinden korumaktır*. Amerika bu görüşler arasında kesinlikle ikincisini anayasal bir sistem olarak benimsemiştir. Belki de birinci görüşün Avrupa politik sisteminde tercih edildiği söylenebilir. Amerika'da hükümetin gücünü sınırlamak, sadece federal hükümetin üç katmanı arasındaki kontrol ve dengelemeyle yapılmaz, fakat aynı zamanda yerel yönetim, eyalet yönetimi ve federal yönetim seviyelerindeki üç ayrı hükümet katmanında da yapılır. Yasal yetkileri birbiriyle çakışan bütün bu kurumlar, bazen sonu hüsrana kadar uzanan bir karmaşıklıkla yaratırlar.²⁵⁶

3.3.3.Yürütme

Anayasa Yürütme organının tüm yetkisini Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'na vermiştir. Başkan'ın başlıca sorumlulukları ulusal yasaların uygulanması, silahlı kuvvetlerin kumandası, dış ilişkilerin yürütülmesi, kabineyi kurmak ve yönetmek, federal hükümete bağlı çeşitli müdürlükleri oluşturmak ve üst düzey atamalarını yapmaktır. Ayrıca Başkan, yasa tekliflerine öncülük eden, Temsilciler Meclisi ve Senato tarafından kabul edilerek onayına sunulan kanun tasarılarını kabul veya veto eden siyasi liderdir.

Başkanlığa aday olabilmek için Amerika'da doğmuş, 35 yaşını aşmış ve aday olmadan önceki son 14 yıldır Amerika'da yaşıyor olmak gerekir. Başkanlık seçimleri

²⁵⁶ İbrahim Erentay, a.g.e. (*ABD'de Demokrasi*), s.3.

4 yılda bir yapılır ve anayasanın 1951 yılında kabul edilen maddesine göre bir kişi 2 dönemden fazla başkanlık yapamaz²⁵⁷. Başkan yürütmenin başı olarak yürütmenin tüm yetkisini üzerinde toplarken Başkan yardımcısı da teamül gereği geleceğin başkan adayı olarak tecrübe kazanır, Başkan'ın sorumluluğunu paylaşır. *Başkan Yardımcısı*'nın bir diğer sıfatı da “*Senato Başkanı*” (*President of the Senate*)'dır. Senato oylamasında oyların eşit çıkması durumunda (tie position) karar oyunu 101. üye olması sıfatıyla Başkan Yardımcısı verir.

Bakanlar Kongre üyeleri değil, Başkan tarafından seçilen konusunun uzmanı kişilerdir. Başkan'ın atadığı kabine üyeleri Senato'nun onayına sunulur, Senato'nun herhangi bir bakanı veto etme hakkı vardır. Bu sistemde, yürütme ile yasama birbirinden tamamen ayrılmış olur. Kabineye girebilme kaygısı olmayan Kongre üyeleri Başkan'ın yanlış veya eksik bir uygulamasına sessiz kalmaz, Kongre kontrol görevini eksiksiz yapar.

Anayasa'ya göre başkanın yetki ve sorumlulukları yoruma açıktır. Örneğin, anayasanın 2. maddesine göre başkan silahlı kuvvetlerin Başkomutan'ıdır, buna karşılık 1. madde savaş ilanı için Kongre'ye yetki vermiştir. Bu durumda Başkan'ın Kongre'nin onayına başvurmadan başkomutan olarak savaş ilanında bulunabilmesi yoruma açıktır. Nitekim başkanlar da yetkilerini etkin veya pasif yönetim tarzlarına bağlı olarak farklı şekillerde yorumlamışlardır. İlk Başkan *George Washington* kendisini sınırlamayı tercih ederek iki dönem başkanlık yapmış ve hemfikir olmadığı yasa tasarılarında bile nadiren veto yetkisini kullanmıştır. Buna karşılık, günümüzün Süper Gücü Amerika'nın yaratıcısı olan Başkan *Roosevelt* dört dönem başkanlık yapmış; bu süre içinde pek çok yasa tasarısını bizzat kendisi hazırlamış buna karşılık toplam 635 yasa tasarısını reddetmiştir. Büyük krizlerin yaşandığı dönemlerde de başkanların gücü geçici veya daimi olarak artmıştır. 1933'de, Amerika'daki ekonomik çöküşün sonucunda bankalar iflas etmeye başladığında Başkan Roosevelt bütün bankaların 10 gün süreyle kapalı kalmasını emretmiştir.²⁵⁸

²⁵⁷ Nathan Glink, *An Outline of American Government*, United States Information Agency, 1989, Original edition by Richard C. Schoeder, s.54.

²⁵⁸ http://www.mezun.com/Icerik/Bilgi_Bankasi/gov/gov_root.cfm, *Amerikada...a.g.e.* Bölüm 2:Yürütme.

Başkanın sahip olduğu yetkilerin bütünü çok geniş olduğu için, gerektiği takdirde, bir kısmın delege edebilir. *Başkanın kongre ile ilişkilerinde esas olan anayasanın öngördüğü güçler ayrımı ilkesidir.* Başkanın, Kongre üzerinde hukuki, kurumsal hiçbir aksiyon aleti yoktur. *Başkan Kongreyi feshedemediği gibi Kongre de Başkanı istifaya zorlayamaz.* Ancak iki organın uygulamada mutlak ayrımı kabul etmek mümkün değildir. Fiilen, Başkan ve Kongre karşılıklı belirli aksiyon araçlarına sahiptirler.²⁵⁹

20. yüzyılda genel anlamda daha etkin hale gelen Başkanlık zaman zaman *Anayasa Mahkemesi (Supreme Court)* ve Kongre'nin devreye girmesi sonucu sınırlandırılmıştır. Sonuç olarak, Başkan'ların politik hedeflere ulaşmaktaki gücü ve etkinliği politik yeteneklerine bağlıdır.

3.3.3.1.Federal Yönetim

3.3.3.1.1.Başkanlık Örgütü

Başkanlık Örgütü, çok sayıda uzman kişi ve komiteden oluşan geniş bir örgüttür. Pek çok önemli kararın alınmasında etkisi vardır. Bu örgütün belirgin, tanımlanabilir bir işlevi yoktur. Bu örgüt, Başkanın güvendiği uzmanların görüşlerinin Başkana ulaşmasını sağlayan bir düzenektir. Bunun yanı sıra, Başkanın günlük izencesinin düzenlenmesi, basınla ilişkilerinin yürütülmesi, Başkanın buyruklarının, kararlarının ne ölçüde yerine getirildiğinin ve etkilerinin izlenmesi, bu örgütün yapıldığı başlıca işler arasında sayılmaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse, Başkanlık örgütünün, ana görevi politikaların oluşmasına yardım etmek olmakla birlikte, Başkanın bütün sorumluluklarını etkin bir biçimde yerine getirmesini sağlayan bir örgüt olduğu söylenebilir.²⁶⁰

Özellikle politika belirleme süresince etkili olan *Yönetim Bütçe Dairesi (The Office of Management and Budget)*, *Ulusal Güvenlik Konseyi* gibi ilgi alanları bazı bakanlıkların görev alanlarıyla da çakışan birimler bu örgüt içinde yer almaktadır. Başkanlık örgütü üç bölümden oluşmaktadır: Beyaz Saray Görevlileri, Danışmanlar ve Danışma Komiteleri, Yönetim ve Bütçe Dairesi.

²⁵⁹ Esat Çam, a.g.e., (*Devlet Sistemleri*), s.102.

²⁶⁰ Cahit Emre, *Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi*, s.54.

Beyaz Saray Görevlileri, hem Başkanın çeşitli politika konularındaki danışmanları, hem de Başkanın dış dünya ile ilişkilerini düzenleyen yöneticilerden oluşur. Bu *yönetici-danışman* konumundaki kişiler önemli konularda yetkilere sahiptir. Çoğu zaman bunların, *bakanlardan daha etkili ve ağırlıklı* oldukları görülmektedir. Danışmanlar dışında Başkanın *kişisel yardımcuları* da Beyaz Saray Görevlileri arasında bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri, Başkanın basınla ilişkilerini yürüten *basın danışmanları ve basın bürosu* görevlileri, Başkanın konuşmalarını yazmakla görevli görevliler ve Başkanın günlük işlerini düzenleyen, protokol konusunda Başkanı bilgilendiren *özel sekreterlerdir*. Bütün bu görevlilerin baş yöneticisi konumunda *Beyaz Saray Sekreteri* görevlidir.

Danışmanlar ve Danışma Komiteleri, çok sayıda kurul ve komiteden oluşmaktadır. Bunlar arasında en önemlileri *Ekonomik Danışma Kurulu ve Ulusal Güvenlik Kurulu* yer almaktadır. Ekonomik Danışma Kurulu Başkanın seçtiği üç ünlü iktisatçıdan oluşur. Bunlara 30-40 dolayında alt görevli yardım ederler. Başkana ekonomik ve mali konularda danışmanlık yapmalarının yanı sıra her yıl Kongre'ye sunulan *Yıllık Ekonomik Rapor* da bu kurul tarafından hazırlanır. Ulusal Güvenlik Kuruluna, Başkan, yardımcısı, savunma bakanı, Başkanın ulusal güvenlik danışmanları, CIA Başkanı, Beyaz Saray Sekreteri gibi yürütmenin üst düzeydeki çok sayıda kamu görevlisi katılır. Bu kurula 50-100 dolayında alt görevli hizmet ederler. Bunların dışında *Çevre Kalitesi Kurumu, Bilim ve Teknoloji Dairesi* gibi düzenleyici kurul ve örgütler ve teknik uzmanlık komiteleri kendi görev alanlarında Başkana danışmanlık yaparlar.

Yönetim ve Bütçe Dairesi, esas görevi olan bütçenin hazırlanmasına ilave olarak, kamu yönetiminde etkili ve verimli yönetim tekniklerinin araştırılması ve geliştirilecek önerilerin kamu kuruluşlarına bildirilmesi görevini de üstlenmiştir. Daire, Başkanın buyrukları doğrultusunda kamu kuruluşlarının çalışmalarını koordine etme işlevini de yerine getirmektedir. Bütün bakanlıklar ve kamu kuruluşlarının yasa önerisi taslakları bu Daireye yollanır; bunlar Başkanın programı açısından değerlendirilerek kabul veya reddedilir. Ayrıca bakanlıklar arası

ilişkilerde, özellikle de bakanlıklar arası çatışmaların giderilmesinde sahip olduğu anahtar konum dolayısıyla eşgüdümün sağlanmasında önemli bir rol üstlenir.²⁶¹

3.3.3.1.2. Bakanlıklar ve Bakanlık Statüsünde Olmayan Kuruluşlar ile Bağımsız Düzenleyici Kurullar

ABD'nin bakanlık örgütlenme şekline “*holding tipi örgütlenme*” adı verilmektedir. Başkana önerilerde bulunma işlevini gören kabine, on iki bakanlıktan oluşmaktadır: Dışişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Ziraat Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, P.T.T. Bakanlığı, Savunma Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Çalışma Bakanlığı, Kentleşme Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Ulusal Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Refah Bakanlığı. Federal bakanlıklar “*bureau*” adı altında alt birimlere bölünürler. Bureau'lar bakanlık şemsiyesi altında toplanan dev örgütlerdir. Müsteşar Yardımcılıkları düzeyine değin bakanlıkların üst düzey görevlileri siyasal atamayla doldurulmaktadır. Bu düzey bir anlamda siyasilerle kamu görevlilerinin kaynaşma noktası olarak nitelendirilebilir.²⁶²

Bakanlıklara ilave olarak, bir de *Bakanlık Statüsünde Olmayan Kamu Kuruluşları (Agencies)* vardır. Bunların bir bölümü bakanlıklara bağlı olarak çalışmakta iken bazıları ise tamamen bağımsız kuruluşlardır. Bu kamu kuruluşları arasında çeşitli kamusal hizmetlerin sunulmasıyla görevli olanların yanı sıra, ***hakemlik ve uzlaştırma kurulu niteliğinde*** olanlar da vardır. Bu kamu kuruluşlarından bazıları şunlardır: Federal Yaşlılık Konseyi (Sosyal görevleri olan bir kuruluştur), Çevre Koruma Kurumu (*Environmental Protection Agency*), Governörler Kurulu (*Board of Governors*), Ulusal Çalışma İlişkiler Kurulu, Muharip Gaziler Yönetimi, Ulusal Hakemlik ve Uzlaştırma Kurulu (Demiryolu, vb. alanlarında), Ulusal Bilim Vakfı, Ulusal Havacılık ve Uzay Yönetimi (NASA), Birleşik Devletler Haberalma Kurumu (*US Information Agency*), Personel Yönetim Bürosu.

²⁶¹ Cahit Emre, a.g.e. (*Karşılaştırmalı ...*), s.56.

²⁶² Cahit Emre, a.g.e. (*Karşılaştırmalı ...*), s.58.

Bu kamu kuruluşlarının başkanları tıpkı bakanlar ve bağımsız düzenleyici kurulların üyeleri gibi Başkan tarafından atanırlar, bu atama kararının Senatoca onaylaması gerekmektedir.²⁶³

Bağımsız düzenleyici kurullar ise; ABD’de hükümetin *ekonomi, ulaşım, iletişim, elektronik* alanlarıyla ticari yaşamın belli yönlerine müdahale aracı olarak görülmektedir. Devletin müdahalesini kuşkuyla karşılayan bir ülkede, bu alanlara müdahalenin belli düzeyde bağımsızlığı olan kurullar aracılığıyla yapılması, ABD’ye özel koşulların doğurduğu bir durumdur. Bu kurulların büyük bir bölümü, yalnızca görev alanlarında düzenlemeler yapıp, bu yolla konulan kurulların uygulanmasını denetleme işlevini yerine getirirken, bir bölümü doğrudan doğruya uygulamanın içinde yer almaktadır. Bu kurulların birtakım kararları da yargısal niteliğindedir. Bu kurulların yönetsel işlevlerinin de bulunması, yani uygulamanın içine de girmeleri, bu kurulların mevcut bakanlıklarla birleştirilmesi ya da yeni bakanlıklar olarak örgütlenmesi yönünde isteklerin zaman zaman gündeme gelmesine olmaktadır. Ancak, bu istek toplumdan, daha doğrusu bu kurulların görev alanlarıyla ilgili kesimlerden yeterli destek görmemektedir. Düzenleyici kurullardan bazı önemli olanları şunlardır: Yeterlik Sistemini Koruma Kurulu, Nüklüer Düzenleme Kurulu, Eyaletler arası Ticaret Kurulu, Sermaye Piyasası Kurulu, Federal Denizcilik Kurulu, Federal Ticaret Kurulu.

Gerek bağımsız düzenleyici kurullar, gerek bakanlık statüsünde olmayan kamu kuruluşları bakımından belirtilmesi gereken önemli bir konu da, bu kurul ve kuruluşlardan kimilerinin başkanlarının Bakan olmadıkları halde, Başkan’ın isteği üzerine sık sık kabine toplantılarına katılmalarıdır.²⁶⁴

3.3.3.1.3. ABD Kamu Görevlileri Düzeni

ABD’de Başkan seçiminin tamamlanmasından görevi üstleninceye değin geçen yaklaşık 3 aylık süre içinde Başkan kendi ekibini oluşturmaya çalışır. Bu ekipte yer alacak olan Başkan’ın Beyaz Saray’daki yakın yardımcıları, Bakanlıklarla kamu kuruluşundaki önemli üst düzey görevlere yapılacak atamalar doğrudan doğruya

²⁶³ Cahit Emre, a.g.e. (*Karşılaştırmalı ...*), s.59

²⁶⁴ Cahit Emre, a.g.e. (*Karşılaştırmalı ...*), s.60.

Başkanın bilgisi dahilinde gerçekleşir. Alt düzeydeki siyasal görevlere atanacak olanlar Başkanın danışmanlarınca yönlendirilirler. Bu görevlere atananlar çoğunlukla kamusal politikaların belirlenmesi süresince etkin olarak katılmakta, görev aldıkları kuruluşların ya da bakanlıkların uyguladığı politikaların Başkanın genel politikalarına uygunluğunu sağlama işlevini yerine getirmektedirler.

ABD’de kamusal görevlere girişin koşulları bütünüyle *Personel Yönetim Bürosunca (Office of Personnel Management)* belirlenir.²⁶⁵ İşe giriş sınavları bu büro tarafından yapılır. Kadro sınıflandırılmasıyla desteklenen açık görevli alma ilkesinin geçerli olduğu ABD kamu görevlileri düzeninde her düzeydeki görev açık yarışma sınavıyla doldurulur. Bu sınavlar, genel akademik yetişkinlikten çok uzmanlık bilgisiyle teknik yeterliği ölçmeye yöneliktir. Bakanlıklar bu sınavlara göre kuruluşlara dizelgeyle öneride bulunurlar, fakat kuruluşların bu dizelgeyi gönderildiği biçimde kabul etme zorunluluğu yoktur. Ancak dizelgenin dışından da bir göreve atama yapamazlar.

3.4. ABD’DE EYALET YÖNETİMİ

Tıpkı siyasal örgütlenmede olduğu gibi kamu yönetiminin örgütlenmesinde de *eyaletler ikinci halkayı* oluşturmaktadırlar. Federal Anayasa, eyalet anayasaları ile yasalar kamusal görevlerden hangilerinin federal yönetimce, hangilerinin eyalet yönetimlerince yerine getirileceğini belirlemiştir. Ancak, gerek yasama, gerek yürütme yetkisinin kullanımı konusunda federal yönetim ile eyalet yönetimleri arasında kuruluştan bu yana tartışmalar eksik olmamıştır. Eyalet yönetimleriyle federal yönetim arasında çıkan bu tür çatışmalarla uyumsuzluklar Anayasayı yorumlama yetkisine sahip tek kuruluş olan *Federal Yüksek Mahkemece* giderilmektedir²⁶⁶. Aslında, teorik olarak, merkezi federal hükümet sadece kendisine anayasa ile verilmiş olan yetki ve sorumlulukları kullanabilmekte, *anayasada belirtilmemiş bütün diğer unsurlar federe devletin yetki ve sorumluluğu içine girmektedir.*²⁶⁷

²⁶⁵ Cahit Emre, a.g.e. (*Karşılaştırmalı ...*), s.66.

²⁶⁶ Cahit Emre, a.g.e. (*Karşılaştırmalı ...*), s.68.

²⁶⁷ Esat Çam, a.g.e. (*Devlet Sistemleri*), s.88.

Eyaletlerin örgütlenmesiyle federal yönetimin örgütlenmesi arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır. Her eyaletin *anayasası, başkanı (vali), iki meclisli parlamentosu* ile *yüksek mahkemesi* vardır. Eyalet yüksek mahkemelerinin yetkileriyle Federal Yüksek Mahkemesinin yetkileri arasında da büyük benzerlikler bulunmaktadır. Bu mahkemelerin eyalet anayasalarını yorumlama yetkileri vardır. Bu ana örgütsel çerçevenin altında her eyaletin kendine özgü yönler, birimleri bulunan bir kamu yönetimi örgütü, eyalet yönetiminin sorumluluğunda bulunan kamusal görevleri yerine getirmektedir. Bütün eyaletlerin anayasalarında kamu yönetiminin yapısına ilişkin kurallar bulunmaktadır. Eyalet anayasalarının bir bölümünde yerel yönetimlerin, özellikle de kent yönetimlerinin (belediyelerin) özerkliği güvence altına alınmıştır. Eyalet yönetimleri kimi durumlarda Kongrenin onayıyla birlik oluşturabilirler. Bu uygulama aynı zamanda eyaletler arası yasama birliğine de katkı sağlamaktadır.²⁶⁸

Eyaletlerin çoğunda Vali dışındaki görevlilerin büyük bir bölümü de seçimle göreve gelmektedir. Eyalet Sekreteri, Defterdar, Mali Denetçi, Savcı, Polis Şefi ve yargıçlar eyaletten eyalete değişmekle birlikte seçimle göreve gelen görevliler arasında yer almaktadır. Doğrudan halk tarafından seçilen bu görevliler dışında , eyalet meclisince seçilen görevliler de bulunmaktadır. Federal düzeyde Kongreden farklı olarak, eyalet meclisi pek çok yönetsel yetkiyi elinde bulundurmaktadır. Bu yetkilerin en önemliler, bütçenin çerçevesinin belirlenmesi, birtakım kamu görevlilerinin seçimi ve yönetim süreçlerinin ayrıntıların belirlenmesiyle yetkilidirler. Bununla birlikte, son dönemde Valilerin yönetsel yetkilerinde, dolayısıyla güçlerinde belirgin bir artış vardır. Ayrıca, eyaletlerde “*yasama girişimi*” ile “*referandum*” yoluyla halkın doğrudan yönetime katılması da gerçekleşmektedir.

3.4.1. ABD’de Eyalet Yönetimlerinin Üstlendikleri Görevler

Eyaletlerin üstlendikleri görevlerin başında eğitim gelmektedir. ABD’de ulusal bir eğitim dizgesi bulunmamaktadır. Eyalet düzeyinde de tek biçim bir eğitim düzeni söz konusu değildir. Eyalet yönetimlerinin eğitim alanındaki görevlerinden genel düzenleme ile standart belirleme yetkisi dışındakiler genellikle yerel

²⁶⁸ Cahit Emre, a.g.e. (*Karşılaştırmalı ...*), s.67.

yönetimlere aktarılmıştır. Eyalet düzeyinde eğitimin genel gözetimi eyalet yönetimine, hizmetin yürütülmesi ise yerel yönetimlere aittir. Yerel yönetimler eğitim alanında eyalet yönetiminin belirlediği minimum standartlara uymak zorundadır. Her eyalette en az bir üniversite bulunmaktadır. Ayrıca yerel yönetimlere yürüttükleri eğitim hizmeti için mali destek sağlanmaktadır.

Kamu sağlığı da (çocukların güvence altına alınması dahil), eyaletlerin ana görevlerinden biridir. Sağlık alanındaki sorumluluklar da yerel yönetimlerle paylaşılmıştır. Ancak, toplumsal yönü de bulunan ruh sağlığı merkezlerinin, özürülere yönelik kuruluşların açılması, işletilmesi eyalet yönetimine aittir.²⁶⁹

Eyaletlerin üstlendikleri diğer belli başlı görevler şöyle sıralanabilir:

- *İş yaşamının düzenlenmesi* federal yönetimin sorumluluğu altında olmakla birlikte, düzenleme ve denetleme sorumluluğu eyalet yönetimindedir.

- *Tarım-ormancılık, balıkçılık* alanındaki temel hizmetler, *karayollarının ve demiryollarının yapımı*, konularında da federal yönetim ile sorumluluklar paylaşılmaktadır.

- *Kolluk hizmetlerinin yürütülmesi* yerel yönetimlerin sorumluluğunda, ancak eyalet polisi ve ulusal muhafızlarca gerektiğinde destek sağlanmaktadır.²⁷⁰

3.4.2. ABD’de Eyaletlerin Mali Durumu

Federal yönetim ile eyalet yönetimi arasındaki en yoğun ilişki federal yönetimin mali yardımlarıdır. Federal yönetim, eğitim ve sağlık gibi alanlarda kullanılmak üzere eyalet yönetimine kaynak aktarmaktadır. Eyalet yönetimleri de bu yardımlarla kendi topladığı vergilerin bir bölümünü yerel yönetimlere aktarmaktadırlar. Bu kaynakların denetçiliğinden eyalet yönetimleri sorumludur.²⁷¹

²⁶⁹ Cahit Emre, a.g.e. (*Karşılaştırmalı ...*), s.68.

²⁷⁰ Nathan Glink, a.g.e., (*...American Government*), s.103.

²⁷¹ Cahit Emre, *Karşılaştırmalı Yönetimler*, s.70.

3.4.3. Yerel Yönetimler

ABD’de yerel yönetimler federal Anayasa ile düzenlenmemiştir. Federal Anayasada eyalet yönetiminin haklarıyla ilgili güvenceler vardır. Her eyalette yerel yönetimlerle ilgili düzenlemeler eyalet yönetimlerince yapılmaktadır. Başlıca yerel yönetim birimleri *il, ilçe, kent ve kasabadır*. Bu yerel yönetimlerin yaygınlığı ve niteliklerini büyük ölçüde göçmenlerin alışkanlıklarıyla kültürlerinin belirlediği görülmektedir. Ayrıca ABD’de başka ülkelerden farklı olarak geniş özerklikleri olan birimler veya örgütlenmeler görülmektedir. Bunun en tipik örneği *okul bölgeleridir (school district)*. Okul bölgeleri dışında özerkliği bulunan yerel yönetim birimlerinden olan iller ülkenin hemen hemen tamamını kapsar. Bu iller ilçelere ve alt birimlere ussal olarak bölünmemekte, fakat illerin sınırları içinde çok sayıda belediye şirketi, kasaba, köy ile daha küçük yerleşim birimleri bulunmaktadır. Bunların dışında, su, kanalizasyon gibi yerel hizmetleri sunmak için oluşturulmuş özel ilçeler vardır. Bu özel yerel birimler, okul bölgeleri ile özel ilçelerin sınırları öbür birimlerin sınırları ile iç içe geçmiştir. Örneğin, birkaç ilçeyi, belediyeyi yada kasabayı içine alan bir su bölgesi yada okul bölgesi olabildiği gibi; bir ilçenin yada kentin sınırları içinde birden çok özel bölge yada okul bölgesi olabilmektedir.

Küçük yerel yönetim birimleri, su, kanalizasyon, yangın söndürme gibi yerel hizmetleri, o yörede merkezi nitelik taşıyan kent yönetimlerinden bir anlamda satın almaktadır. En yaygın ve en sağlıklı işleyen yerel yönetim birimleri ise kent yönetimleridir. Her kent kendi *anabelgesine (charter)* göre örgütlenir ve yönetilir. Her kent meclisi kendi hazırladığı bu ana belgeleri bağlı buldukları eyaletlerin yasama organının onayına sunarlar. Belediye sınırları da bu anabelgede belirtilir. Kent anabelgelerinin birbirinden değişik içerikte olmasına karşılık, kent yönetimlerinin örgütlenme biçimi bakımından *üç modelin* yaygın olduğu görülüyor. Bunlar *Belediye Başkanı-Meclis, Yarkurul* yada *Meclis-Kent Yöneticisi* modelleridir. En yaygın olan üçüncü modelde seçimlerle oluşturulan kent meclisi, yerel hizmetler konusunda düzenlemeleri yapar, bütçeyi hazırlar ve yürütmenin başı olan kent yöneticisini atar, gerektiğinde görevinden alır. Belediye Başkanı-Meclis modelinde Belediye Başkanı ve Meclis halk tarafından ayrı ayrı seçilir. Meclis düzenleme yapma ve bütçeyi onaylama yetkisine sahiptir, başkan ise yürütme sorumluluğunu üstlenmiştir. Kent yönetiminin birim yöneticilerini atama yetkisi de başkana aittir.

Yarkurul modelinde ise, halk tarafından seçilen kent meclisi bir yarkurul eliyle yürütme işlevini de üstlenmektedir. Değişik biçimlerde örgütlenmelerin görüldüğü anakent alanlarında ise yerel yönetimlerin bütünleştirilmesi eğiliminin giderek güçlendiği görülmektedir.²⁷²

²⁷² Cahit Emre, *Karşılaştırmalı Yönetimler*, s.71.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. OSMANLI DEVLETİ İLE ABD’NİN TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE İLİŞKİLERİ, BENZERLİKLERİ VE FARKLILIKLARI

4.1. GİRİŞ

Yaklaşık iki yüzyıla yaklaşan Türk-Amerikan ilişkilerini Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi olmak üzere iki döneme ayırmak mümkündür. Bugün ABD için vazgeçilmez partner olan Türkiye bu konumuna Osmanlı birikimiyle gelmiştir. Bu ilişkiler genellikle ticari alanda olmakla birlikte silah alımı ve eğitim alanında da gelişmeler göstermiştir.

Gerçekten, 1939’da II. Dünya Savaşının çıkmasına kadar olan dönemde ilişkiler ticari alanda yoğunlaşmıştır. O kadar ki, 7 Mayıs 1830 anlaşmasına Osmanlı Devleti bir siyasi karakter vermek istediğinde dahi, ABD bunu kabul etmemiştir. Bunun tek nedeni, Amerikan Kongresi’nin 2 Aralık 1823’ten itibaren benimsediği “*Monroe Doktrini*” dir. Bu doktrin çerçevesinde ABD, Avrupa’nın siyasi kombinezonlarının dışında kalmaya ve Avrupa politikasına bulaşmamaya özellikle dikkat ederken, bunun tam tersine, ticari ilişkilerini genişletmeye büyük ağırlık vermiştir. Bu alanda o kadar ileri gitmiştir ki, ticari ilişkilerde “*en ziyade müsaadeye mahzar devlet*” (*The most favored nation, en gözetilen ulus*) ilkesini sadece Osmanlı Devleti’ne değil, hemen her devlete kabul ettirmeye özellikle itina göstermiştir.²⁷³ Bu suretle, başka devletlerin herhangi bir devletten sağladığı ticari imtiyaz ve avantajlardan ABD de otomatikman yararlanma imkanı elde etmiştir. ABD’nin 19. yüzyılda Çin ile imzaladığı anlaşmalarda bu politikanın tipik örneğini görmekteyiz.²⁷⁴

Amerika bu duruma nasıl geldi? Şunu belirtmeliyiz ki, aslî unsurları olmadan (yani yerlileri) dışardan şu şekilde veya bu şekilde oraya gidip oralı olan ve bu kadar Amerikancı olan melez bir topluluk sanırım insanlık tarihinde az rastlanır. Osmanlı bu konuda nereye oturtulur bilemem ama burası çok daha farklı konumdadır diye

²⁷³ Harp Akademileri Yayını, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*, İstanbul: H. A. Basımevi, 1994, s. 3

²⁷⁴ Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara: 1991, s. 19.

düşünüyorum. “*Amerika Amerikalılarındır.*” sloganıyla memleketlerini ayakta tutmaya çalışıyorlar.²⁷⁵

Amerikan hegemonyası 1920’lerde kurulmaya başlar. Özellikle de 1945 sonrasında kurumsal bir yapı oluşturmakta başarılı olur ve *Bretton Woods* sisteminin oluşturulması ve ülkelerin nisbi bir özerklik çerçevesinde ekonomilerini geliştirmelerine ve kalkınmalarına, ulus devlet çerçevesinde modernleşmelerine izin verilmesi; bunun *Marshall Planı*, *Dünya Bankası* ve çeşitli kalkınma kurumlarıyla desteklenmesi bu hegemonya biçiminin ana hatlarını oluşturur.^{276*}

Mevcut gücün arkasında şu gerçeğin varlığını ifade etmek sanırım gerçek dışı olmaz. İkinci Dünya Savaşı, Batı’dan, Doğu’ya ve Avrasya’nın kuzey bölgelerinden Kuzey Afrika, Güneydoğu Asya ve Malezya’ya kadar uzanıyordu. Bu geniş alanın her yanında muazzam miktarda insan hayatı yok edildi ve dünya üretiminin temeli olan fizikî sermaye de imha edildi. Bazı bölgeler diğerlerinden daha fazla yıkıma uğradı, ama bu geniş alanın hemen hemen hiçbir köşesi tahribattan paçayı kurtaramadı. Bu durumda dünyada makina donanımı ve ulusal alt yapı zarar görmeden ayakta kalan biricik büyük sanayi bölgesi ABD idi. Böylece savaş dönemi planlama ve seferberliği sayesinde yeni verimlilik düzeylerine kavuştular.²⁷⁷ Hurdahaş olan dünyanın imarında ve silahlanmasında rol oynamaya çalışırken, “*borç alan emir alır.*” kaidesi gereğince irtibat kurduğu ve yardım ettiği her ülkeye bir şekilde müdahaleyi kendinin aslî vazifelerinden sayıyor. Oluşturdukları refah toplumuyla ve uzun vadeli dış politika argümanlarıyla dünya hakimiyetine sahip görünen Amerikan varlığını inkar etmek mümkün değil. Güç ve büyüklüğün devamı *eşitlik ve adil* olmaktan geçer. Bugün için bu unsurları sinesinde barındırmaktan yoksun olan Amerika, sürekli kan kaybetmekte. Gücüyle ve zulmüyle mevcudiyetini devam ettirmeye çalışan Amerika, tarif edilemeyen düşmanlıklar kazanıyor. Öyle ki,

²⁷⁵ Ahmet Huntluoğlu, *Amerika Fenomeninin Görüntüsü*, İlkadım Dergisi, Nisan 2003, s. 9.

²⁷⁶ Çağlar Keyder, *Prematüre İmparatorluk*, <http://www.uzaklar.de/index.html>.

* Çağlar Keyder, Boğaziçi Üniversitesi ve Binghamton’da New York Eyalet Üniversitesi’nde sosyoloji dersleri veriyor. Keyder, Türkiye’de özellikle küreselleşme, ulus devlet ve kent sosyolojisi üstüne çalışmalarıyla tanınıyor. Prof. Keyder, 11 Eylül’den sonra *ABD yönetiminin dış politika ve güvenlik stratejisinin Roma İmparatorluğu benzeri bir egemenlik anlayışını dünyaya dayatma çabasını içerdiği görüşünde*. Ancak ona göre bu tarz bir imparatorluğu kurmak için askeri güç tek başına yeterli değil; ABD’nin bu bağlamda en ciddi sorunu meşruiyet eksikliği. Meşruiyeti sağlamak için de gerekli olan, daha adil bir dünya için adımlar atmak. Mevcut Amerikan yönetiminde ise böyle bir zihniyet egemen değil.

²⁷⁷ Ahmet Huntluoğlu, a.g.m., s.12.

güç gösterisinde bulunmaya başlayan bir devlet sonun başlangıcına girmiş demektir. ABD'nin bugünkü girişimleri, İngiltere'nin 19. yüzyılda yada ABD'nin 1945 sonrasında yaptıklarına uymuyor.

ABD dünyaya doğrudan tek yönlü müdahale etmeye çalışıyor, tamamen kendi projesine uygun yapılar inşa etmek istiyor. ABD'nin çabası hegemonyanın çok ötesinde tek taraflı belirleyiciliğe dayanan bir *imparatorluk kurma çabası*. Yani hegemonya çağı kapandı, imparatorluk çağı açılıyor²⁷⁸. Dünya imparatorlukları kurmuş olan İngiltere, Hollanda, İspanya, Portekiz, Çin, Rusya ve Osmanlı bugün o gücünden uzak kendi çapında devletler olarak varlıklarını sürdürmekte. Amerika'da tamamen yok olmayabilir ama aynı güçte olamayacağı da bir gerçek.

4.2. OSMANLI DEVLETİ İLE ABD'NİN TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE İLİŞKİLERİ

Avrupa devletlerinin emperyalist politikalarının dışında kalmak istemeyen ABD Yakın Doğu'ya nüfuz etmek için, 19. yüzyılda bölgenin tek hakim gücü olan Osmanlı Devleti ile resmi temasa geçmek istemiştir. ABD'nin Doğu Akdeniz ticaretinde etkin olması gibi ticari nedenlerle başlayan Osmanlı-Amerikan ilişkilerinde ekonomik sebeplerden çok, siyasi amaçlar belirleyici olmuştur. Bu anlamda ticaret, ABD tarafından siyasi alana nüfuz etmenin anahtarı olarak kullanılmıştır. İki devlet arasında çıkan problemler de genellikle siyasi meselelerden kaynaklanmıştır. Osmanlı-Amerikan ilişkilerine dair tespit edilen arşiv belgelerinin yaklaşık yüzde 80'i siyasi konulara ilişkindir. Bu da, siyasi ilişkilerin ağırlıkta olduğunun göstergesidir. Kısaca Osmanlı-Amerikan münasebetlerinde, ekonomik faktörlerin öne çıktığı görünse de aslında siyasi kaygıların birinci sırada olduğu görülmektedir.²⁷⁹

18. yüzyılın sonunda bağımsızlık bildirgesiyle dünya siyaset arenasına çıkan ABD dönemin büyük bölgesel gücü olan ve üç kıtaya yayılmış Osmanlı Devleti ile ilgilenmeye başlamıştır. Bu ilginin temelinde ekonomik çıkarlar saklıdır. ABD'nin özellikle Akdeniz havzasında bulunan devletlere verdiği özel önem sayesinde Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin temelleri atılmaya başlanmıştır. Amerika Birleşik

²⁷⁸ Çağlar Keyder, a.g.m., s 3.

²⁷⁹ Nurdan Şafak, *Osmanlı-Amerikan İlişkilerinin Tarihi Seyri*, s. 1
http://www.osmanli.web.tr/osav.asp.lang, 08.12.2003.

Devletleri Akdeniz'e ticaret gemilerini çıkarabilmek için bölgeye hakim olan Osmanlı Devleti'ne bağlı ve yarı özerk statüde Kuzey Afrika'daki *Garp Ocakları* adı verilen *Cezayir, Tunus ve Trablus* beylikleriyle antlaşma yapmak zorundaydı. Cezayirli gemicilerin izinsiz dolaşan iki Amerikan gemisine el koyması ABD'nin adımlarını çabuk atmasına neden olmuştur.²⁸⁰ Amerikan hükümeti 1795 senesinde Cezayir, 1796'da Trablus ve 1797'de Tunus ile antlaşma imzalamıştır. Antlaşma çerçevesinde *Birleşik Devletler sadece Cezayir'e yılda 12.000 altın veya eş değerde askeri mühimmat olmak üzere yirmi yıl (1795-1815) boyunca vergi ödemiştir.*²⁸¹ Günümüzde dünya jandarmalığını üstlenmiş ve istediği devletlere her türlü ambargo uygulayabilen ABD'nin Osmanlı Devleti'ne bağlı bir devlete yıllarca vergi ödemek zorunda olması, inanması zor olsa da gerçektir.

Osmanlı Devleti'nin ABD ile ilk ilişkisi Cezayir, Tunus ve Trablus beylikleriyle yapılan antlaşmalarla dolaylı olarak başlatılabilir. Çünkü, bu beylikler Osmanlı Devleti'ne bağlı, Türk yöneticilere sahip yarı özerk yapıda idiler. Ayrıca Cezayir ile yapılan *antlaşma metni Türkçe olup* Osmanlı diplomatğine ait belge türü olan "*âhidname*" terminolojisiyle yazılmıştır. Amerikalıların doğrudan Osmanlı sınırlarına girmesi ise Amerikan ticaret gemileri vasıtasıyla gerçekleşmiş ve 1797'den itibaren Amerikalı gemiciler İngilizlerin himayesinde İzmir limanı başta olmak üzere Osmanlı sularına giriş yapmıştır. Amerikalılar bu görev için İngilizlere yüklü meblağlar ödemek zorundaydılar. Amerikan ekonomisine gelen mali yük ABD'nin Osmanlı yöneticileriyle karşılıklı antlaşma müzakeresine başlamasını hızlandırmıştır. Bunun yanında Amerikan hükümeti 1799 yılında Portekiz elçisi olan William Smith'i İstanbul elçisi olarak görevlendirmiştir. Ancak bazı pürüzler nedeniyle elçi İstanbul'a gelememiştir. ABD ilgisini Osmanlı Devleti üzerinde yoğunlaştırarak daha sonra da İzmir'e *William Stewart* isimli bir görevliyi konsolos olarak tayin etmiştir. 1802'de İzmir'e gelen konsolos Bâbüâli tarafından tanınmadığından 1803'te geri dönmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Amerikan hükümetinin diplomatik çabaları sonuçsuz kalmıştır.²⁸² 1810'dan sonra Amerikan ticaret gemilerinin seferlerini sıklaştırmasıyla beraber Amerikan hükümeti ekonomik

²⁸⁰ Mine Erol, *Amerika'nın Cezayir'le Olan İlişkileri (1785-1816)*, İÜEF Tarih Dergisi, XXXII/32, s.690.

²⁸¹ Mine Erol, a.g.e., s.672.

²⁸² Nurdan Şafak, a.g.e., s.4.

ilişkileri kolaylaştırmak adına iki devlet arasında resmi bir antlaşma yapılarak ilişkileri resmi zeminde sürdürmek üzere uğraş vermeye başlamıştır. Aslında Jefferson döneminde Osmanlı Devleti ile bir antlaşma yapılmasının gündeme geldiği ancak daha sonra çeşitli sebeplerle bu işten vazgeçildiği bilinmektedir. Bu amaçla Amerikan heyetleri Osmanlı Devleti'ni ziyaret etmiştir. 1823'te, *Birleşik Devletler İzmir ticari temsilcisi olan David Offley Bâbîâli* tarafından resmen tanınmıştır. Bu tanıma bir anlamda diplomatik ilişkilerin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bu arada bir çok Amerikan heyeti antlaşma yapmak üzere gelmiştir. 1829'da yeni bir müzakere heyeti İstanbul'da hükümeti ziyaret ederek resmi bir antlaşma teklifini yinelemiştir. 1829 yılı iyi bir strateji ve zamanlama eseridir. Çünkü, 1827'de *Navarin baskınında* Osmanlı donanması yok edilmiştir. Osmanlı donanmasının yenilenmesi için bir dış yardıma ihtiyaç duyulması ve büyük deniz gücü olan İngiltere'nin Osmanlı donanmasını yok etmesindeki önemli rolü İngiltere dışındaki alternatifleri zorunlu hale getirmişti. Aslında antlaşma imzalanmadan önce askeri ilişkiler de başlamıştı. *Navarin baskınından hemen sonra ABD'den savaş gemisi satın alındığı arşiv belgeleriyle kayıtlıdır.* II. Mahmut'a ait olan hatt-ı hümayûna göre 1828 yılında ABD'den korvet satın alınmıştır.²⁸³

Bu konjonktür ve ABD'nin deniz gücü Osmanlı yönetici erkinin ABD ile antlaşma yapmaya sıcak bakmasında önemli bir etken olarak görülebilir. Nitekim Padişah II. Mahmut Amerikan heyetinin teklifine "*Amerika cumhûrunun bu istidaları cevâbsız kalmak münasib değildir...*" şeklinde olumlu mesaj vermiştir. Konu sadrazam ve kaptan-ı deryanın yer aldığı üst düzey yöneticilerle istişare edilmiş ve İngiltere'den gelebilecek tepkiler önemli bir çekince nedenini oluşturmuştur. Osmanlı dış politikasında bölgesel dengelerin rolü bu çekincenin temel sebebidir. Aynı zamanda o dönemde Mısır'ın işgali nedeniyle Fransa ile Osmanlı Devleti'nin ilişkilerinin kötü olması bu çekincede önemli bir diğer faktördür. Bunun yanında Osmanlı donanmasının denizaşırı seyahat yapabilecek güçten yoksun olması Amerikan hükümeti ile antlaşma yapılması halinde bundan ABD'nin daha fazla yararlanacağı ihtimali çekincede diğer bir sebeptir. Bütün bunlara rağmen Birleşik Devletlerin yoğun çabası semeresini vermiş ve *1830'da Osmanlı Devleti ile ABD arasında bir ticaret ve seyr-ü sefayin antlaşması*

²⁸³Nurdan Şafak, a.g.e., s.3'den *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, Hatt-ı Hümayun 28202, 1244.

imzalanmıştır. Dokuz maddelik antlaşmanın en önemli maddesi; Osmanlı Devleti'nin ABD'yi en ayrıcalıklı devletler statüsü verdiğiine dairdir. Buna göre ABD Osmanlı Devleti'nde ticaret yaparken imtiyazlı devletler oranında vergi ödeyecek bunun dışında vergi istenmeyecekti.²⁸⁴ İki devlet arasındaki ilişkiler bu antlaşma ile resmi zemine kavuşmuştur. Antlaşmayla ABD temsilcilik açma hakkını elde etmiştir. Bunu ekonomik ayrıcalıklar izlemiştir. Aynı zamanda bu sözleşme 1820'lerden itibaren Osmanlı topraklarına gelmeye başlayan *Amerikalı Protestan misyonerlerin* sayılarının artmasına neden olmuştur. Zira bir çok şehirde misyonerler yasal zeminden yararlanarak Amerikan konsoloslarıyla birlikte çalışma imkânını elde etmişlerdir. 1830'larda hâlâ önemli bir güç olan Osmanlı Devleti'nin ABD gibi dünya siyasetinde etkinliği olmayan bir devletle antlaşma imzalamasındaki temel nedeni Osmanlı dış siyasetine farklı alternatifler getirme çabası olarak açıklamak mümkündür.

ABD antlaşmaya dayanarak Osmanlı Devleti'nin bir çok şehrinde konsolosluk açmıştır. Gayri resmi olarak *ilk kez İzmir'de* açılan Amerikan konsolosluğunu *Beyrut ve İstanbul* konsoloslukları izlemiştir. 2 Mart 1831'de *David Porter* resmen İstanbul maslahatgüzarı olarak atanmıştır.²⁸⁵ Konsoloslukların sayısında 1840'lardan sonra önemli bir artış vardır. *Amerika Birleşik Devletlerin'de ilk Osmanlı konsolosluğu tesisi* ise 1845'te *Zapçioğlu Abraham* adlı şahsın *şehbender olarak gönderilmesiyle gerçekleşmiştir*. Ancak şehbenderler daha çok ticari faaliyetleri yürütmek amacıyla gönderildiğinden siyasi alanlarla ilgilenmemekteydiler. Mehmed Ali Paşa meselesi ve Yunan isyanı gibi siyasi sorunların zamanla Osmanlı Devleti aleyhinde bir kamuoyu oluşturmaya yönelik olarak kullanılması Bâbiâli'nin dış temsilciliklere özel önem atfederek şehbenderliklerin yanı sıra konsolosluk açılmasına hız vermesine neden olmuştur. Washington'a Osmanlı konsolosu gönderilmesine 1866'da karar verilmiş olmasına rağmen²⁸⁶ 1867'de Fransız asıllı *Edme Blacque Bey Washington elçisi* olarak göreve başlamıştır.

²⁸⁴ Nurdan Şafak, a.g.e., s.5.

²⁸⁵ Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika 19.yy.da Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Misyoner Okulları*, İstanbul 1989, s.50.

²⁸⁶ Nurdan Şafak, a.g.e., s.7'den *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, İrade-Hariciye 13008, 1283.

19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı-Amerikan ilişkileri daha çok tesis aşamasındadır. ABD'nin Osmanlı Devleti'ndeki ekonomik ve siyasi çıkarları iki devlet arasındaki ilişkilerin yönünü belirleyen önemli sebepler arasındadır.* Bu yıllarda *ABD'nin Osmanlı Devleti'ne karşı tutumu günümüzde Türkiye Cumhuriyeti'nin Amerikan hükümeti karşısındaki tavrıyla benzerlik göstermektedir.* Bütün dünyadaki güçlü Osmanlı imajı Amerikan hükümeti için de geçerlidir. 1850'de resmi ziyaretle Amerika Birleşik Devletleri'ne giden Bahriye Mektebi Hocası, Binbaşı Emin Efendi'ye gösterilen itibar bunun somut örneğidir. Binbaşı Emin Efendi Washington'da üst düzey devlet erkânı gibi karşılanmıştır. İkametine tahsis edilen binanın önünde tören yapılmış ve Amerikan Kongresi tarafından resmen kabul edilmiştir. Daha sonra Beyaz Saray'da başkan tarafından ağırlandırılmıştır. Gösterilen bu itibar Emin Efendi'nin yanı sıra diğer yabancı temsilcileri de şaşırtmıştır. Emin Efendi Bâbîâli'ye göndermiş olduğu raporda *"Bu misillü iltifât ve ikrâm sâir devletler tarafından gelenlere bir vakitte vukû' bulmuş değil ve bu tarafta Nemçe maslahatgüzârı ziyâdesiyle hayrette kalup acaba sebep nedir? bu tarafta bu derecelerde iltifat olunmak deyü tecessüs etmekte bulunduğuşu..."* şeklinde hayretini dile getirmiştir.²⁸⁷ Bu karşılama sanırız Osmanlı Devleti'nin dünya siyasetindeki konumunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.

1850'den sonra Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik konjonktür Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin farklılaşmasında belirleyici olmuştur. ABD'nin açtığı siyasi temsilcilikler ve misyonerler Amerikan nüfuzunun oluşmasını sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Protestanları ayrı bir millet olarak 1850'de tanımasıyla Amerikan misyonerlik çalışmaları ivme kazanmıştır. Bu süre zarfında kurumsallaşan misyonerlik çalışmaları Amerikan eğitim kurumları şekline bürünmüştür. Bu kurumlar Amerikan hükümeti ve temsilcilerinin işlerini kolaylaştıran siyasi ve kültürel zemini oluşturmuştur. Elbette ekonomik faktörleri de göz ardı etmek mümkün değildir. 1830 Antlaşmasıyla Amerikan tüccarlarının sayısı artmış ve ticaret hacmi büyüme trendini girmiştir. Fakat, Osmanlı-Amerikan ilişkilerinde ticaret hiçbir zaman büyük boyutlarda gerçekleşmemiştir. Osmanlı-

* "Eğer tarihten ders alınsaydı, tarih tekerrür eder miydi?"

²⁸⁷Fuat Ezgü, *Osmanlı İmparatorluğu – ABD İktisadi, Siyasi ve Kültürel Münasebetlerin Kuruluşu ve Gelişmesi (1795 – 1908)*, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1949, s.96-97.

Amerikan ilişkilerini diğer devletlerle olan ilişkiden farklılaştıran esas unsur siyasi faktörlerdir. ABD 19. yüzyıl boyunca izlediği izolasyon siyasetine rağmen misyonerlik faaliyetleriyle her zaman siyasi etki alanı oluşturma gayreti içinde olmuştur. Amerikan düşüncesine hakim olan görüşlerden biri olan Amerikan düşünce tarzını dünyaya yayma gerektiği fikri, izolasyonla misyonerlik gibi birbirine çelişen görüşlerin aynı anda uygulanmasına imkân tanımıştır.

Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlı ekonomisinin açmazlarının artması ve bunun iç/dış siyasete yansımaları ABD ile olan ilişkilerin de boyutunu farklı zemine taşımıştır. Osmanlı Devleti'nin yabancı ülkelere olan bağımlılığının artması bir ölçüde dış politikada manevra alanını daraltmıştır. Buna rağmen Osmanlı-Amerikan ilişkileri "iyi" olarak nitelendirilebilecek çerçevede sürmüştür. Amerikan İç Savaşı (1861-1865) sonunda güç toplayan ABD dünya siyaset sahnesinde etkin olma sürecine girmiştir.

Osmanlı-Amerikan ilişkilerinde ikinci bir dönüm noktası *1862 antlaşmasıdır*. Avrupalı büyük güçlere aynı dönemde yapılan antlaşmalarla verilen imtiyazlar sonucu ABD de yeni imtiyazlar kazanmıştır. İmzalandığı tarihten itibaren yedi yıl yürürlükte kalacak olan yirmi üç maddelik bu yeni antlaşmayla ABD verilen hakların sınırları genişletilmiş ticari konulara ilişkin imtiyazlar ayrıntılarıyla ortaya konmuştur. En önemlisi de gümrük vergisi oranının yüzde 3'ten kademeli olarak yüzde 1'e indirilmesidir. Ayrıca 1830 antlaşmasındaki silah ticaretiyle ilgili yasak kaldırılmıştır²⁸⁸. 1862 yılından sonra getirilen ekonomik kolaylıklar siyasi alanda da etkisini göstermeye başlamıştır. Amerikan eğitim kurumları bu tarihten sonra sayısal olarak büyük artış göstermektedir. 20 yüzyılın başında 500'e yakın Amerikan kurumunun Osmanlı topraklarında varlığı bilinmektedir. Örneğin, *Robert Kolej* 1863 yılında açılmıştır. Bu dönemde dikkati çeken bir diğer önemli husus da silah ticaretidir. 1830 antlaşmasındaki yasağın 1862'de kaldırılmasıyla 1870'ten itibaren ABD'den silah satın alımı başlamıştır. *Amerikan İç Savaşı'ndan sonra elde kalan silahlar büyük ölçüde Osmanlı pazarına satılmıştır*. 1880-82 arasında silah ticareti iki devlet arasındaki ticari ilişkilerin yüzde 30'nu oluşturmuştur.²⁸⁹ Özellikle 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı döneminde ABD'den büyük miktarlarda silah satın

²⁸⁸ Nurdan Şafak, a.g.e., s.12.

²⁸⁹ Nurdan Şafak, a.g.e., s.11'den Şevket Pamuk, *19. yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti*, s. 68.

alınmıştır. Ancak savaşın mağlubiyetle sonuçlanması Osmanlı ekonomisini olumsuz yönde etkilemiş ve diğer sorunlarla birlikte ekonomi zora girmiştir. Bu nedenle de ABD'den satın alınan silahların bedeli güç ödenmiş ve çoğu zaman zamanında ödeme gerçekleştirilemediğinden iki devlet arasında sorunlar çıkmıştır. Ancak, ekonomik problemler karşılıklı ilişkilerde büyük sorunlara yol açmamış sorunların merkezini siyasi anlaşmazlıklar teşkil etmiştir.

1877-78 Savaşı, Osmanlı tarihinde bir çok açıdan dönüm noktası olduğu gibi Osmanlı-Amerikan ilişkilerinde de önemli bir milattır. Bu tarihten sonra Osmanlı siyasetinin içinde barındırdığı bunalımlar artmış ve bir çok Avrupalı büyük gücün yanı sıra ABD de *Ermeni sorununu bahane ederek Osmanlı iç işlerine karışma* sürecine katılmıştır. Dış markajın daraltılmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin pazarlık gücü önemli ölçüde zayıflamıştır. ABD dış konjonktüre uygun hareket ederek Bâbüâli'yi Ermenilere kötü muamele yapmakla suçlamıştır. Özellikle Amerikan basını Ermenileri destekler yönde yayın yapmıştır. Bu yayınlarla Ermenilere Osmanlı topraklarında baskı yapıldığı iddia edilmiştir.²⁹⁰ Ancak II. Abdülhamit yönetimi bu yayınları çok iyi düzeyde takip ederek tekzip etmiştir. Türk-Amerikan ilişkileri farklı bir dönemece girince Amerikan hükümetini yanı sıra misyonerler ve konsolosluklar da Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaya başlamıştır. Bunu yeni Amerikan konsoloslukları açılması meselesinde görmek mümkündür. Örneğin, ABD Erzurum (1895) ve Harput'ta konsolosluk açmak istemiş ancak bu istek Bâbüâli tarafından kabul edilmemiştir. Ermeni nüfusun yoğun olduğu bölgelerde, Ermeni meselesinin uluslararası boyut kazandırıldığı günlerde, Amerikan konsolosluğu açılması Bâbüâli tarafından uygun görülmemiştir. Bu mesele iki devlet arasında büyük siyasi sorunlara neden olmuştur. Çünkü, 1830 antlaşmasına göre ABD'nin istediği yerde konsolosluk açma hakkı vardır. Bunun yanında bir devletin yabancı bir ülkenin toprağında konsolosluk tesis etmesinde başka bir meselede o bölgede kendi vatandaşının bulunması zorunluluğudur. Amerika Birleşik Devletleri'nin Erzurum ve Harput'ta ise hiç vatandaşı yoktur. Amerikan hükümeti tayin ettiği Erzurum konsolosunun resmen tanınmadığı takdirde Amerikan

²⁹⁰ Türklerle Ermeniler arasında gergin olayların başlamasından sonra, misyonerlerin yanlış politikaları, Türkleri hemen hemen yalnız misyonerler aracılığı ile tanıyan ABD'de Türk karşıtı düşüncelerin oluşmasına yol açmıştır. (Seçil Akgün, *19.yy.da Osmanlı İmp.da Sosyokültürel Etkilerin Amerika Boyutu*, I.Uluslararası Tarih Kongresi (24-26 Mayıs 1993) Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 57, s.51).

Kongresi'nde Osmanlı aleyhinde konuşmalar yapılmasının kaçınılmaz olduğu şeklinde tehditte bulunmuştur. Bunun üzerine ABD'nin Erzurum konsolosu kerhen tanınmıştır.²⁹¹

Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ilişkileri diğer devletlerden farklı kılan unsurlarda *Amerikan misyonerleri* ve onların kurumsallaşma çabaları önemli bir yer tutmaktadır. Her ne kadar Fransa, İngiltere, İtalya gibi devletler benzer çalışmalarda bulunmuşlar ise de uzun vadede hiçbiri Amerikalılar kadar etkili olmamıştır. Bu açıdan "*Amerikan hükümeti Osmanlı Devleti tarafından her zaman farklı değerlendirilmiştir*" saptaması yapılabilir. Burada psikolojik faktörlerde etkili olmuştur. Özellikle iki devlet arasında savaş yapılmamış olması ve Avrupalı devletlerde olduğu üzere Haçlı seferleri benzeri kötü bir tarihi geçmişin izleri bulunmaması Osmanlı yöneticileri ve halkı üzerinde olumlu etkiler yapmıştır. Aynı zamanda 19. yüzyılda ABD'nin dünya ve Osmanlı siyasetinde İngiltere gibi doğrudan müdahaleci bir tavır sergilememesi de önemli sebepler arasındadır. Bu açıdan Amerikan hükümeti görünürde izlediği tarafsızlık politikasının yararlarını görmüştür. İki devlet arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkileri Avrupalı devletlerden ayıran bir diğer etken de; ABD'nin bulunduğu coğrafyadır. Denizaşırı mesafenin verdiği güven ikili ilişkilerde yakın tehdit algılanmasının fazla yaşanmamasına neden olmuştur. Ancak, misyonerlikle Müslümanları Hıristiyanlaştıramayan Amerikalı misyonerler sözde Ermeni soykırımı yapıldığını iddia ederek özellikle Amerikan basınına kullanarak *ABD ve dünyada olumsuz Osmanlı/ Türk imajının* oluşmasına sebep olmuşlardır.²⁹²

Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin daha iyi değerlendirilmesinde 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin dış temsilciliklerinin bulunduğu şehirlerin yerleri önemli ip uçları verecek niteliktedir. 1889'da *Viyana, Londra, Paris, Berlin, Tahran,*

²⁹¹ Nurdan Şafak, a.g.e., s.13.

²⁹² 28 Temmuz 1824'te *Beyrut'ta* ilk Amerikan misyoner okulunu açan ABD'li misyonerler, taraftar toplamak ve dinlerini tanıtmak için ilkin bu heterojen imparatorlukta seslenecekleri insanları bulmayı hedeflediler. Bu çok uluslu imparatorlukta gerçek ilişkiyi kimlerle kurabileceklerini keşfetmeye çalışırken, bunun ilkin umdukları gibi Müslümanlar olamayacağını, ülkede ancak azınlıklara yönelebileceklerini gördüler. Yanılmıyorlardı da, çünkü devlet baskısı karşısında Hıristiyanlarla aynı inanç özgürlüğüne sahip olamayan *Müslümanlardan 40 yıl içinde yani 1861 yılına kadar ancak 20 Müslümanı Protestanlaştırdıklarını gördüler.* 1830 yılında Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla, Rumlar ve herhangi bir mezhep sorunu olmayan Yahudilerden çok geçmeden ümidi kestiler. Bundan sonra dikkatlerini Ermenilere çevirdiler. (Seçil Akgün, a.g.e. "*19.yy.da Osmanlı ...*", s.46).

Petersburg, Roma, Tahran, büyük elçilik statüsünde iken *Washington, Atina, Brüksel, Bükreş, Belgrad, Lahey ve Madrid* orta elçilik statüsündeydi.²⁹³ Böylelikle, ABD'nin Osmanlı dış siyasetinde Belçika gibi ikinci derecede önemli devletler arasında yer aldığı görülmektedir. Siyasi temsilciliklerin bulunduğu ülke ve şehirler aynı zamanda 19. yüzyıl dünya büyük güçler haritasını oluşturmamızı sağlamaktadır. ABD ancak 20. yüzyılda (1906) Washington ve İstanbul elçiliklerinin büyük elçilik statüsüne çıkarılmasını yoğun diplomatik çabalar sonucu ve biraz da zorlamayla elde etmiştir. 1890'lardan itibaren İstanbul elçiliğini büyük elçilik derecesine çıkarmak isteyen ABD bu konuda Osmanlı Devleti'nden talepte bulunmuş ancak bu talep Washington'daki elçiliğine de aynı paye verilmesi gerektiği ve bunun da Osmanlı ekonomisine ayrı bir yük getireceği ileri sürülerek reddedilmiştir.²⁹⁴ Ekonomik mazeretler geçerli olmakla birlikte aslında Bâbîâli'nin temel endişesi Amerikan hükümetinin Osmanlı Devleti üzerinde nüfuzunu artırma çabasıydı. Bu da ABD'nin Bâbîâli'nin iç işlerine alenen karışacağı ihtimalini kuvvetlendirdiğinden Osmanlı yöneticileri tarafından uygun görülmemektedir. 1862 yılında 1830 Antlaşması'nın genişletilmesinden oluşan yeni bir ticaret sözleşmesi imzalanmıştır. ABD'ye verilen ekonomik imtiyazlar artırılarak gümrük vergisi kademeli olarak yüzde 1'e indirilmiştir. Bu iki antlaşma, Osmanlı Devleti'ndeki Amerikan faaliyetlerini kolaylaştıran önemli hamlelerdir. Nitekim Osmanlı-Amerikan ilişkilerinde dönüm noktası niteliğindeki uygulamaların tarihleri iki devlet arasındaki ilişkilerin yapısı hakkında fikir verecek niteliktedir. 1830 Antlaşması'ndan hemen sonra, Amerikan varlığı özellikle misyonerlik ve eğitim sektöründe kendisini hissettirmeye başlamıştır. Zira ekonomik imtiyazlar aynı zamanda siyasi hayat alanları kazanılmasına neden olmuştur. 1830-1862 ticaret antlaşmalarının imzalandığı yıllar ise Osmanlı Devleti'ndeki misyonerlik hareketinin genişleyerek yerleştiği döneme tekabül etmektedir. Özellikle 1862 sözleşmesinden bir yıl sonra Robert Koleji'ne (1863) resmi izin verilmiştir. Bu tarihten sonra Amerikan okulları büyük bir artış göstermiştir. Aynı şekilde misyonerlik faaliyetleri kurumsallaşmıştır.

II. Mahmut (1808-1839) döneminde resmi olarak başlayan Osmanlı-Amerikan ilişkileri, II. Abdülhamit (1876-1909) devrinde zirveye ulaşmıştır. ABD'den silah satın alınması, bazı Amerikan eğitim kurumlarına resmi izin

²⁹³ Nurdan Şafak, a.g.e. , s.15'den "*Hariciye Nezareti Salnamesi 1306*", s.270 -274.

²⁹⁴ Nurdan Şafak, a.g.e. , s.15.

verilmesi hep bu döneme rastlamaktadır. Bütün bunlara rağmen II. Abdülhamit'in otoriter idaresinin sona ermesi ABD tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Osmanlı-ABD diplomatik ilişkileri, 1917'de kesilmiştir. ABD'nin Almanya'ya savaş ilan etmesi ve Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Avusturya-Macaristan hükümetiyle aralarındaki ilişkinin kesilmesi üzerine Bâbîâli, siyasi ilişkilere son vermiştir. Osmanlı Devleti siyasi ilişkilere son verince ABD'deki Osmanlı çıkarlarının korunması görevi İsveç sefaretine bırakılmıştır.

Sonuç olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nin Akdeniz ticaretinde etkin olmak için, Osmanlı Devleti ile resmi temasa geçme zorunluluğundan başlayan Türk-Amerikan ilişkileri Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetteki gücüyle doğru orantılı olarak değişim göstermiştir. *Osmanlı Devleti ile ticaret antlaşması imzalamak için yoğun çaba harcayan ABD'nin 1830'a kadar ki durumu bugün AB kapısında bekleyen Türkiye'nin durumuna benzetilebilir. Çünkü, ABD Osmanlı Devleti ile ticaret antlaşması yapmak için yaklaşık otuz yıl uğraş vermiştir.* Bu süre zarfında iki devlet arasındaki siyasi ve ticari ilişkiler 1830 Ticaret Antlaşması'na kadar resmi düzlemde yürümediğinden kayda değer değildir. 1830 antlaşmasına kadar Osmanlı Devleti etkin ve özne konumundadır. Karşı taraf yani ABD, Osmanlı Devleti ile resmi ilişki kurmak isteyen talepkâr ve pasif bir devlet pozisyonundadır. Osmanlı Devleti ile ticaret antlaşması imzalamak için yoğun çaba harcayan Amerikan hükümeti, 1830 ve 1862 antlaşmaları ile elde ettiği ekonomik ve siyasi imtiyazlarla, tutumunu değiştirmeye başlamıştır.

Osmanlı-Amerikan ilişkilerinde 19. yüzyılın son yarısında yaşanmaya başlanan problemler genellikle misyonerler ve Amerikan okullarından kaynaklanmıştır. Verilen imtiyazların sınırlarını kendileri genişletmeye başlayan Amerikalılar, Osmanlı Devleti ile anlaşmazlığa düşmüşlerdir. İlk yıllarda Osmanlı Devleti tarafından çok fazla önemsenmeyen misyonerlik, Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin bazen gerginleşmesine neden olmuştur. Misyonerlik faaliyetiyle Ermeni milletini hedef kitle seçen Amerikalılar, Ermeni isyanlarının çıkmasında başka pek çok faktörle birlikte rol oynamışlardır. Nitekim Osmanlı-Amerikan ilişkilerine dair arşiv belgelerinin büyük kısmı, misyonerlik ve Amerikan okulları nedeniyle çıkan anlaşmazlıklara ilişkindir. Bütün bunlara rağmen İngiltere ve Rusya gibi devletlerin

tutumlarına göre ABD, Osmanlı Devleti tarafından her zaman daha ehven bir Batılı devlet olarak görülmüştür.

1880'den sonra Osmanlı-Amerikan ilişkileri, ABD'nin özellikle Amerikan okullarına resmi izin isteği gibi meselelerde tehditle yürür hale gelmiştir. Çoğu zaman Amerikan Hükümeti, istediği imtiyazlara izin verilmediği takdirde, Amerikan Kongresi'nde Osmanlı Hükümeti aleyhinde sert konuşma yapmaya mecbur kalacakları tehdidini tekrarlamıştır. Ermeni meselesi bahane edilerek Osmanlı Devleti'ni markaja almaya çalışan bu çabalar, genellikle ABD'nin istediği şekilde sonuçlanmıştır. Yine Amerikan Hükümeti Osmanlı Devleti'nden taleplerine karşılık bulamadığında Akdeniz'e savaş gemisi göndermiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Amerikan savaş gemileri İstanbul limanına gelmiş ve her ziyaret sonunda ABD isteklerinin karşılığını almıştır. Kısacası, Osmanlı döneminde, Türk-Amerikan ilişkileri özellikle 1890'dan sonra, 21. yüzyıla benzer bir şekilde, daha çok ABD'nin yararlandığı ekonomik ve siyasî tavizlerle sürmüştür denebilir.

4.3. OSMANLI DEVLETİ VE A.B.D. EYALET SİSTEMLERİ ARASINDAKİ BENZERLİK VE FARKLILIKLAR

İki ülke tarihsel açıdan ele alındıklarında, ilk gözlenen olgu ABD'nin bir devlet olarak, kısa bir tarihe sahip olması ulusal birliğini yakın sayılabilecek bir dönemde (18. yüzyıl) sağlamış olması, buna karşın Osmanlı Devleti'nin uzun bir geçmişi olması ve yaşadığı dönemde çağdaşları içinde en uzun ömürlü olma özelliğine sahip olmasıdır.

İki devletin tarihinde göze çarpan diğer bir nokta; ABD'de ulusun, devlet kurulduktan sonra ortaya çıkması gelişmeye ve olgunlaşmaya başlaması ve bir ulusu oluşturan dil, din, ırk ortaklığı gibi öğelerin, başlangıçta bulunmamasına rağmen, aynı yönetim sistemi altında yaşamak, giderek geleneksel bir biçim almış, kökleşmiş ve genel bir birlik duygusuyla "Amerikalı" kimliği oluşmuştur. Oysa, Osmanlı Devleti'nde o dönemde kavram olarak ulus kavramı olmadığından, ancak dinden kaynaklanan "millet sistemi" ile halk topluluklarının bir arada barış içinde yaşamaları sağlanmış, ortak bir "Osmanlı" kimliği oluşturulamamış, ancak son yıllarında bu tür çabalar devlet politikasında yer alabilmişse de sonuca ulaşamamıştır.

ABD federal yapılı bir devlet olmasından dolayı Amerikan hükümet sistemi de adem-i merkeziyet ilkesine göre örgütlenmiştir. Merkezi kurumlar, yönetmekten çok işbirliğini sağlar. Osmanlı Devleti ise koyu bir merkeziyetçilikle yönetilmiş olmakla birlikte, adem-i merkeziyet ilkesini de çok akılcı bir şekilde merkezin otoritesini sağlamak amacıyla kullanmıştır. Çünkü, ABD tarihsel süreç içinde, ülkede güçlerin dağıldığı feodalite çağını yaşamadığı için, merkezileşme ve güçlü bir yönetim gereksinimi duymamıştır. Bu nedenle de ABD’de monarşik bir rejim hiçbir zaman kurulmamıştır.

Amerikan başkanlık rejiminin modeli gerçekte, İngiliz rejimidir. Amerikalılar adeta İngiliz monarşisindeki kalıtım yolu ile gelen hükümdara eş değerde bir hükümdarı seçim yolu ile başlarına getirmek istemişlerdir.²⁹⁵ Bu açıdan bakılınca ABD başkanının yürütmedeki yetkilerinin Osmanlı Devleti’nde padişahın yürütme yetkilerinden hiç de aşağı olmadığı görülür.

Osmanlı Devleti’nde eyalet yönetimi, merkezden gönderilen çeşitli seviyelerdeki memurlar ile yerel yöneticilerin görev ve sorumlulukları paylaşması sonucunda toprak ve ordu düzeninin uyum içinde yürütülmesini sağlayan *tımar sistemi* esas alınarak teşkil edilmiştir. Eyaletin en üst düzeydeki yöneticisi bütünüyle merkezin denetim ve kontrolünde bu göreve getirilmektedir. Eyaletlerde yerel meclis niteliğinde “*Eyalet Divanı*” teşkil edilmiştir. Bu meclislere mahalli konularda kararlar almak yetkisi verilmişse de, merkez temel politikalarının uygulanmasını sağlayacak müesseseler kurmuş ve buna yönelik özel personel görevlendirmesi yapmıştır. Merkez, eyaletlere yönelik temel stratejilerini belirlerken, iki konuda hassasiyet göstermiştir. Birinci öncelikli hedef, iktisadi sistemin can damarı olan ve devlet mülkiyetindeki toprakların işletilmesini amaçlayan *tımar düzeninin sağlıklı olarak işletilmesi*, ikinci öncelikli hedef ise, ordunun asli unsurunu teşkil eden *tımarlı sipahilerin ihtiyaç duyulduğunda istihdam edilmesidir*. Osmanlı, eyalet yönetim felsefesini bu hayati çıkarlarını korumak ve kollamak üzere şekillendirmiş, çeşitli yerel mekanizmaların kurulmasına bu çıkarlarına hizmet ettiği sürece müsaade etmiştir. Merkez, devletin güçlü olduğu dönemlerde eyaletlerdeki bağımsız hareket

²⁹⁵ Esen Dereli, *Karşılaştırmalı Bir Bakışla ABD ve Fransa Siyasal Sistemleri*, 2nci bas., İstanbul: Der Yayınları, 2001, s. 31

etme girişimlerini en sert tedbirlerle bertaraf etmiş, zafiyet gösterdiği durumlarda, yerel yönetimler daha serbest hareket etmişlerdir.

ABD eyalet yönetimi ise, geniş yetki ve sorumluluklarla donatılmıştır. Teorik olarak bakıldığında, merkezi (federal) hükümet sadece kendisine anayasa ile verilmiş olan konularda faaliyet gösterebilir. Diğer tüm konular, eyalet yönetimlerinin ilgi alanına girmektedir. Ancak günümüzdeki uygulamalarda, ABD Başkanları, yapmış oldukları geniş anayasa yorumları ile makro stratejiler belirlemek üzere inisiyatif kullanmakta ve eyalet yönetimlerinin faaliyet alanlarını sınırlama çabası içerisine girmektedirler. Eyalet yönetimlerinde teşkil edilen kurumlar federal kurumlarla büyük benzerlikler göstermektedir. Eyalet yönetimlerinin en önemli görevi, *eğitim ve kamu sağlığıdır*. Ayrıca, iş yaşamının düzenlenmesi, kolluk hizmetlerinin yürütülmesi, tarım, ormancılık, balıkçılık faaliyetlerinin düzenlenmesi, karayolları ve demiryolları yapımı eyaletlerin diğer önemli faaliyetleri arasında yer almaktadır. Merkezi yönetim ise esas olarak *savunma, dış ilişkiler* ve makro düzeydeki *ulusal ekonomik politikaların tesisi* ve yürütülmesinden sorumludur.

İki sistemin daha iyi anlaşabilmesi için Osmanlı ve Amerikan yönetiminde eyalet yapısını ortaya çıkaran temel nedenler doğru olarak belirlenmelidir. Osmanlı İmparatorluğu, başlangıçta merkezi yönetimi son derece güçlü küçük bir beylik olarak tarih sahnesine girmiş, döneminin jeopolitik, ekonomik ve sosyolojik koşullarını en uygun şekilde değerlendirerek topraklarını genişletmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti, büyüme sürecinde, merkezi yönetim yapısını bozmadan, hatta daha da etkin bir hale getirerek, yeni kazandığı topraklarda eyalet yönetimleri kurmuş, bu eyaletlerde merkezi yönetimin kurumlarını en güçlü şekilde yaşatmıştır. Bazı eyaletler için özel durumlarda, adem-i merkeziyetçi bir yapı, merkezi sistemle dengelenmişse de, Osmanlı sisteminin temel dokusunun merkeziyetçi bir esasa dayandığını kabul etmek gerekir.

ABD’de ise, eyaletler için uygulanan yönetim sistemini doğuran temel faktörler yerel nedenlerden kaynaklanmaktadır. ABD’yi meydana getiren 13 kolonide, birbirinden bağımsız ve merkezi otoriteden uzak farklı yönetim modelleri oluşturulmuştur. ABD’nin bağımsızlığını kazanarak federal bir yapı kazandığı dönemlerde bile, eyaletler ulusal yönetim mekanizmalarına her konuda bağlanmayı

kabul etmemiş, bu yönde büyük bir direnç göstermiş, bu gerginlik merkezi yönetim için ciddi bir bunalım konusu olmuştur. Günümüzde bile ABD yönetim sisteminde, tarihi nedenlerden kaynaklanan federe devletlerin (eyaletlerin) özerklik hassasiyeti hissedilmektedir.

İfade edilmeye çalışıldığı gibi, *Osmanlı ve ABD eyalet sistemlerini doğuran nedenler birbirinden tamamen farklıdır*. Osmanlı Devleti büyüyüp geliştikçe, geniş topraklarını kontrol etmek amacıyla eyalet yönetimleri tesis etmiş ve bu eyaletlere merkezi otoritenin vazgeçilmezliğini kabul ettirmiştir. ABD’de ise, merkezi bir otoritenin mevcut olmaması veya rakip olarak görülmesi (İngiliz Kraliyet idaresi hiç bir zaman benimsenmemiştir) kolonilerin güçlü yerel müesseseler kurmasına ve muhtelif sorunlarına mahalli olarak çözüm aramalarına neden olmuştur. Diğer bir ifade ile, Osmanlıda merkezi yönetim eyalet sistemini kendi özel koşullarına uygun olarak empoze etmiş, ABD’de ise eyaletler merkezi yönetimin sınırlarını belirlemiştir.

Her iki sistemde de göze çarpan en önemli benzerlik, hem Osmanlı eyalet yönetiminde hem de ABD federal sisteminde, genel hatlarıyla, çeşitli din, dil, ırk ve mezheplere ait vatandaşlara hoşgörü, tahammül ve tolerans gösterilmesi, özellikle dini açıdan hiçbir baskı yapılmaması ve yurttaşlara kendilerini geliştirmesi yönünde fırsatlar sunulmasıdır.

Doğal olarak iki sistem de, dönemin koşullarına uygun olarak bazı düzenlemeler yapmıştır. Osmanlı yönetimi müslüman olmayan vatandaşlarına, ABD ise siyah ırktan olan yurttaşlarına bazı sınırlamalar getirmiştir. Ancak her iki ülke de, uluslar arası konjonktür ve sosyolojik gelişim sürecine paralel olarak bu konularda önemli gelişmeler sağlamışlardır.

Özerk bir yapı arz eden eyalet sisteminde, imparatorluk veya birlik yapısının muhafaza edilmesi ve ayrılıkçı hareketlerin engellenmesi için bazı koşulların sağlanması gerekmektedir. Osmanlı Eyalet Sisteminin incelenmesinden anlaşılacağı üzere, merkezi yönetimin en güçlü şekilde temsili, sağlıklı bir ekonomi, adaleti esas olan hukuki bir alt yapı, yerel derebeylerinin ve istismarcıların ortaya çıkmasına imkan vermeyen bir düzen ve muktedir bir silahlı kuvvetler bu sistemin garantisi ve

çimentosudur. Bu koşullardan herhangi birisinde bir gerileme söz konusu olduğunda, merkezi yönetim ile bağlar zayıflamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu 17'inci yüzyıldan itibaren bu alanlarda zafiyet gösterdiğinden eyaletlerdeki gelişmeleri kontrol altında tutamamış ve birer birer eyaletler imparatorluktan kopmaya başlamıştır. ABD sistemi de aslında, benzer özellikler taşımaktadır. Refah toplumunun yaratılmasına imkan tanıyan dünyanın en büyük ekonomik gücü ve ardındaki askeri güç, insan hakları ve özgürlükleri öne çıkaran demokratik kurumlar ile desteklenerek çeşitli din, dil, ırk ve mezhep gruplarına ait insanları “*Amerikan üst kimliği*” ile bir arada tutmaktadır.

Ancak unutulmamalıdır ki, Osmanlı İmparatorluğunda olduğu gibi, belirtilen alanlarda ortaya çıkabilecek problemler, ABD’de de hiç de beklenmeyen ve önceden tahmin edilemeyen sonuçlar doğurabilir. Son dönemlerde, San Francisco’da meydana gelen ve güvenlik güçleri ile kontrol altına alınamayan, ancak askeri kuvvetlerin gelmesi ile önlenebilen geniş çaplı yağmalama olayları etnik gerilimin hangi hassas dengeler üzerinde sağlanabildiğinin önemli bir göstergesidir.

Osmanlı ve ABD Eyalet Sistemlerinin karşılaştırılmasında dikkate alınması gereken diğer önemli bir faktör de, kültürel, bilimsel ve teknolojik boyuttur. Osmanlı Eyalet Sistemi, mutlakiyet esasına dayalı bir yönetimin, döneminin koşullarını iyi analiz ederek ortaya çıkardığı bir teşkilatlanma yöntemidir. O devirde hüküm süren feodalizmin yıkıcı etkilerinden toplumu koruyacak şekilde, Türk, Orta Doğu ve İslam kültürünün uygun bir denge içerisinde rasyonel bir yansımasıdır.

Bu sistem içerisinde demokratik öğeler ve Batının yükselen değerleri olan bilimsel ve teknolojik güç mevcut değildir. Bu nedenle sistem, Batıdan daha ileri bir düzen ortaya koyduğu için, 17'inci yüzyıla kadar başarıyla işlemiş, Batı’da sanayi devriminin başlamasından sonra, demokratik unsurlar, teknolojik ve bilimsel öğeleri harcına katamadığı için sürekli bir gerileme içerisine girmiştir.

Osmanlı Sisteminin önemli zafiyet alanlarından birisi de kültürel alanda kendisini göstermektedir. Osmanlı, topraklarına kattığı ve eyalet yönetimleri tesis ettiği bölgelere kendisine ait yaygın bir kültür empoze etmemiş veya edememiştir. Kültürel faaliyet alanının en önemli unsuru olan dil konusunda eyaletler tamamıyla

serbest bırakılmıştır. Eyaletlerin merkezle yazışmaları bile mahalli dillerle gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle sistem, toplumun tüm katmanları kapsayan ortak değerler üretememiştir.

ABD eyalet sisteminde ise, demokratik değerler, insan hakları, insanların eşitliği ve özgürlüğü, başlangıçta sömürgeci devlet olan İngiltere'ye karşı sürekli olarak gündemde tutulmuş, bağımsızlığın kazanılmasından sonra, bu değerler kültürel, bilimsel ve teknolojik öğelerle desteklenerek eyalet yönetimlerinin çeşitli kurumlarına yansıtılmıştır.

Bu nedenle, ABD'de eyalet yönetimleri, belki de sömürgeci devlet olan İngiltere'den kaynaklanan endişelerle merkezi yönetimlere daima kuşku ile yaklaşmış ve onların kesin ve mutlak denetimlerine girecek uygulamalara karşı çıkmışlardır.

Diğer taraftan, ABD Eyalet Yönetim Sistemi, çeşitli dini ve etnik gruplara mensup yurttaşları bir arada tutacak ortak kültürel değerler yaratmak ve sistemi Amerikan üst kimliğinde birleştirmek üzere açık ve örtülü çeşitli politikalar izlemiştir. Tüm Amerikan toplumu *İngilizce dili* etrafında birleştirilmiştir. Günümüzde bile devam eden bu politikaların uygulamaları Hollywood patentli çeşitli filmlerde açık, net ve kesin olarak tespit edilmektedir.

ABD eyalet yönetimleri, Osmanlı'dan farklı olarak, kültürel ve teknolojik parametreleri de yönetim felsefesinin içerisinde yoğurmuş, insanlar arasındaki etnik ve dini mesafenin açılmasına engel olarak ortak değerler yaratmış, Avrupa'da başlayan teknolojik gelişmeleri yakından takip ederek, onlarla yarışmış ve ard arda gündemi sarsan yeni buluşlarla küresel düzeydeki bilimsel ve teknolojik yarışın önemli bir oyuncusu olmuştur. Doğal olarak, yapılan bu hamleler ABD eyalet yönetimlerine ekonomik avantajlar sağlamıştır. Oluşan bu ekonomik güç, zaman zaman yapılan yönetim yanlışlarına da set çekmiş, vatandaşların sisteme olan inancını ve güvenini pekiştirmiştir.

Osmanlı ve ABD eyalet yönetimlerinde dikkat çekici düzeyde benzerlik gösteren diğer bir olgu da, liyakat konusunda gösterilen büyük hassasiyet ve nitelikli insanlara duyulan büyük sevgi ve saygıdır.

Her iki yönetim tarzında da, sisteme hizmet eden, toplumu ileriye taşıyan kişiler, etnik ve dini alt yapılarına bakılmaksızın desteklenmiş ve önemli görevlere getirilmiştir. Önyargıdan ve paranoyadan uzak bu yaklaşım, toplumun gelişip güçlenmesine ve nitelikli insanların ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Bu uygulama, “*bir fırsatlar ülkesi*” olarak telakki edilen ABD’de her gün çarpıcı örneklerle karşımıza çıkmaktadır. Rütbesiz bir erin önüne çıkan fırsatları en iyi şekilde değerlendirerek Genelkurmay Başkanlığına kadar yükselmesi, sıradan bir aktörün ABD Başkanlığına kadar uzanan ilginç yaşam öyküsü bu yöndeki geleneklerin yaşatıldığını göstermektedir.

Osmanlı Devleti’nde uygulanan ekonomik sistemde *devletçi* bir yaklaşım hemen göze çarpmaktadır. Devlet üretim, ticaret, fiyat ve tüketim mekanizmalarını dolaylı veya doğrudan etkilemekte, neredeyse ekonomik yaşamın tüm alanlarına müdahale etmektedir. Diğer taraftan, toprak mülkiyetinin de esas itibarı ile devlete ait olması nedeniyle, üretim memur-asker aracılığıyla kesin olarak denetlenmekte, böylece toplumun gerçek ihtiyaçlarına yönelik ekonomik hedefler belirlenmektedir.

Ekonomik modelin özü, bütünüyle vatandaşların ve ordunun ihtiyaçlarına dayanmaktadır. Bu kutsal amaç, makro-ekonomik dengelerin de önünde tutulmuş, önem ve öncelik bu özel alana kanalize edildiğinden, uluslar arası düzeyde ihracata sınırlı olarak izin verilmiştir Devlet tüm bu uygulamalarının yanı sıra, günümüzde bile hayranlık uyandıracak bir *sosyal güvenlik sistemi* tesis etmiş, vakıf sistemi, camiler, imarethaneler, medreseler, hanlar ve kervansaraylarla fakir ve muhtaç vatandaşlarını desteklemiştir.

ABD eyalet sisteminde ise, *bireylerin serbest girişimleri* ile genişleyen ve çeşitlenen ekonomik sistemde, devlet de yer almakta, temel sektörlerde öncü bir rol oynarken, daha ziyade ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesi ve *özel teşebbüsün desteklenmesi* hedefiyle çaba sarf etmektedir. Aslında, ABD ekonomik sistemini yaratan koşullar, Osmanlı döneminden tamamen farklıdır.

ABD’de tarım ekonomik hayatın vazgeçilmez bir parçası olmakla birlikte, endüstri devriminin gerçekleştirilmesinden sonra farklı bir boyut kazanmıştır. Başarılan sanayi hamlesi ile ziraat kesiminden fabrikalara akın eden insanlar

sosyolojik bir evrim sayılan kentleşmeye neden olmuşlardır. Endüstri devriminin ortaya çıkardığı modern tarım araç ve teknikleri nedeniyle, toprak sahipleri işgücünü teknoloji ile ikame etme imkanı kazanmıştır. Böylece ziraat ve endüstri birbirlerini tamamlayıcı ve destekleyici unsurlar olarak ekonomiye canlılık kazandırmışlardır.

Görüldüğü gibi, Osmanlı sisteminde ekonomik düzen bütünüyle devlet ve tarıma dayalı iken, ABD sisteminde çok çeşitli sosyal, kültürel, sosyolojik ve teknolojik faktörler ekonomiye müdahale etmekte ve ekonomik yaşamın çerçevesini belirlemektedir. Osmanlı ekonomik sistemi, yapısal olarak basit, içe dönük ve mahdut hedefli iken, ABD sistemi karmaşık, dışa dönük ve büyük hedeflidir.

Osmanlı Devleti sadece ordusunun donatımı ve halkının temel ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir yapı hedeflerken, ABD bunlara ilave olarak, vatandaşlarının refah seviyesini sürekli olarak artırmayı ve ülke dışından getireceği stratejik hammaddelerle endüstrisine ivme kazandırmayı, böylece küresel düzeydeki ekonomik rekabetin önemli bir aktörü olmayı hedeflemektedir. Diğer bir ifade ile, *Osmanlı sistemi kanaatkar, ABD sistemi ise ihtirashıdır.*

ABD ekonomik sistemi, Osmanlı'dan farklı olarak, sanayi devriminin filizlerinin atıldığı, ekonomik kuramların kıyasıya tartışıldığı, ekonominin bir bilim dalı olarak ortaya çıktığı dönemlerde kurulmuş, bu nedenle daha çok piyasa koşullarına dayanan, emek, sermaye, üretim araçları çelişkileri ile gelişen, değişen ve olgunlaşan bir mahiyet kazanmıştır.

Geçen süre içerisinde ABD sistemi, devletin düzenleyici ve yol gösterici rolü ile bankacılık ve finans kurumları tesis ederek özel teşebbüsü desteklemiş, küresel ticaret yollarını kullanarak ekonomisi için hayat alanı yaratmış, siyasi ve askeri gücü ile müteşebbislerine ülke dışında iş olanakları yaratmış, onların ticari çıkarlarını korumuş ve küresel politikaları pompalayarak sermayesinin dünya pazarlarına serbestçe girip çıkabileceği bir ortam yaratmıştır.

Osmanlı Devleti ise, tarım ve hayvancılığa dayalı olarak devlet kontrolünde mükemmel olarak nitelendirilebilecek düzeyde yürütmüş olduğu iktisadi sistemini, değişen ve gelişen koşullara göre uyarlayamadığı ve en önemlisi sanayi devrimini gerçekleştirmediği için istenilen seviyede tutamamış, 1830'lu yıllardan itibaren Batı

lkelerinin taleplerine göre belirlediği ekonomik politikalarla endüstri alanında atılım yapabilme Şansını kaybetmiş, tarım sektöründe üretim kaybına uğramış, kapitülasyon ve borĉ batağına sürüklenerek parĉalanmıŐtır.

Osmanlı ve ABD eyalet yönetimleri arasında benzerlik gösteren diğer bir konu da, ana ticari ulaşım yollarını denetlemede gösterilen kararlılıktır. Denizlere yönelik olarak ĉeŐitli faaliyet alanları olmakla birlikte, Osmanlı Devleti esas olarak bir kara imparatorluğu olarak kabul edilmelidir. ABD ise, gerĉek anlamda denizci bir devlettir. Bu nedenle, Osmanlı İmparatorluğu karadaki küresel ticaret yollarını kontrol altında tutmayı hedeflemiŐ, ABD ise deniz ticaret yollarını aĉık bulundurmayı ve denetlemeyi esas almıştır.

Osmanlı Devleti, kendi topraklarından geĉen ve Doğu ile Batı arasında bir köprü teşkil eden *İpek ve Baharat yollarını* yüzyıllar boyunca kontrol altında bulundurarak önemli bir stratejik avantaj yakalamıştır. Bu suretle, düŐmanlarının ve rakiplerinin bu yolları kullanmasına izin vermemiŐ, aynı zamanda dost ülkelere mensup kervanlardan da vergi alarak ekonomik sistemini desteklemiştir. Diğer taraftan, bu yolları kat ederek topraklarından geĉen kervanlar ve diğer ticari konvoylar ülke dahilindeki iktisadi hayatın canlanmasına önemli oranda katkı sağlamışlardır.

lke ekonomisine adeta nefes borusu gibi oksijen taşıyan bu yolların her türlü güvenliğini sağlamak üzere Osmanlı Devleti zel önlemler almış, ayrıca güzergah üzerindeki yolların ve köprülerin onarımı iĉin büyük kaynaklar tahsis etmiştir.

ABD’de de benzer Şekilde, kendisi iĉin hayati önemi haiz olduğunu değerlendirdiği küresel deniz ticaret yollarını emniyete almak iĉin ĉeŐitli ĉalıŐmalar yapmıştır. Aslında, dünya ĉapında global düzeyde bir deniz stratejisi ilk kez akademik olarak Amerikalı *Amiral Alfred T. Mahan* tarafından 19’uncu yüzyılda formülüze edilmiştir.

Bu denizci jeopolitik kuram doğrultusunda, dünyanın ĉeŐitli bölgelerine dağılmış olan hammaddeleri, ülkesindeki sanayi yatırımlarını hızlandırmak üzere ülkesine transfer etmeyi hedefleyen ABD, aynı zamanda küresel ticaretini

canlandırmak amacıyla da deniz ticaret yollarını açık bulundurmak ve bu yolları güçlü bir donanma ile korumak ihtiyacı duymuştur.

ABD ve Osmanlı sistemlerinin karşılaştırılmasında dikkate alınması gereken diğer önemli bir faktör de, eğitim ve öğretim felsefesindeki farklılıklardır. Osmanlı eğitim doktrininin bütün öğelerini tamamıyla dini temellere dayandırmak büyük bir haksızlık olacaktır. Ancak kabul etmek gerekir ki, dinsel kaynaklı yargı ve kabullenmeler eğitimin bütününde ağırlıklı bir yer işgal etmiştir. Bu yaklaşım, ister istemez, pozitif bilimlerin büyüüp yeşerebileceği geniş alanları sınırlamış, ayrıca güzel sanatların sınır tanımayan doğasına bazı alanlarda set çekmiştir.

Eğitimi ve öğretimi birleştirerek yaygınlaştırmak ve böylece, en azından *sentez niteliğinde bir kültür* yaratmak hiçbir zaman devlet politikası olmamıştır. Bu nedenle, hem dünyadaki bilimsel yenilikler istenilen düzeyde takip edilememiş hem eğitim tabana yayılamamış hem de ortaya çıkan yeni sosyolojik akımlara karşı toplumun savunma refleksini güçlendirerek bir arada yaşatabilecek müesseseler tesis edilememiştir.

ABD ise, tam tersine, bağımsızlığını kazandıktan sonra ilk 50 yıl içerisinde tam anlamıyla bir eğitim seferberliği başlatmış, ülkenin her yerinde okullar açılmış ve bu okullarda bilimsel bir tabana dayanan, döneminin koşullarına göre etkili bir eğitim ve öğretim gerçekleştirilmiştir. Eğitimin tabana yayılması bir devlet politikası olarak benimsenmiş ve 1840 yılına kadar, *erkeklerin % 90'ı, kadınların ise, % 80'i okur yazar* duruma getirilmiştir.

Eğitim ve öğretim felsefesi de, ABD Anayasası'ndan kaynaklanan özgürlükçü düşüncelerle serbest ve bağımsız bir çizgi izlemiş, böylece dünya çapındaki teknolojik yenilikleri takip edebilecek, hatta onlarla yarışabilecek uygun bir alt yapı oluşturulmuş, aynı zamanda okul sistemi müşterek Amerikan değerleri yaratmak üzere maharetle kullanılmıştır. Günümüzdeki ABD gerçeğinin ortaya çıkmasında başlangıçta tesis edilen bu sağlıklı eğitim sisteminin de payı olduğunu kabul etmek gerekir.

ABD toplumunu oluşturan bireylerde, Avrupa kültürünün yansımaları olan rekabete dayanıklılık, bireysellik ve bencillik, mevcut koşulları iyileştirmek üzere

doğaya ve baskıcı idarelere karşı mücadele azmi mevcutken, Osmanlı eyaletlerinde, genellikle otoritenin uygulamalarına boyun eğen, devlet himayesine ve desteğine güvenen, elindekiyle yetinen, kaderci ve kanaatkar yurttaşlar çoğunluğu teşkil etmiştir.

Vatandaşların bu sosyo-kültürel yapısı, doğal olarak, yönetim mekanizmalarını etkilemiş ve her iki sistemde de vatandaşların genel özelliklerine uygun düşecek ve onların psiko-sosyal yapısı ile çelişmeyecek yönetim modelleri hayata geçirilmiştir. Bu faktörler, aslında her iki ülkede de hukuk ve adalet kavramlarını dolaylı olarak etkilemiş ve hukuki sistemin alt yapısını oluşturmuştur.

ABD eyaletlerinde otoriteye kuşku ile bakan, merkezi yönetimleri temel hak ve özgürlükleri sınırlama eğiliminde baskıcı yönetimler olarak niteleyen, kendi gelişim patenleri önündeki engellere direnç gösteren göçmenler, bu özellikleri ile yerel kurumları güçlendirmiş, polis şeflerinin bile seçimle göreve getirildiği bir düzen kurmuşlardır. ABD'nin bağımsızlığına kavuştuğu yıllarda bile ulusal bir ordu teşkil edilmemiş, eyaletler kendi ordu ve donanmalarını kurmuşlardır.

Osmanlı yurttaşının temel düşünce tarzında *devleti temsil eden kurumlara itaat etme felsefesi* hakimdir. Aynı zamanda dini motiflerle de çevrelenen eyalet vatandaşı, dini ve içtimai boyutları olan hukuk sistemine tepki göstermemiş, aksine bu sistemi benimsemiştir.

Osmanlı ve ABD ülke yönetim sistemleri tam olarak örtüşmese de, ana esaslar itibarıyla bazı benzerlikler arz etmektedir. Her iki sistemde de yönetim etkinliğini sağlamak üzere, gereksiz kurumlardan kaçınılmış, otorite Osmanlı İmparatorluğunda Padişah'ta, ABD'de ise Başkan'da toplanmıştır. Doğal olarak, Padişahın bir hanedandan gelmesi, Başkanların ise seçimle işbaşına gelmeleri önemli bir ayrımdır. Ancak, her iki sistemde de süratle karar alınması, kararların muktedir bir yürütme organı ile etkinlikle uygulanması esas alınmıştır.

Her iki sistemde de ikinci önemli kişilere ayrı unvanlarla yer verilmiştir. Osmanlı yönetiminde *Sadrazamlık* çok önemli bir makamdır. Sadrazam, padişahın mührünü de taşıyan ve onun tüm yetkilerini kullanan bir konumdadır. Devlet yapısında hükümeti temsil eden sadrazam, sadece padişaha karşı sorumludur. Doğal

olarak monarşik yapıdaki imparatorlukta tüm yetkileri üzerinde toplayan padişah, sadrazamı görevden alma ve hatta idam etme yetkisine sahiptir.

ABD’de ise *Başkan yardımcısının* konumu, benzer hususlar bulunmakla birlikte bazı farklılıklar arz etmektedir. Başkan yardımcısı, Başkanın sorumluluğunu paylaşırken, geleceğin Başkan adayı olarak tecrübede kazanır. Amerika’da Başkan yardımcıları aynı zamanda, bir yasama organı olan *Senato Başkanı* sıfatı da taşımaktadır.

ABD’de Anayasa yönetim için temel esasları belirlemiş, eyaletler üstü politikaların uygulanması için Başkanlara hareket alanı yaratmıştır. Anayasa aynı zamanda, yürütmenin diktaya dönüşmemesi, özgürlüklerin kısıtlanmaması için kontrol noktaları da tesis etmiştir. Osmanlı sisteminde ise, Padişahlar, Osmanlı Devletinin son dönemlerine kadar güç ve yetkilerini hiçbir şekilde paylaşmaya yanaşmamış, Meşrutiyetle birlikte kurulan meclisleri istemeden kabullenmek zorunda kalmışlardır.

Doğmuş oldukları dönemlerin farklılığı nedeniyle, denilebilir ki, ABD sisteminde özgürlük peşinde koşan insanların, yerel olsun merkezi olsun hükümetlerin baskıcı uygulamalarına direnmeleri, öncelikle örgütlü bir toplum yaratma yolunda ilk adımların atılmasına neden olmuş, toplumsal demokrasinin gelişip yerleşmesi yönünde uygun bir alt yapı oluşturmuştur. Diğer taraftan, insanlar haklarına sahip çıkmaya başladığında, kendi kendilerini yönetebileceklerine, en azından yöneticileri denetleyebileceklerine ve hatta değiştirebileceklerine inanmış, bu da demokrasinin kurumların olgunlaşmasına neden olmuştur.

ABD’de yönetim şeklinin demokratik değerlerle oluştuğunu söyleyebiliriz. Ancak, Osmanlı sisteminde demokratik unsurlar yönetimin belirlenmesinde büyük bir rol oynamamıştır. Başlangıçta, Osmanlı Devleti’nin ileri görüşlü padişahları, halkın da temel ihtiyaçlarını göz ardı etmeden, hiçbir surette baskı ve zulüme dayanmayan yönetimler kurmuş ve İmparatorluğun son dönemlerinde ortaya çıkan, Avrupa’da bir ölçüde kabul gören, demokrasi için de bir başlangıç kabul edilebilecek özgürlükçü fikirleri kendi mutlak hakimiyetleri için bir tehdit olarak algılamışlardır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde *Balta Limanı Andlaşması* ile başlayıp *Gülhane Hattı Hümayunu* ve *Tanzimat Fermanı* ile devam eden süreç, özgürlükleri esas alan bir çeşit *demokratikleşme hareketi* olarak nitelendirilmektedir. Ancak, dikkatli bir inceleme ile, tüm bu hususların gerçekte İmparatorluk dahilindeki Müslüman olmayan ahalinin hak ve çıkarları ile yabancıların ticari menfaatlerinin garanti altına alınmasına yönelik olarak Batı ülkeleri tarafından empoze edildiği hemen anlaşılacaktır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerdeki yenilik hareketleri bu nedenlerle geniş halk kitlelerini kucaklayamamış ve toplumsal anlamda gerçek bir demokratik yaşamın dayanacağı bir taban yaratamamıştır. Doğal olarak, ABD toplumundaki yönetim mekanizmalarını birinci derecede etki altına alan demografik güç, gerçek anlamda hiçbir dönemde Osmanlı yaşamında belirleyici bir faktör olamamıştır.

ABD ve Osmanlı sistemlerinde yasama faaliyetleri yapısal olarak birbirinden oldukça farklıdır. Osmanlı Padişahı, tamamen bağımsız olarak kurallar koymak ve yasa çıkarmak yetkisine sahiptir. Ancak, teorik olarak bu böyle olmakla birlikte, padişahı da sınırlayan faktörler mevcuttur. Genellikle kamu ve yönetim hukuku alanlarında kanun adı ile tanımlanan yasalar çıkaran padişah, İslam hukukunun ortaya koyduğu kurallara uymak zorundadır. Ancak şeriatta yer almayan bir konu padişahın çıkardığı bir yasanın kapsamına girebilir. Ayrıca, daha önceki padişahların çıkarmış olduğu yasalar da korunmaktadır. ABD'de ise Senato ve Temsilciler Meclisinden oluşan Kongre yasama görevini modern yöntemlerle sürdürmektedir.

ABD ve Osmanlı yönetimlerini mukayese ederken dikkate alınması gereken diğer bir konu da, Osmanlı'nın ABD'ye göre oldukça ağır basan *humanist* yönüdür. Bu özellik kölelik sisteminde açıkça ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi kölelik, günümüzde bile dramatize edilen filmlerde ortaya konulduğu gibi, uzun yıllar ABD sisteminin köklü bir organı olmuştur.

Köleler ezilmiş, baskı altında tutulmuş, ekonomik hakları yok sayılmıştır. Afrika kökenli Amerikalıların günümüzde bile, Amerikan toplumuna tam olarak entegre olduklarını ileri sürmek oldukça güçtür. Amerika'da kısa süren yaşayan bir kişi, eğlence yerleri bile farklı olan bu iki kesim arasında, yazılı olmayan, belki de hiç konuşulmayan, ama var olan bu gerginliği derhal fark edecektir.

Köle emeğine dayalı olarak yapılan üretim yıllar boyunca her düzeyde tartışma konusu olmuş, özgürlükçü ABD toplumu bu imtiyazını kaybetmemek için uzun yıllar direnmiştir. Aslında, günümüzde bile bu olgunun yansımaları, geniş bir taraftar kitlesi bulamasa bile, hissedilmektedir.

Osmanlı Devletinde ise bu kurum; aslında, bir üretim süreci içerisinde yer almadığı ve ekonomik çıkar ilişkisine dayanmadığı için kölelik tanımı bile, belki de uygun değildir. İçtimai hayata zenginlik kazandıran bir *sosyal unsur* olarak değerlendirilmelidir. Çünkü, bu kişiler, öncelikle dini açıdan sevap kabul edilen, "azat etmek" ulvi gayesi ile alınmakta, ev hizmeti, çocuk bakmak gibi işlerde kullanılmaktaydı.

Günümüzde bile yansımaları görülen, çeşitli filmlerde de sık sık karşımıza çıkan "dadi, lala, baci" gibi isimlendirmeler bu dönemden almış olduğumuz kültürel miras kapsamında değerlendirilebilir. Bu kişiler ailelerin birer ferdi olarak telakki edilmiş, sevgi ve saygı görmüş, daima korunup kollanmışlardır. Osmanlı aile yapısı içerisinde sağlam bir yer edinen bu kişiler, uygun yaşlara ulaştıklarında çeyizleri ve her türlü ihtiyaçları karşılanarak, aileleri tarafından evlendirilmişlerdir.

Görüldüğü gibi, Osmanlı Devleti'nde kölelik sistemi, yapılan isimlendirmenin aksine, bir *sosyal güvenlik müessesesi* olarak yaşatılmış, bir anlamda muhtaç kişiler için bir sığınma limanı olmuştur. ABD sisteminde ise, insan emeği ve haysiyetinin sömürüldüğü, sözde özgürlük söylemleri ile çelişen bir baskı mekanizması olarak toplumun gündemine girmiştir. Dolayısıyla, Batıdaki barbar tanımlamalarının aksine, Osmanlı Devleti, dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda, insana verilen değer açısından çok daha erdemli bir yol izlemiştir.

Sonuç olarak, farklı siyasi, tarihi, kültürel ve sosyolojik koşulların doğurduğu Osmanlı ve Amerikan eyalet modelleri, temel değerler açısından birbirlerinden ayrılrsa da, bir çok konuda benzerlikler arz etmektedir.

Osmanlı modeli, döneminin koşullarına göre, bir çok yönden eleştirilse de, insanların yaşam tarzları ve inanışlarına saygı göstermiş ve hiçbir zaman gerçek anlamda *emperyalist bir çizgi* izlememiştir.

ABD sistemi ise, köklerinin dayandığı *Avrupa'nın çifte standarda dayanan sömürgeci karakterinin* yansımaları ile dışarıya karşı özgürlükleri savunurken, kendi içerisindeki Afrika kökenli vatandaşları ve Kızılderililere ağır baskılar uygulamış, gelişip güçlendikçe, Osmanlı imparatorluğu sınırları içerisinde uyguladığı misyonerlik faaliyetleri ve Amerikan okulları açma girişimleri gibi, emperyalist *politikalara* yeşil ışık yakacağıının emarelerini vermiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada yaşadığı döneminin tartışmasız süper gücü, dünya tarihine yön veren ülkelerden biri, bir dünya devleti olan Osmanlı Devleti ile onun çöküş dönemlerinde ortaya çıkan ve şu anda dünyanın tek süper gücü olarak tanımlanan Amerika Birleşik Devletleri'nde farklı amaçlarla ortaya çıkmasına rağmen, aynı adı taşıyan *eyalet yönetimi* baz alınarak iki devletin yönetim biçimleri, tarihsel süreç içinde siyasi ve ticari ilişkileri de dahil olmak üzere incelenmiş, benzerlikler ve farklılıklar araştırılmış, ABD'nin siyasi yapılanmasında Osmanlı Devleti'ndeki uygulamalardan faydalanıp, faydalanmadığı iddiasına cevap aranmıştır.

Araştırma literatür taraması ağırlıklı olarak yapılmış ve konu ile ilgili daha önce yapılmış olan kitap, makale ve internette ulaşılabilen çalışmalar incelenmiş, şahsi düşünce ve yorumlarla harmanlanarak; Osmanlı Devleti ve ABD'nin eyalet yönetim sistemlerinin, kesin çizgilerle örtüşüğünü ileri sürmenin fazla gerçekçi bir değerlendirme olmayacağı, ancak, iki sistem arasında bazı benzerliklerin mevcut olduğunun da kabul edilmesi gerektiği, ayrıca, 18'inci yüzyılın son çeyreğinden itibaren başlayan ikili ilişkiler nedeniyle, iki devlet arasında bazı özel etkileşim alanlarının da ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır.

Bütün benzerliklere rağmen, siyasal sistemleri birbirinden büyük farklılık gösterir. Bu anlamda yapılan karşılaştırmada eyalet sistemi neredeyse isim benzerliğinin ötesine geçememektedir. Sosyal ve siyasal düzeyde karşılaştırmada, her iki sistemin çok farklı biçimde işlediği, bunda tarihsel, kültürel ve toplumsal farklılıkların etkili olduğu görülür. Osmanlı Devleti siyasal ve idari geleneği bakımından merkezci ve güçlü bir devlet anlayışına sahiptir. ABD ise federal bir yapıdadır ve devlet anlayışı çok farklıdır.

Osmanlı ve ABD Eyalet Sistemlerinin karşılaştırılmasında dikkate alınması gereken diğer önemli bir faktör de, kültürel, bilimsel ve teknolojik boyuttur. Osmanlı Eyalet Sistemi, mutlakiyet esasına dayalı bir yönetimin, döneminin koşullarını iyi analiz ederek ortaya çıkardığı bir teşkilatlanma yöntemidir. O devirde hüküm süren feodalizmin yıkıcı etkilerinden toplumu koruyacak şekilde, Türk, Orta Doğu ve İslam kültürünün uygun bir denge içerisinde rasyonel bir yansımasıdır. Bu sistem

içerisinde demokratik öğeler ve Batının yükselen değerleri olan bilimsel ve teknolojik güç mevcut değildir. Bu nedenle sistem, Batıdan daha ileri bir düzen ortaya koyduğu için, 17'inci yüzyıla kadar başarıyla işlemiş, Batı'da sanayi devriminin başlamasından sonra, demokratik unsurlar, teknolojik ve bilimsel öğeleri harcına katamadığı için sürekli bir gerileme içerisine girmiştir.

ABD eyalet yönetimleri, Osmanlı'dan farklı olarak, kültürel ve teknolojik parametreleri de yönetim felsefesinin içerisinde yoğurmuş, insanlar arasındaki etnik ve dini mesafenin açılmasına engel olarak ortak değerler yaratmış, Avrupa'da başlayan teknolojik gelişmeleri yakından takip ederek, onlarla yarışmış ve ard arda gündemi sarsan yeni buluşlarla küresel düzeydeki bilimsel ve teknolojik yarışın önemli bir oyuncusu olmuştur. Doğal olarak, yapılan bu hamleler ABD eyalet yönetimlerine ekonomik avantajlar sağlamıştır. Oluşan bu ekonomik güç, zaman zaman yapılan yönetim yanlışlarına da set çekmiş, vatandaşların sisteme olan inancını ve güvenini pekiştirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde uygulanan ekonomik sistemde devletçi bir yaklaşım hemen göze çarpmaktadır. Devlet üretim, ticaret, fiyat ve tüketim mekanizmalarını dolaylı veya doğrudan etkilemekte, neredeyse ekonomik yaşamın tüm alanlarına müdahale etmektedir. Ekonomik modelin özü, bütünüyle vatandaşların ve ordunun ihtiyaçlarına dayanmaktadır. ABD eyalet sisteminde ise, bireylerin serbest girişimleri ile genişleyen ve çeşitlenen ekonomik sistemde, devlet de yer almakta, temel sektörlerde öncü bir rol oynarken, daha ziyade ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesi ve özel teşebbüsün desteklenmesi hedefiyle çaba sarf etmektedir.

ABD'de tarım ekonomik hayatın vazgeçilmez bir parçası olmakla birlikte, endüstri devriminin gerçekleştirilmesinden sonra farklı bir boyut kazanmıştır. Başarılan sanayi hamlesi ile ziraat kesiminden fabrikalara akın eden insanlar sosyolojik bir evrim sayılan kentleşmeye neden olmuşlardır. Endüstri devriminin ortaya çıkardığı modern tarım araç ve teknikleri nedeniyle, toprak sahipleri işgücünü teknoloji ile ikame etme imkanı kazanmıştır. Böylece ziraat ve endüstri birbirlerini tamamlayıcı ve destekleyici unsurlar olarak ekonomiye canlılık kazandırmışlardır.

Osmanlı Devleti , tarım ve hayvancılığa dayalı olarak devlet kontrolünde mükemmel olarak nitelendirilebilecek düzeyde yürütmüş olduğu iktisadi sistemini,

değişen ve gelişen koşullara göre uyarlayamadığı ve en önemlisi *sanayi devrimini gerçekleştiremediği için* istenilen seviyede tutamamış, 1830'lu yıllardan itibaren Batı ülkelerinin taleplerine göre belirlediği ekonomik politikalarla endüstri alanında atılım yapabilme şansını kaybetmiş, tarım sektöründe üretim kaybına uğramış, kapitülasyon ve borç batağına sürüklenerek parçalanmıştır.

Osmanlı ve ABD ülke yönetim sistemleri tam olarak örtüşmese de, ana esaslar itibarıyla bazı benzerlikler arz etmektedir. Her iki sistemde de yönetim etkinliğini sağlamak üzere, gereksiz kurumlardan kaçınılmış, otorite Osmanlı İmparatorluğunda *Padişah*'ta, ABD'de ise *Başkan*'da toplanmıştır. Her iki sistemde de süratle karar alınması, kararların muktedir bir yürütme organı ile etkinlikle uygulanması esas alınmıştır. Her iki sistemde de ikinci önemli kişilere ayrı unvanlarla yer verilmiştir. Osmanlı yönetiminde *Sadrızamlık* çok önemli bir makamdır. Sadrazam, padişahın mührünü de taşıyan ve onun tüm yetkilerini kullanan bir konumdadır. Devlet yapısında hükümeti temsil eden sadrazam, sadece padişaha karşı sorumludur. ABD'de ise *Başkan yardımcısının* konumu, benzer hususlar bulunmakla birlikte bazı farklılıklar arz etmektedir.

ABD'nin siyasi yapılanmasında Osmanlı tecrübesinden ne düzeyde yararlandığı konusunda somut sonuçlara ulaşamamış olmakla birlikte, izlerini günümüzde dahi bir çok kurumumuzda taşıdığımız Osmanlı Devleti tecrübelerinden Türkiye Cumhuriyeti olarak diğer bir çok ülke gibi bizim tarafımızdan da yararlanılabileceği, özellikle ABD ile siyasi ilişkilerde tarihi tecrübelerden ders almak suretiyle tarihin tekrar etmesini engelleme olanağının mevcut olduğu değerlendirilmektedir.

EKLER

EK 1

**OSMANLI DEVLETİ İLE ABD SİYASAL SİSTEMLERİ
ARASINDAKİ FARKLILIKLAR TABLOSU**

OSMANLI DEVLETİ	ABD
Çok uzun bir tarihe sahip olması	Kısa bir tarihe sahip olması
Geçmiş bir dönemde (13-18.yy.) kurulup çökmüştür..	Yakın bir tarihte (18.yy.) kurulmuş, ve hâlâ yaşamaktadır.
Hanedana dayalı Padişahlık rejimi	Demokratik Başkanlık rejimi
Ortaçağ feodalizminin tam ortasında yaşamıştır. Ülkede güçlerin dağıldığı feodaliteye karşı birliği sağlamak ve korumak için, her zaman güçlü bir merkezi yönetim gereksinimi içinde olmuştur. Yaşadığı dönemden dolayı kuruluşundan itibaren yönetimin başında hep bir hanedan, bir kral var olmuştur.	Ortaçağın feodalite dönemini yaşamamıştır. Bu nedenle, hiçbir zaman merkezileşme ve güçlü bir yönetim gereksinimi duymamıştır. Ve İngiltere'deki monarşik rejime tepki nedeniyle kurulduğu için hiçbir zaman monarşik bir yönetim, bir kral var olmamıştır.
Devlet anlayışı " <i>egemen devlet</i> " anlayışıdır	Devlet anlayışı " <i>sınırlı devlet</i> " anlayışıdır.
Çok karışık toplulukları ve geniş toprakları koyu bir merkezîyetçilikle merkeze sıkıca bağlarken, onların ayrıcalıklarını göz önünde tutmak suretiyle adem-i merkezîyetçiliği çok akıllıca kullanarak birbiri ile çelişen bu iki özellik arasında yarattığı uyum ile devletin bütünlüğünü sağlamıştır.	Federalizmin gereği olarak, adem-i merkezîyetçi bir yönetim geçerlidir. Merkezi kurumlar, yönetmekten çok işbirliği sağlamaktan sorumludur.
Döneminin tek üretim aracı olan toprakta devlet mülkiyetinin kaide, özel mülkiyetin istisna olmasını sağlayarak ve tımar sistemini kullanarak, hem feodal derebeylerin ortaya çıkmasını engellemiş, hem ordunun üretken olmasını sağlamış, hem de vakıflar yoluyla sosyal devlet görevlerini yerine getirmiştir.	Elli federe devletteki her toprak parçası federal, federe ve yöresel olmak üzere üç görev ve yetki alanına ayrılmıştır. Federal devlet üye devletleri, üye devletler de federal devleti yok sayamazlar.
Çağının maddi koşulları gereği, her alanda olduğu gibi ekonomide de sosyal ve devletçi bir düzen geçerlidir.	Siyasal liberalizmi benimsediği gibi, ekonomik liberalizmi de benimsemiştir. Kapitalist ülkelerin en kapitalistidir

<p>Devlet bütün ekonomik düzenin tek ve mutlak hakimidir. Üretimi ve tüketimi güçlü kuruluşlarıyla denetler, ekonominin her alanında düzenleyici ve koruyucu olarak devleti görürüz.</p>	<p>Özel teşebbüs, kamu sektöründen daha yaygındır. Hatta başka liberal demokratik ülkelerde kamu sektöründe yürütülen bir çok faaliyet (Demir yolları, madenler, eğitim, sağlık ulaştırma, sosyal güvenlik, vb.) ABD’de özel sektörce yürütülmektedir.</p>
<p>Eyalet sistemi merkezin kontrolünü pekiştirmek maksadıyla tesis edilmiştir ve eyaletlerde merkezi otoritenin vazgeçilmezliği kabul ettirilmiştir.</p>	<p>Eyaletler merkezi yönetimin yetki sınırlarını belirlemiştir ve hâlâ otoriteye kuşku ile bakılır, merkezi yönetimler hak ve özgürlükleri sınırlama eğiliminde, baskıcı yönetimler olarak değerlendirilir.</p>
<p>Osmanlı Padişahı, tamamen bağımsız olarak kurallar koymak ve yasa çıkarmak yetkisine sahiptir.</p>	<p>ABD’de ise Senato ve Temsilciler Meclisinden oluşan Kongre yasama görevini modern yöntemlerle sürdürmektedir.</p>
<p>Osmanlı Devleti’nde kölelik sistemi, yapılan isimlendirmenin aksine, bir <i>sosyal güvenlik müessesesi</i> olarak yaşatılmış, bir anlamda muhtaç kişiler için bir sığınma limanı olmuştur.</p>	<p>ABD sisteminde ise, insan emeği ve haysiyetinin sömürüldüğü, sözde özgürlük söylemleri ile çelişen bir baskı mekanizması olarak toplumun gündemine girmiştir.</p>
<p>Çağının koşulları göz önüne alındığında, Osmanlı Devleti hiçbir zaman gerçek anlamda sömürgeci, emperyalist bir çizgi izlememiştir.</p>	<p>Köklerinin dayandığı Avrupa’nın çifte standarda dayanan sömürgeci karakterine uygun olarak, dışarıya karşı özgürlükleri savunurken, yaşadığı toprakların gerçek sahipleri olan Kızılderililer ile Afrika kökenli vatandaşlarına ağır baskılar uygulamıştır. Ayrıca, günümüzde dahi ekonomik ve askeri gücünü kullanarak dünyanın her köşesinde sömürgeci karakterini sergilemeye devam etmektedir.</p>

EK 2

**OSMANLI DEVLETİ İLE ABD SİYASAL SİSTEMLERİ
ARASINDAKİ BENZERLİKLER TABLOSU**

OSMANLI DEVLETİ	ABD
Halk çok çeşitli din, dil, ırk ve mezheplerden insanlardan oluşmuş, "millet sistemi" ile birlik sağlanmıştır.	Halk çok çeşitli din, dil, ırk ve mezheplerden insanlardan oluşmuş, "Amerikalılık" üst kimliği ile sağlanan refah ortamı ile birlik sağlanmıştır
Liyakate çok önem verilirdi. Sistemde işe yarayan, ihtiyaç duyulan, faydalı olan, bir ustalığı, bir niteliği olan herkesin etnik kökenine veya dinine bakılmaksızın gelişmesine, yükselmesine izin verilirdi.	Bu uygulama, " <i>bir fırsatlar ülkesi</i> " olarak kabul edilen ABD'de rütbesiz bir erin önüne çıkan fırsatları en iyi şekilde değerlendirerek Genelkurmay Başkanlığına kadar yükselmesi, sıradan bir aktörün ABD Başkanlığına kadar uzanan ilginç yaşam öyküsü liyakate verilen önemi göstermektedir.
Osmanlı Devleti, kendi topraklarından geçen ve Doğu ile Batı arasında bir köprü teşkil eden <i>İpek ve Baharat yollarını</i> yüzyıllar boyunca kontrol altında bulundurarak önemli bir stratejik avantaj yakalamıştır.	ABD'de de benzer şekilde, kendisi için hayati önemi haiz olduğunu değerlendirdiği <i>küresel deniz ticaret yollarını</i> emniyete almak için çeşitli çalışmalar yapmıştır.
Osmanlı Devleti'nin dünyaca ünlü Kaptan-ı Deryası , daha o yıllarda " <i>Denizlere hakim olan dünyaya hakim olur</i> " sözüyle deniz ticaret yollarının ve donanmanın önemini formülüle etmiştir.	ABD <i>Amiral Alfred T. Mahan</i> tarafından 19'uncu yüzyılda formülüle edilen denizci jeopolitik kuram doğrultusunda, küresel ticaretini canlandırmak amacıyla deniz ticaret yollarını açık buldurmak, bu yolları güçlü bir donanma ile korumak ihtiyacı duymuştur.
Her iki sistemde de yönetim etkinliğini sağlamak üzere, gereksiz kurumlardan kaçınılmış, sistemde süratle karar alınması kararların muktedir bir yürütme	Her iki sistemde de yönetim etkinliğini sağlamak üzere, gereksiz kurumlardan kaçınılmış, süratle karar alınması, kararların muktedir bir yürütme ortamı

<p>organi ile etkinlikle uygulanması esas alınmıştır.</p> <p>Osmanlı yönetiminde <i>Sadrazamlık</i> çok önemli bir makamdır. Sadrazam, padişahın mührünü de taşıyan ve onun tüm yetkilerini kullanan bir konumdur. Devlet yapısında hükümeti temsil eden sadrazam, sadece padişaha karşı sorumludur. Doğal olarak monarşik yapıdaki imparatorlukta tüm yetkileri üzerinde toplayan padişah, sadrazamı görevden alma ve hatta idam etme yetkisine sahiptir.</p>	<p>ile etkinlikle uygulanması esas alınmıştır.</p> <p>ABD’de ise <i>Başkan yardımcısının</i> konumu, benzer hususlar bulunmakla birlikte bazı farklılıklar arz etmektedir. Başkan yardımcısı, Başkanın sorumluluğunu paylaşırken, geleceğin Başkan adayı olarak tecrübede kazanır. Amerika’da Başkan yardımcıları aynı zamanda, bir yasama organı olan <i>Senato Başkanı</i> sıfatı da taşımaktadır.</p>
--	--

EK 3

**OSMANLI DEVLETİ VE ABD EYALET SİSTEMİ
ÖRGÜTÜ KARŞILAŞTIRMA TABLOSU**

OSMANLI DEVLETİ	ABD
Beylerbeyi/ Vali	Eyalet İcra Başkanı (governor)
Eyalet Divanı	Temsilciler Meclisi ve Senato
Eyalet Kadısı	Genel Avukat (The Attorney General)
Tımar Defterdarı	Hesap Kontrolörü(The Aditor or comptroller)
Hazine Kethüdası	Hazineci (The Treasurer)
Eyalet Subaşı	Şehir İdarecisi
Sancak Beyi	İlçe Yönetimi (County Government)
Alay Beyi, Çeribaşı	Kasaba ve Köy Yönetimleri (Town and Village Government)
Tımar Subaşı	Şerif

YARARLANILAN YAYINLAR

1. DOĞRUDAN YARARLANILAN YAYINLAR

ACUN Fatma, “Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne: Değişme ve Süreklilik”, *H.Ü.Edebiyat Fakültesi Dergisi Osmanlı Devleti’nin 700. Yılı Özel Sayısı*, Ekim 1999, s. 155-167.

AKTAN Coşkun Can, “Osmanlı İltizam Sistemi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 71, Nisan 1991, s. 73-79.

AKTAN Coşkun Can, “Osmanlı Tımar Sisteminin Mali Yönü”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 52, Şubat 1988, s. 69-78.

AKTAN Coşkun Can, “Selçuki İktâ Sistemi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Ekim 1986, s. 165-173.

ALKAN Ahmet Turan, “Herkesin Osmanlısı Kendine”, *Cogito19-1999 Osmanlılar Özel Sayısı*, 6 ncı bas., İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık A.Ş., 2004, s. 225-231.

ARIKAN Zeki, “Mithat Paşa’nın Bağdat Valiliği”, *Cumhuriyet*, 4 Ocak 2004, s. 2

BEAUD Michel, *Tez Yazma Sanatı*, Çev: Ayşe Meral, İstanbul: Söylem Yayınları, 2001.

BARKEY Karen, *Eşkiya ve Devlet – Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, Çev: Zeynep Altok, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

CEM İsmail, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, 14 ncü bas., İstanbul: Can Yayınları, 1999.

CENGİZ Kamil (çev.), “ABD: Sonun Başlangıcı”, *Zeitreport*, Eylül/Ekim 2002, *İktibas Dergisi*, Sayı 291, Mart 2003.

ÇAM Esat, *Devlet Sistemleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No.381, İSTANBUL: Güray Matbası, 1976.

DAVUTOĞLU Ahmet, “Osmanlıda Devlet, Toplum ve Ekonomi”, *Uluslar arası Teknolojik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı Osmanlı Paneli*, www.biyografi.net, (17.12.2003).

DERELİ Esen, *Karşılaştırmalı Bir Bakışla ABD ve Fransa Siyasal Sistemleri*, 2nci bas., İstanbul: Der Yayınları, 2001

ELDEM Ethem, “18. Yüzyıl ve Değişim”, *Cogito19-1999 Osmanlılar Özel Sayısı*, 6 ncı bas., İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık A.Ş., 2004, s. 189-199.

ERYILMAZ Bilal, *Kamu Yönetimi*, İstanbul: Erkam Matbaası, 2001

GENÇ Mehmet, “Osmanlıda Devlet, Toplum ve Ekonomi”, *Uluslar arası Teknolojik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı Osmanlı Paneli*, www.biyografi.net, (17.12.2003).

GLINK Nathan, *An Outline of American Government*, United States Information Agency, 1989, Original edition by Richard C. Schoeder.

GÖK Ayşe Almıla, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayri Müslümler: Millet Sistemi, Tarihi Gelişimi ve Milletlerarası Antlaşmalar”, *Türkiye ve Siyaset Dergisi*, Temmuz-Ağustos 2001, s. 9-21

GÖZLER Kemal, “Başkanlık Sistemi ve Rasyonelleştirilmiş Parlâmentarizm Üzerine bir Deneme”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 62, Eylül-Ekim 2000, s.25-47.

GÜRDOĞAN Nazif, “Avrupa Birliği Anayasası’na Osmanlı Modeli”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 12 Kasım 2003.

HARP AKADEMİLERİ YAYINI, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*, İstanbul: Harp Akademisi Basımevi, 1994

[http:// www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan Tarihinin Ana Hatları](http://www.usemb-ankara.org.tr/Amerikan_Tarihinin_Ana_Hatları), Bölüm I “Amerika’nın İlk Yılları”,(12.11.2003).

<http://www.amerikadayim.com-amerikahakkinda.html>, (07.12.2003).

http://www.mezun.com/Icerik/Bilgi_Bankasi/gov/gov_root.cfm, *Amerikada Devlet Yönetimi*, (01.12.2003).

İNALCIK Halil, “Osmanlı Tarihi, En Çok Saptırılmış, Tek Yanlı Yorumlanmış Tarihtir”, *Cogito19-1999 Osmanlılar Özel Sayısı*, 6 ncı bas., İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık A.Ş., 2004, s. 25-40.

İNALCIK Halil, “Osmanlının 700.Yılı Sunuş”, *İdea Politika Demokrasi ve Siyaset Kültürü Dergisi*, Sayı 4, [http://www.ideapolitika.com/arşiv/4/4 – 700 - giris](http://www.ideapolitika.com/arşiv/4/4-700-giris), (29.11.2003) .

İNALCIK Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev: Ruşen Sezer, 4 ncü bas., İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 2004.

İNALCIK Halil ve RENDA Günsel, *Osmanlı Uygarlığı*, Ankara: Kültür Bakanlığı (İstanbul:Mas Matbacılık), Temmuz 2003.

İNALCIK Halil,“Osmanlı Fetih Yöntemleri”, Çev: Hamdi Can Tuncer, *Cogito19-1999 Osmanlılar Özel Sayısı*, 6 ncı bas., İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık A.Ş., 2004, s. 115-135.

İNALCIK Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, C. 1, Çev: Halil Bertay, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000.

İNALCIK Halil, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Kültür ve Teşkilat”, *Ülkü Ocakları Eğitim Kültür Vakfı Genel Merkezi Teşkilat İçi Eğitim Seminerleri 2001-2002* , <http://www.ocak.ulkuocakları.gov>.

KARASAR Niyazi, *Araştırmalarda Rapor Hazırlama*, 11nci bas., Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2001.

KARPAT H. Kemal, *Ortadoğud'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Çev: Recep Boztemur, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000.

KARPAT H. Kemal, *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Çev: Recep Boztemur, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2001.

KELLEHER Ann, “Affirmation of Democracy or an Excercise in Self Indulgence”, Çev: İbrahim Erentay, *ODTÜ Mezunlar Derneği Baraka Dergisi, Temmuz 2002 Sayısı*, <http://historicalsense.Com/Archive/Fener52/1.html>, (5.12.2003).

KHOURY Dina Rizk, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Taşra Toplumu, Musul 1540-1834*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

KIVILCIMLI Hikmet, *Osmanlı Tarihinin Maddesi-I*, http://historicalsense.Com/Archive/Fener52_1.html, (8.12.2003).

KONGAR Emre, *21.Yüzyılda Türkiye*, 30 ncu baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, Mayıs 2002.

KÖKTÜRK Erdal, *Türkiye Kadastrosunun Tarihsel Gelişimi*, http://www.google.com/arşiv/miri_razi, (6.11.2003).

KÖPRÜLÜ Fuad, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş. Matbaası, 1981

KUYAŞ Ahmet ve KAFADAR Cemal, “Ortaçağ Anadolu ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Söyleşi”, *Cogito19-1999 Osmanlılar Özel Sayısı*, 6.baskı, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık A.Ş., 2004, s. 62-75.

KÜÇÜK Cevdet, “Osmanlılar'da Millet Sistemi ve Tanzimat”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C: 4, 1985, s. 1012-1013.

LOWRY Heath , “Osmanlılar'ı 600 Yıl Ayakta Tutan Vergi Sistemi ve Adalettir”, *İdea Politika Demokrasi ve Siyaset Kültürü Dergisi*, Sayı 4, www.filozof.tripod.com/osmanlı4.html, 17.12.2003.

MANTRAN Robert, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I*, Çev: Server Tanilli, 3ncü bas., İstanbul: Adam Yayınları, 1999.

MANTRAN Robert, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*, Çev: Server Tanilli, 3ncü bas., İstanbul: Adam Yayınları, 1999.

MAHÇUPYAN Etyen, “Osmanlı'da Milliyetçilik”, *Zaman Gazetesi*, 21 Nisan 2003, s.3

MUTLU Erol, TOGAN İsembike ve ERGENÇ Özer, “Osmanlı’da Merkeziyetçi ve Adem-i Merkeziyetçi Eğilimler”, *Avrasya-Türkiye’den, Bölüm 29, Haziran 2000*, <http://pc.metu.edu.tr/bolum029.htm>., (29.112003)

ORTAYLI İlber, “ İdeal Osmanlı Yok”, *Cogito19-1999 Osmanlılar Özel Sayısı*, 6.baskı, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık A.Ş., 2004, s. 232-258

ORTAYLI İlber, *Osmanlı Barışı*, 2 nci bas., İstanbul: Ufuk Kitapları, 2004.

ORTAYLI İlber, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C: 4, 1985, s. 996-997.

ORTAYLI İlber, *Türkiye İdare Tarihine Giriş*, 2nci bas., Ankara:Turhan Kitabevi, 2000

ÖKMEN Mustafa, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Merkeziyetçilik- Adem-i Merkeziyetçilik Pratiği Üzerine Notlar”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 9-10 , http://www.academical.org/dergi/makale/9_10_sayi/sokmen_11.htm, (15.01.2004).

ÖYMEN Edip E. ve APPLEBY Joyce, “Tarihini Yazan Halk, Uluslaşır”, *Söyleşi*, <http://www.milliyet.com.tr/1998/03/27/entel.html>, (1.12.2003).

ÖZ Mehmet, “17.Yüzyılda Osmanlı Devleti: Buhran, Yeni Şartlar ve Islahat Çabaları Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, *Osmanlı’da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1997.

ÖZBİLGİN Erol, *Bütün Yönleriyle Osmanlı, Adab-ı Osmaniyye*,1nci bas., İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.

ÖZCAN Mustafa, “Demokrat Doğulmaz”, *Türkiye ve Siyaset Dergisi*, Temmuz- Ekim 2002.

ÖZCAN Mustafa, “Batıda ve Türkiye’de Milliyetçiliğin Değişen Anlamı ve Evrensel Bir Değer Olarak Milliyetçilik”, *Türkiye ve Siyaset Dergisi*, Kasım- Aralık 2001.

ÖZDEMİR Hüseyin, *Osmanlı Devletinde Bürokrasi*, Okumuş Adam Yayıncılık, İstanbul: 2001.

ÖZEL Tamer, *Amerika Birleşik Devletleri: Madalyonun Öbür Yüzü*, İnkılap Kitabevi, İSTANBUL: 1992.

PARLAK Bekir, “*Osmanlı Devleti’nin Son Yüzyulunda Taşra Yönetimine İlişkin Anayasal-Yasal Gelişmeler ve Cumhuriyete Yansımalar*”, <http://www.google.com/tarih/makaleler/osmanlieyalet> , (18.10.2003).

PELTASON J.W., “*Anayasanın 200. Yılı*”, Birleşik Devletler Tanıtma Dairesi, The World Book Encyclopedia Inc., 1986.

SAGUNER Oylar, “Tımar Sistemi ve Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Uygulaması”, *Türk Alman Kültür Derneği Enstitüsü Web Sitesi (TAKDEN) Kültür ve Toplum Sayfası* , <http://www.osmanli.web.tr/sav/osav>., (14.01.2004).

SENCER Muzaffer, *Osmanlı Toplum Yapısı Eleştirel Bir Yaklaşım*, 2 nci bas., İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999.

ŞAFAK Nurdan, “19. Yüzyılda Osmanlı Devleti- ABD Siyasi İlişkileri”, *Osmanlı Araştırmaları Vakfı Web Sitesi*, <http://www.osmanli.web.tr/sav/osav.Asp?lang=1&=4&id=119bolum>., (8.12.2003)

ŞEN Murat, Osmanlı Devleti’nde Sosyal Güvenlik: Ahi Birlikleri, Loncalar ve Vakıflar, <http://www.jura.unisb.de/MSen3.html>. (02.03.2004)

TİMUR Taner, *Osmanlı Çalışmaları İkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine*, 3 ncü bas., Ankara: İmge Kitapevi Yayınları,1998.

TİMUR Taner, *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, 3.Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, Eylül 1994.

TİMUR Taner, *Osmanlı Kimliği*, 4 ncü bas., Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 2000.

TOCQUEVILLE Alexis, *Amerika'da Demokrasi*, Çev: Taner Timur, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları Siyasi İlimler Serisi:4, İstanbul: Yenilik Basımevi, 1962

UZUNÇARŞILI İ.H., *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. I , 6 ncı bas., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.

UZUNÇARŞILI İ.H., *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. II , 6 ncı bas., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.

UZUNÇARŞILI İ.H.,*Büyük Osmanlı Tarihi*, C. III , 6 ncı bas., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.

VEİNSTEİN Gilles, “Osmanlılar Milliyetçi Olmayan En Pragmatik Düzeni Kurdular”, *İdea Politika Demokrasi ve Siyaset Kültürü Dergisi*, Sayı 4, www.filozof.tripod.com/osmanli4.html, 17.12.2003

YILDIRIM Ali ve ŞİMŞEK Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 2 nci bas., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2000

2. DOLAYLI OLARAK YARARLANILAN YAYINLAR

AĞAOĞULLARI Mehmet Ali ve KÖKER Levent, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, 3ncü bas., ANKARA: İmge Kitapevi, 1998.

Brown L. Carl, *İmparatorluk Mirası, Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası*, Çev: Gül Çağalı Güven, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

ELAZAR Daniel J., *American Federalism: a View From the States*, 2.ed., Thomas Y.Crowell, 1984

GÜZEL M. Şehmus, *Devlet-Ulus*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1995

HARDT Michael ve NEGRİ Antonio, Çev: Abdullah Yılmaz, *İmparatorluk*, 4 ncü bas., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2002.

HUART Clemente, *Ancient Persia and Iranian Civilization*, Routledge and Kegan, London: 1972.

KANTEMİR Dimitri, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi 2*, Çev: Özdemir Çobanoğlu, İstanbul: Çağ Pazarlama, 1998.

KENT Marian, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Çev: Ahmet Fethi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

KÖKÜTÜRK Yalın İstenç, *Osman Gaziden Atatürk'e Beylikten Cumhuriyete*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1999.

Microsoft Encarta, Interactive World Atlas 2001.

ORTAYLI İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Hil Yayınları, 1995.

ORTAYLI İlber, *Osmanlı Barışı*, 2 nci bas., İstanbul: Ufuk Kitapları, 2004.

PALAZ ERDEMİR Hatice, "Tarihi Gelişim Sürecinde İnsan Hakları ve Osmanlı Modeli", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 9-10 , http://www.academical.org/dergi/makale/9_10_sayi/serdemir11.htm, (15.01.2004).

PALMER Alan, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, Çev: Belkıs Çorakçı Dişbudak, 6ncı bas., İstanbul: Sabah Kitapçılık A.Ş., 1997.

SANDER Oral, *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e*, 6ncı bas., Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 1998.

SARTORI Giovanni, *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği*, Çev: Ergun Özbudun, Ankara, 1997, s.115.

ŞEN Murat, "Osmanlı Hukukunun Yapısı", *Yeni Türkiye Yayınları Osmanlı Sayısı, C:6 Teşkilat*, Ankara 1999, s. 327-339, <http://www.jura.unisb.de/MSen3.html>, (12.12.2003)

TEZİÇ Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, 5nci bas., İstanbul: 1998

TAŞYÜREK Muzaffer, "Sonun Başlangıcı: Tanzimat", *Semerikand Dergisi*, Temmuz 2001, s. 18-23.

TOLEDANO Ehud R., *Osmanlı Köle Ticareti (1840-1890)*, Çev: Y.Hakan Erdem, 2nci bas., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

TUNCER Hamdi Can, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler , Araştırmalar , Tartışmalar Sempozyumu*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.

ÖZBUDUN Ergun , *Türk Anayasa Hukuku*, 6ncı bas., Ankara: 2000

YILDIZ Fatih, "*Tanzimatın Türk İdari Yapısına Getirdiği Değişiklikler*", www.dusuncetarihi.sayfasi.com., (4. 01. 2004).

ZEYDAN Corci, *İslam Medeniyeti Tarihi*, C II, İstanbul: Üçdal Neşriyat 100 Büyük Eser, 1972.

3. DOLAYLI OLARAK YARARLANILAN İNTERNET SİTELERİ

<http://www.lib.utexas.edu/maps/histus.html>, (15.03.2004).

2002 Digital State Survey

<http://www.centerdigitalgov.com/center/media/BOB2002pt1.pdf>

Census Statistics for Federal, State and Local Governments

<http://www.census.gov/govs/www/index.html>

Center for Digital Government <http://www.centerdigitalgov.com/>

The Council for Excellence in Government <http://www.excelgov.org>

The Council of State Governments <http://www.csg.org/csg/default>

Digital Government Institute <http://www.digitalgovernment.com/>

Florida's On-line Sunshine for Kids

<http://www.flsenate.gov/kids/home.html>

GovLeaders.org <http://www.govleaders.org/>

National Conference of State Legislatures <http://www.ncsl.org>

National Governors Association Online <http://www.nga.org/>

Ohio State Legislature <http://www.oll.state.oh.us>

The President's E-Government Solutions
<http://www.whitehouse.gov/omb/egov/>

State and Local Government on the Net <http://www.statelocalgov.net/>

State Government and Politics: Library of Congress Internet Resources
<http://www.loc.gov/global/state/stategov.html>

Stateline <http://www.stateline.org/index.do;jsessionid=0dk8h05kj2>

Texas Senate for Kids <http://www.senate.state.tx.us/kids/Kids.htm>

The U.S. Conference of Mayors <http://usmayors.org/uscm/home.asp>

U.S. General Services Administration: Office of Intergovernmental Solutions [http://www.gsa.gov/Portal/content/orgs_content.jsp?contentOID = 115009 & contentType =1005&PMGZ=1&S000=1](http://www.gsa.gov/Portal/content/orgs_content.jsp?contentOID=115009&contentType=1005&PMGZ=1&S000=1)

Virginia's e-Procurement Homepage <http://www.eva.state.va.us/>

Virginia's Capitol Classroom
<http://legis.state.va.us/CapitolClassroom/TeacherResources/GeneralAssemUnit.htm>

ÖZGEÇMİŞ

30 Aralık 1963 yılında Ankara'da doğan Volkan KIVIRCIK, ilk öğretimini İzmir Türk Birliği İlkokulu'nda, orta öğretimini Diyarbakır Ziya Gökalp Lisesi'nde tamamlamış, müteakiben 1982 yılında Deniz Lisesi'ni, 1986 yılında Deniz Harp Okulu'nu başarıyla tamamlayarak, Deniz Kuvvetleri'nin muhtelif gemi ve karargahlarında görev yapmıştır. 2001 yılında Deniz Harp Akademisi'nde Komutanlık ve Karargah Subaylığı öğrenimini takiben 2002-2003 eğitim öğretim yılında Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi A.B.D.Yönetim Bilimleri programında yüksek lisans eğitimine başlamış olan Volkan KIVIRCIK, halihazırda Binbaşı rütbesi ile Güney Deniz Saha Komutanı Emir Subaylığı görevini yürütmekte olup, Bayan Nesrin KIVIRCIK ile evlidir, Yaren ve Arda isimlerinde bir kızı ve bir oğlu vardır.

